

EMLÉKIRATOK

ÍRTA

FRANKENBURG ADOLF.

AZ «ŐSZINTE VALLOMÁSOK» FOLYTATÁSA.

MÁSODIK KÖTET.

PEST:
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1868.

I.

1836-diki april 25-dikán érkeztünk Pestre. Az úton három napot töltöttünk, ezeket az abba eső ismerőseink látogatására fordítván. A nap oly forrón sütött mint cániculában, s soha út oly hosszúnak nem tetszett, mint Téténytől Budáig. — Pesten a ‚Fekete-sas‘-vendégfogadóba szálltunk, honnan másnap egy két szobából s konyhából álló lakásba költöztünk a váczi úton, közel a templomhoz, s kellő közepében a már akkor is szépen virágzó héber-gyarmatnak.

Első látogatásomat Mátray Gábor úrnál tettem, ki engem Schedel Ferencznél, a magyar tudós társaság akkori titkáránál bemutatott. Schedel úr igen nyájasan fogadott, asztalt rendelt számomra az academia írótermében s azonnal munkát adott. Öszintén megvallva, Schedel minden nyájassága s humánus modora mellett nem tette reám első látásra azon kellemes,

vagy legalább elfogulatlan benyomást, melyet oly egyéneknél, kikkel életemben először találkoztam, többnyire érezni szoktam. A következő mutatta, hogy sejtelmem, mely igen sok conflictust helyezett e jó úrral kilátásba, nem csalt. — Nem mondom, hogy ezen súrlódásoknak nagy részben magam nem voltam az oka; hanem az is igaz, hogy igen sok ízetlenséget kikerülhettünk volna, ha Schedel úr ifjúságom, én meg érdemei iránt vagyok nagyobb tekintettel, s ha pontosabban meglátoltuk volna, mivel tartozom én a főnöknek, s mit nézhet ő el annak, kit nem ő, hanem az academia fizetett, s kinek teendőit ő szabhatta ugyan meg, de a ki azért nem volt a titkár úr — alattvalója?!

Az első öszszezőrrenésre, melynek kellemetlenségeit — subordinált állásomnál fogva — később nagyon is éreztem, egy a „Regélődben ugyanazon évi május vagy juniushóban megjelent elmefuttatásom nyújtott alkalmat, melyben több jó szándékkal mint alapossággal kel-

tem ki azon irodalmunkba belopódzott ferde irány ellen, mely a külföldi utáni kapkodásból állott, s melynek kártékonyága nagy részben már nyilvánulni is kezdett. S mert e szenvedély még nem vert egészen gyökeret, idején lenni gondoltam, figyelmeztetni az ifjabb nemzedéket: hagyjanak fel a majdnem mániává fajult, a magyar academia némely matadorjai által megfoghatatlan elfogultsággal ápolt fordítási viszketeggel, mely bennök minden öserőt, minden magasb szellemiséget elnyom; s ne legyenek árnyékok, ha tündökölhetnek, ne majmolok, ha teremtő lélekkel bírnak. Iparkodtam úgy a hogy kimutatni, hogy középszerű fordítások sohasem pótolhatják a középszerű eredetieket: mert ezek nemzeti életre serkentenek, azok elfeledtetik velünk szokásainkat, érzületünket; ezek önállóságunk érzését fejtik ki bennünk, azok idegen gyámsághoz szoktatnak; ezek rendeltetésünk fénypolczára emelnek, azok az elkorcsosulás szennyébe taszítanak; — s végre hivatkozván azon tényre,

hogy az academia évenként tömérdek pénzt költ tudományos s szépművészeti (helyesebben drámai) munkák fordítására, s hogy a nyomtatványok — csak azért, hogy a fordítók ívszámra fizetett jutalomdíja magasabbra rúgjon — oly helypazarlással s papirosvesztegetéssel készülnek, hogy legalább is félmenyinyiségű papiros s egy ötödrész nyomtatási költség megkímélhető vala minden kötetnél: kimondám minden phrasis nélkül, hogy az ilyféle, írói tözsérkedés nemcsak az academia pénztárát erőlteti meg, hanem káros az egyetemes hazai irodalomra nézve is, a menyinyiben más, ha nem mesteribb, de legalább eredeti munkák készítésétől elvonja az írók egy részét, megosztja a nemzeti erőt s megdrágítja a magyar könyvek különben sem legjutalmasabb árát, a helyett, hogy azt megócsítaná, mit a társaságnak egyik fő kötelesség s tulajdonkép eszköz gyanánt kellett volna tekintenie kitűzött eredeti céljának elérésére. — —

A közönség e felszólalásomat goutírozni lát-

szott s maga Schedel sem tagadd, hogy abban egy két szemecske igazság rejlik; kiéreztem azonban mind az ő, mind társai nyilatkozatából, miszerint nem volt ínyükre, hogy a főnebbi észrevételek oly sihedertől származnak, ki alig szagolt még be az irodalomba, s hogy helylyel közben oly elteltséget árulnak el, mely progressiv elhaladásában veszedelmes kórsággá fajulhat. — Ez volt oka, hogy Bajza a „Kritikai Lapok”ban kissé éleesebben bonczolgatá említett ezikkemet, azt hívén, hogy, mérlegbe vetvén ehhez még academiái tagsági tekintélyét is, agaraimat vagy hátrább huzatja velem, vagy írnok uramat elnémítani fogja. — No, hiszen ismerte is ő a sértett írói hiúság ingerlékenységét!!

Szó szót adott, a vita mind hevesebb és szenvedélyesebb lőn, s a közönség már azt várta, hogy tollról — dorongra kerül a dolog. Fialat írotársaim Kunoss, Garay, Hazucha, Tóth Lőrincz, s többen, kik a kritikai areopág által egyik vagy másik érdekükben már azelőtt sértve

éreztek magokat, eljöttek hívék az alkalmat boszujok kitöltésére s ,front'-ot képeztek velem a ,tudós liga' ellen. Tessék aztán tekintélye súlyát latba vetni annak, ki oly fiatal óriásokkal, mint a minőknek mi magunkat képzeltük, síkra száll!

Természetes, hogy a megtámadások s visszatorlások nem oly modorban történtek, mely a béke helyreállítására oly hamar reményt nyújtott volna. Egész dühvel és elszántsággal rontottunk neki a ,tudós társaság'nak, melynek legnagyobb hibája az volt, hogy tagjai nem voltunk, de tagjai voltak azok, kikkel élethalálra háborút viseltünk, s a kik miatt aztán az egész testületnek megtámadásunk tárgyául kellett szolgálni. ,Pártfészek'-nek neveztük azt, melyben néhány kakuk és bagoly meddő henyesség közt tollászkodik, idétlen lármájával a tapasztalatlant maga után édesgeti, a testületet elámítja s vele irányát eltéveszteti.

Buzgón secundált nekünk e nem anynyira mulatságos mint botrányos tollesatáinkban

Csató Pál, a hírhedt Orosz által szerkesztett ‚Hírnök’ és ‚Századunk’ főmunkatársa. Mindnyájunknál idősebb, eszes és geniális ember volt, több malicziával bírt mint kedélylyel, s ügyesen szította bennünk az oppositionális szellemet, mely addig kívánta folytatni a csatát a ‚hatalombitorlók’ ellen, míg az irodalmi egyenlőség jogát elismerni, s követelt fenségükből alászállani kénytelenítetnek. Elleneink azonban, az ‚academia’ védsánczai mögé vonulva, gubacsnedvbe mártott nyilainkat, miket csak nekik kellett volna felfogni, mind amarra törekedtek hárítani, s ezen ügyes manoeuvre által hitelünket az academia akkori népszerűségénél fogva a nagy közönség előtt megcsökkentették s szándékunk tisztaságát kétségessé tévék.

Literaturánk csatamezővé lőn, melynek dühe nem vérét ontá ugyan a meghasonlott rokonfeleknek, hanem szellemi erejét fogyasztá.

Utóbb hozzánk csatlakoztak T á n c s i c s (akkor Stancsics), K o v á c s ó c z y és V a h o t

Imre. — Táncsicstól ugyanakkor „Rényképek“ czim alatt népszerű elbeszélések s elmefuttatások jelentek meg három kötetben. Minden életrealóságuk s közérdekűségük mellett sem birtak oly részvétre szert tenni, mennyire szerzőjüknek, szűk anyagi viszonyainál fogva, szüksége lett volna. De mikor páratlan jó szive mellett az ő hibája is az volt, hogy az igazságot nem igen bírta elleplezni s azt e vagy amaz irodalmi coriphaeussal elég hangosan hallatá; azonfölül pedig azon merényletre is vetemedett, hogy az academia által kiadott némely munkák fölött nem oly tiszteletteljesen nyilatkozott, mint egy „laicus“-hoz illett volna. Mindez elég volt arra, hogy veszett nevét költötték s munkái jóformán ismeretlenek maradtak. — Nem tudom, talált-e democraticus elvű barátunk e méltatlanság ellen némi, ha bár gyöngé vigaszt is abban, hogy akkor — midőn íróársai őt agyonhallgatni iparkodtak — hazánk egyik leglelkesebb megyéje, Bihar, írói érdemeit az által ismerte és tisztelte meg, hogy őt tábla-

bírái sorába iktatá: anynyi bizonyos, hogy e szilárd, törhetlen jellemet készségesen fogadtuk be táborunkba, melynek mindvégig hű és jeles bajnoka maradt.

Sok szép jellemvonással tudnék szolgálni e derék barátomnak, kit jóakaróink az ellentáborban ‚cinicus‘-nak szoktak nevezgetni, szerény életéből, ha a tér engedné; egyet azonban el nem hallgathatok, már csak azért sem, hogy az olvasó érthesse, miért szerettük anynyira szövetségesünket s tiszteltük őt nemcsak elvhűsége hanem rendkívüli jószívűsége miatt is. — Történt ugyanis, hogy Kimoss barátunk egyszerre eltűnt a fővárosból s hátrahagyott levelében búcsút vevén tőlünk kinyilatkoztatá, miszerint zavart pénzvisszonyai őt oly lépésre kényszerítik, melyre csak a végső kétségbeesés szokta az embert ragadni. Képzelmünk fölindulásunkat s azon elszomorodást, melyet e szintoly váratlan mint kellemetlen eset bennünk okozott! Azonnal kiindultunk barátunk fölkeresésére; napokig barangoltunk a hegyek közt, hogy őt élve vagy

halva föltalálhassuk, s ez utóbbi esetben hulláját — saját kívánsága szerint — becsületesen eltakaríthassuk. Táncsics azalatt Kunoss nagybátyját, a lipótutcza elején tulajdon házában lakó gazdag Szitát arra igyekezett rávenni, hogy a szerencsétlen ifjúnak alig néhány száz forintra menő adósságát kifizesse, hogy annak — ha élete nem is — legalább becsülete mentve legyen. Barátunk siket füleknek beszélt; Szita úr mitsem akart ‚éhetetlen‘ öcscséről hallani s a heveskedni kezdő Táncsicsot az ajtón kitolta. Végtelenül boszantott bennünk e kőszívűség, de minden igyekezetünk és jó akaratunk mellett sem bírtunk csak anynyi özszeget is előteremteni, hogy egyelőre a legtolakodóbb hitelezőket lehetett volna kielégíteni. — Ekkor egy nap betoppan hozzám Táncsics, s egy csomó bankót markolván ki zsebéből azt kérdé, elég lesz-e a legszájasabb manichaeusok elhallgattatására? Csudálkozva tudakoztam, mikép jutott enynyi pénzhez, mikor tegnap még távolról sem mertük volna gondolni, hogy ily özszeget va-

laha lapos zsebeinkből kiaknázhassunk? Hát. eladtam tehenemet, nehogy szegény barátunkat még a sírjában is gyalázzák a semmi-revalók! volt a válasz: „az első rohamot majd csak visszaverjük, a maradványt meg később valahogy csak le fogjuk tisztázni!” — Hogy az olvasó e nemes tettet illően méltányolhassa, tudnia kell, hogy e téhen Táncsicsnak több mint fél vagyonát képezte, s hogy ennek eladásával tápláléka egyedül azon kevés konyhaveteményekre szorítkozott, melyeket ő és neje házi kerteskájukban arczuk verejtékével ültettek. — Mit ér e nemes áldozat mellett egy milliomos pazar adománya?!

Kovácsóczy, a kassai „Szemlélő” volt szerkesztője, nem anynyira kedves, mint túrt vendég volt körünkben, sohasem bírván literáriai érdemei minden elismerése mellett szószátyárságával megbarátkoznunk, melyet ügyünkön többet rontott mint épített, s elleneinknek néha nagyon is megkönnyítette a réstörést; Vahot (akkor Vakotfalvi) Imre pedig két hu-

moristicus elmefuttatással köszöntött be hozzánk, melyek közül a ‚Journalisticai assemblée’ című nem mindennapi tehetséget árult el e genreben, s később a ‚Rajzolatok’ban is megjelent; írjuk azonban — úgy gondolom rokonságánál fogva Bajzához — nem sokára ismét megvált tőlünk s csatározásinktól jóformán távol tartotta magát.

Legkészségesebb szövetségésünk Munkácsi János, a ‚Rajzolatok’ szerkesztője volt, ki lapját, mely mintegy hat — hétszáz előfizetőt számlált, a mi akkor divatlapnál nem megveendő menynység volt, s a melynek az academián kívül álló majdnem valamenynyi jobb írói (Erdélyi János, Gaal, Garay, Katona, Kazinczy Gábor, Kunoss, Nagy Ignác, Ney, Pájer, Sárosi, Sujánszki, Szabó Dávid, Szigligeti, Tóth Lőrincz, stb.) dolgozótársai voltak, teljesen rendelkezésünk alá engedte. *) — Később

*) Budapesten akkoriban a következő újság- és hetilapok jelentek meg: J e l e n k o r 3800, T u d ó s í t á s o k 1600, R e g é l ő é s H o n m ű v é s z 500, Rajzolatok 650,

Kunoss ugyané czélra, Táncsics főmunkatársasága mellett ‚Természet’ című folyóiratát nyitotta meg számunkra, melyről Bajza az ‚Athenaeum’-ban azt állítja: hogy e csodálatos lapban fognak ezután megjelenni a mindennapi gyalázatok azon cikkelyei, melyeket egy jövendő igazságos irodalmi história mint szenvedelmi undokságokat szégyennel fog lapjaiba följegyezni’; ’s mire mi azt feleltük: hogy ‚Bajza itt jövendőmondó-szerepet visel, melyet nálunk közönségesen cigányaszszonyok gyakorolnak — az igazság rovására’.

Mind a főnebbi, mind literatúránk újabb korszakabeli némely irói e vaskalapos anathemával sújtott két lapban oly jeles dolgozatokat uyujtának, melyek holmi elavult irodalmi csi-szár kegyét csak azért nem tudták megnyerni, mert, ha azok részletezésébe akart volna bo-

Kém l ő 500, I s m e r t e t ő 15 200, A t h e n a e u m és F i g y e l m e z ő 800 előfizetővel. E lapok hetenkint 15 szedőt, 15 sajtót s 28 nyomót foglalatoskodlattak s körülbelül 35.000 ív papirost fogyasztottak el; legtöbb munkaerőt pedig, ide értve a rézmetszőket, réznyomókat és festőket is, a divatlapok (Regélő és Rajzolatok) vettek igénybe.

csájtkozni, nagyon is kiáltó színben tüntették volna fél tulajdon szellemi szegénységét.

De nemcsak az újságlapok szorgalmas munkásai voltak fiatal társaim, hanem buzgó részt vettek az akkor megjelent három zsebkönyv: „Aurora”, „Emlény” és „Hajnal” írásában is; úgy hogy az „Aurora” egy harmadánál, az „Emlény” két harmadánál többet, s az egész „Hajnal”-t írták. Legtermékenyebb író volt Vajda Péter, utána Gaal, Garay, Kunoss, stb. — Általában nem volt ok, irodalmunk szünetelése ellen panaszkodni; mert özszevetvén fiatalabb Íróinknak munkásságát a tudóstársaság előtti írókéval (kik közt e század első és második tizedéből is találkoztak), kitűnt, hogy ezeket az utánkövetkezők jóval fölülhaladták, s műveik is, menyiségre nézve, majdnem kétszer háromszor meghaladták amazokat. —

Jövő (1837-d.) évben társaink közül Gáál József és Vajda Péter az academia levelező tagjaivá választatván, Tóth Lőrinczczel együtt,

ki már egy évvel előbb neveztetett ki annak, lassankint visszazvonultak körünkből, melyben eddig a mérsékelt elemet képviselték. Garay, ki a .Rajzolatok¹ újdonságírója volt, egy ideig még velünk tartott, később ő is hátrálót fűjt s elhagyta a csatát, hol — ha csalánok nem is — de babérok sem termettek számára. — *)

A most említett s még néhány szépreményű ifjabb íróink ugyanezen évben ,drámai egyesületiét alapítának, mely föladatául tűzte ki, az eddigelé oly parlagon hagyott ,színiköltés' mezejét mind elméletileg mind gyakorlatilag ,egbevetett vállakkal' művelni. Adott is ki néhány jó színművet, többi közt Gáálnak ,A király Ludason' című történeti vígjátékát s Tóth Lőrincz ,Vatá'-ját; később azonban e már is szép pártfogásnak örvendett vállalatot a kiadó, Heckenast Gusztáv, az 183 8-diki árvíz következtében szenvedett tetemes veszteségei által okozott fiuancziális szorultsága miatt megszün-

*) 1812-ben megindította a ,Regélő' új folyamát, s ebben dúsan helyrepótolta, a mit elmulasztott.

tetni kénytelen volt: a mit főleg azért is sajnálni kellett, mert e széptörekvésű vállalat üdvös ellentétet képezett a ‚magyar tudós társaság játékszíni küldöttsége’ munkálataihoz, mely kelletnél több súlyt fektetvén a külföldi drámák fordítására az eredeti színműveket vagy semmi, vagy igen csekély figyelemre méltatta. —

Hogy állásom ily körülmények közt, melyek az academiának melynek kenyerét ettem, főembereivel folytonos s mindinkább növekedő ellenségeskedésbe hoztak, utóbb tarthatatlan lesz, igen sokáig nem akartam belátni; mert az academiát, melynek eredetileg kitűzött célja előttem mindig szent volt, nem képzelhettem azonosíthatónak annak egyes bármily befolyásos tagjaival, sem ezeknek érdekeit amannak föladatával öszszeforraszthatóknak. Ugyanazért sem kíméletlenséget, sem hálátlanságot nem véltem elkövetni a testület ellen, melyek hivatalnoka voltam, ha egyes tagjainak valóságos, vagy csak általam azok-

nak tartott visszaéléseit nagyobb buzgósággal mint meggondolással napfényre hozom: fölrezzenteni híven az academiát néha édes nyugal-mából, ha figyelmessé teszem a veszedelemre, mely, felfogásom szerint, tekintélyét fenyegeti, s azon ,naiv‘ meggyőződést táplálván, hogy ez által az academiának kitűnő szolgálatot teszek, s hogy e szerint annak nemcsak hogy ellene nem, hanem számos tagjainál hívebb és őszin-tébb barátja vagyok. —

A következmények megmutatták, mily helyes volt okoskodásom!

II.

Azon kisebb nagyobb súrlódások, melyek köztem s az érintett főemberek közt naponkint előfordultak, az utóbbiak által oly vakmerőségének tartattak, melyet, véleményük szerint, nemcsak tollal, hanem más, érzékenyebb módon is megtorolni kellett. Bűneim a titoknoki hivatal rovásán anynyira szaporodtak, hogy a számvetésnek nem lehetett tovább elmaradni. Különösen két oly nagy bűnöm volt a sok apró közt, melyet bizonyos urak elbizakodottságukban ép oly kévéssé hagyhattak boszúlatlanul, valamint ennek előrelátása nem tartóztat-hatta vissza sértegetési viszketegemet, mely a tudós cotteriát ellenem bőszítette. — Azt mondta egyszer rólam Szigligeti, hogy képes vagyok egy ‚witz‘-nek kedvéért tulajdon testvéremet fölláldozni. Ez nem áll egészen; anynyi

azonban igaz, hogy gyakran sem időt sem személyt nem kíméltem, ha egy jó vagy rossz ‚witz‘ fürta oldatomat: ki kellett böffentenem, ha még oly kellemetlenek voltak is reám nézve a következmények. — Azt sem tagadom, hogy szerettem néha — vizet zavarni, főleg, ha a forrásból olyanok merítettek, kik minden tekintélyt csak a ‚kor‘-nak vindicáltak, s a náluknál fiatalabb írókat amúgy félvállról — mint a principális patvaristáját — szokták tekinteni. —

A főnebb említett két nagy bűnöm egyike az volt: hogy Bajza ‚Apotheosis‘-át, mely ennek versgyűjteményében megjelent, Trattner-Károlyi ‚Koszorú‘-jában (melléklap a tudományos gyűjtemény‘-hez) k i p a r ó d i á z t a m ; a másika pedig: hogy azt a felszólítást, melyet több ‚igazságbarát‘ az akkori drámai jutalom iránt, bizonyos visszaélések kikerülése tekintetéből, az illető academiái bírákhoz intézett, aláírt a m .

Mindkettő azon időben ‚crimen laesae aca-

demiae' gyanánt tekintetett, s egy is untig elég lett volna elítéltetésemre.

Szabadjon e két esetet kissé bővebben illusztrálni: mindegyik nem épen jelentéktelen epizódot képez a magyar irodalom történetében, s kívülem úgysem fogja azt senki említésre méltónak találni, ámbár nem érdektelen adatot nyújtanak akkori irodalmi viszonyainkhoz.

Bajzának 1835-ben megjelent 'versei' — barátjai által az academiái nagy jutalomra kitűzött pályamunkák közé soroztattak — nem csekély oppositíóval a higgadtabb academiái tagok részéről. — A corteskedés nagyban folyt; eredménye azonban az lett, hogy az illető bírálók az octroyált versenyművet csak dicséretre-méltónak találták, s a kétszáz darab aranyat másnak — bizony nem tudom már kinek? — ítélték oda.

Az academián kívül álló hírlapok e tényt egyszerűen regisztrálták; az 'Athenaeum' és a 'Jelenkor' az illető bírálókat 'pártoskodók'-nak, 'anti academicusok'-nak s egyéb mindenfélének

nevezte, s hosszabb ideig tartott szakadást idézett elő a tagok közt. — A könyvvarus — úgy gondolom Kilián — ki a verseket, azok leendő megkoszorúztatásuk biztos (s a 'jó barátok' részéről élénken táplált) reményében méregdrágán, a menyinyiben nálunk magyaroknál valamely munkát drágán eladhatni, megvette, s belőle ezerötszáz példányt nyomtatott — alig tudott néhány százat eladni, s egy év eltelte után kénytelen volt azoknak bolti árát lejobb szállítani, nem lévén kilátása, hogy költségeinek nagyobb részét még ily módon is beszerezhesse. — (Igaz, hogy akkor Kölcsey verseit is lezállított áron hirdették; de ez nem azért történt, mintha meg nem érnék azon árt, melyet nekik a tulajdonosok eredetileg szabtak. Kölcsey versei azért nem keltek, mert a kiadótulajdonos Kölcseynek minden munkáit ígéré, s így fölötte számosán voltak, kik a megjelent első verskötetet azért nem szerezték meg magánlag s előlegesen, mert az egészet s egyszerre szerették volna bírni. A könyvvarus azon-

ban kislelkű volt. Hogy mindjárt az első kötetnél nem kapott néhány ezer forint tiszta jövedelmet, fölhagyott a többinek kiadásával; minek szükségkép az lett következménye, hogy a várakozásukban megcsalatkoztak, mivel az egészet nem bírhatták, egyes részét sem vették meg.)

Képzелhetni, hogy a kétszeres ‚fiasco‘, mely legkonokabb ellenségünket érte, mily bő víz volt malmunkra! A ‚Hírnök‘, ‚Századunk‘ és ‚Rajzolatok‘ tárháza lett a legkeserűbb recriminációknak, gúny és irónia rendben váltotta föl egymást, s vége hossza nem volt a pajkos henczegéseknek bizonyos nagyszemöldű író-corporifhaousok ellen, kiknek országszerte megkon-gatják a hírharangot, s kiknek munkáit aztán a közönség mégsem találja oly remekműveknek, hogy azoknak másodízben is megadja az árát.

Az alkalom sokkal kedvezőbb volt, hogys-
em azt föl ne használtam volna, táborunkból még egy ‚extra‘-kirohanást is riszkírozni a po-

lemia mezejére, s egy pár botránykövet dobni az eltemetett ‚versek’ sírhalmára!

Ez pedig úgy történt, hogy az ‚Apotheosis-czími költeményt, mely Bajza verseinek egyik gyöngye volt, akkép parodiáltam, hogy a mi abban valódi költői ihlettséggel van az elvært lengyelekről elmondva, azt én nagyobb picanteriával mint ügyességgel a költő verseire s a velők együtt eltemetett kétszáz darab aranyra alkalmaztam. — A ‚Koszorú’, melyben e herostratusi művem megjelent, több száz példányban kelt el; terjesztették pedig leginkább Horváth István és Szemere Pál, kiknek ez az irodalmi pajkosság (lehet, hogy a kiparodiáztatott iránti ellenszenvből) igen megtetszett, s a kik később, midőn a szerző nevét Károlyi István könyvnyomtató indiscreciójából megtudták, a ‚sikerült’ műhöz nekem személyesen gratuláltak. Az utóbbi különösen e czélből rándult be Péczelről, s egyszersmind figyelmeztetett is, hogy őrizkedjem a ‚hatal-

más triumvirátus (így nevezte Szemere az „Athenaeum” urait) boszúvágyától.

Volt is nem sokára bőven részem benne. Az aeadcmiai titoknoknak módjában volt a hírhedt „paródia” brouillonját íróasztalom fiókjában megtalálni, s másnap az „Athenaeum” méltó indignációval hirdette olvasó közönségének: hogy a Trattner-Károlyi „Koszorú”-jában megjelent, minden igaz irodalombaráttól illő megvetéssel fogadott „travestia” szerzője: „Frankenburg Adolf, a magyar tudós társaság írnoka.” —

Az „Athenaeum” urai természetesen elfelejtették vagy ignorálni méltóztattak, mily gyöngegtelenül sértik meg az irodalmi illemszabályokat, midőn egy bármily okból névtelenül lenni akaró szerzőnek nevét a nyilvánosságra hurczolják azon nem épen legloyalisabb szándékból, hogy az író személyét a közönség előtt gyűlölet vagy megvetés tárgyává tegyék. Engem csak az az inquisitorius titkos eljárás boszantott, melyet az illetők nevem kikutatásá-

nál követtek, s mely az akkori írói világban, midőn ‚rendőri‘ motozásoknak kéziratok után még hírét sem lehetett hallani, ‚unicum‘-nak tekintetett. — Nem akarom tovább feszegetni, ki szenvedett ez által közülünk nagyobb ‚morális‘ veszteséget: anynyi bizonyos, hogy az a n y a g i b a í r — é n részesültem! — —

Második ‚bűnömének‘ már nagyobb hordereje s állásomra nézve veszélyesebb következménye lőn, mint az elsőnek, ámbár ez az utóbbinál nehezítő körülmény gyanánt vétetett, s utóbb történt elbocsáttatásomnak főoka volt.

Hadd mondjam el.

Tudva van, hogy az academiánál drámai jutalmak léteznek, melyek minden évben kiadatni szoknak. 1837-ben a száz darab arany a legjobb szomorújátékra volt kitűzve. A véletlen úgy akarta, hogy Döbrentei Gábornál, kinél régi kéziratok másolásával voltam egy ideig elfoglalva, az átadott irományok közt Horváth Cyrillnek, ki, úgy gondolom, akkor piaristaprofessor volt Aradon, egy levelét is ta-

láltam, melyben ez ‚Kuthen‘ című pályadramáját Döbrenteinek, mint a drámabíró választmány egyik tagjának, ‚szíves‘ figyelmébe ajánlá, azon hozzáadással, mikép ez iránt már többi jóakaróit (értsd: a drámabírókat) is fölkérte légyen. — Mi volt természetesebb, mint hogy e fölfödözést társaimmal forrómelegen közöltem, s hogy azt egy irodalmi ‚scandalum‘ előidézésére fölhasználtuk!?

Másnap a ‚Rajzolatok‘-ban ‚több igazságbaráz‘ aláírással, előadván — Döbrentei megnevezése nélkül — röviden a tényt, fölszólítottuk először a drámabírótságot őszinte nyilatkozatra, az academiái nagygyűlést pedig figyelmeztettük, hogy e tárgynak teljes tisztábazatalát a társaság saját érdekénél fogva siettesse. Megküldtük egyszersmind e fölszólítást minden budapesti szerkesztőségnek közlés végett, de a ‚Rajzolatok‘-on kívül egyik sem fogadta el: a mi nem legkedvezőbb színben tünteti föl akkori journalisticai viszonyainkat, oly ügy körül forogván a szó, mely nem a

miénk, hanem az irodalomé volt, s melyet — mivel hazánk egyik legüdvösebb intézetét, az academiát, oly veszély Iá tsz ék fenyegetni, mely annak hiteli szentségét a közvélemény előtt megronthatá — minden lap, pártkülönbség nélkül, magáévá tenni köteles lett volna.

De a drámabíróság is, melyet a dolog legközelebről érdekelt, felszólításunkat válasz nélkül hagyta. Miért is azt két hét múlva — a ténynek körülményesebb előadásával s Döbrentei megnevezésével — ismételtük, még pedig neveink (Munkácsy, Stancsics, Kunoss, Kovacsóczy, Frankenburg) aláírásával: hogy ,az illető drámabíróság tudhassa, mikép e felszólítás nem véleményzavaró s rágalomköltő névtelen izgatóktól származott; hanem oly férfiaktól, kik szellemi előhaladásunk s literaturánk érdekében mindenkor nyílt homlokkal szállottak s szállandanak szembe bár kivel is.’

Az ismételt felszólítás ,eltévedt“, s csak utóbb jelent meg a ,Jelenkor’, ,Hazai tudósítások’ s az ,Athenaeum’ számaiban, kísérve

a drámabíróság ellenfölszólításától, melyben ez fölhívásunkat „vallatás”-nak nevezvén azt mondja, hogy azt sem válaszra méltónak nem tartja, sem minket oly férfiaknak nem tekint, kiknek a kármí tetteiért is számadással tartoznék.

Ezzel aztán beérhettük, ha akartuk. Azt hittük, hogy a drámabíróság tagjai baráti a nyilvánosságnak, s hogy — miután a nyilvánosság (véleményünk szerint) abban áll, hogy mindenki, kit valamely ügy közvetve vagy közvetlenül illet, mindannyiszor felszólalhatson, valahányszor ezt üdvösnek látja, s felszólalásának okát tudja adni — e nyilvánosság természetében fekvő jogot tőlünk sem fogják megtagadni. Csalatkoztunk. A tisztelt drámabíróság (pedig országosan tisztelt nevek voltak közte) a minden jognak megfelelő kötelezettség ellenére őszinte válasz helyett főnhangú nyilatkozattal állott elibünk, s mi az igazságszerető közönségre bíztuk, megítélni, váljon hallachorák vagy páriák vagyunk-e, s ők bra-

minők? kikkel semmi érintkezésbe jönnünk, s kikre még csak fölpillantánk sem szabad?

Tagadni azonban mégsem lehet, hogy a dolog nagy zajt ütött, s ha nekünk nem, de az academia főembereinek sem termett rózsákat. Felszólalásunk eredménye az lett: hogy Horváth Cyrill „Kuthen“ című drámáját az academiái pályázattól visszavonta; hogy Döbrentei Gábor időközben lemondott a bíróságról; s hogy én gróf Teleki József, a magyar tudós társaság akkori elnökének felszólítására beadtam resignációm.

Ekkép váltam meg, mint hivatalnok, az academiától, melynek nyolcz évvel később levelező tagja lettem!

III.

Miután nem szándékozom irodalmi történetet írni, hanem ehhez csak néhány adattal kívánok járulni: megbocsát a tisztelt olvasó, ha megkímélem őt részletes elbeszélésétől azon különféle tollesatáknak, melyeket nem anynyira az academia, mint ennek coriphaeusai ellen jobb ügyre méltó buzgalommal viseltünk. Ilyenkor aztán gyakran megtörtént, hogy a megtámadás hevében neki rontottunk az academiának is, s e miatt azon gyanúba estünk, hogy magunkat annak kebléből való kizáratásunkért megboszulni akarjuk. Nevelte ennek valószínűségét azon körülmény, hogy néhányan közülünk (Tóth Lőrincz, Vajda Péter, Erdélyi János, Kazinczy Gábor) alig hogy az academiái tagságot elnyerték, hallgatag emberek lettek', mint Mercutio mondja: a mi Helmeczyt azon

faragatlan nyilatkozatra indítá: ‚szennyezze be magát az academia bizonyos urak neveivel, s csend lesz és béke’; s mire Munkácsy aztán azt felelte: hogy ‚törülje ki inkább az academia a beszenyyezett neveket lajstromából, s sokat fog a közvéleményben nyerni.’ —

Csatározásaink csupáncsak az ‚Athenaeum’ s az akkor már hét év óta főnállott ‚Jelenkor’ (Széchenyi orgánuma) ellen folytak. A többi lapok (a pozsonyi ‚Hírnök’-öt kivéve) csak tárházai voltak a külföldi termékeknek, s oly szellemi szegénységet árultak el, hogy velők komoly polémiába ereszkedni alig volt érdemes. A szegénységnek különben valami regényes színe van, a koldusságban valami ‚tragicum’ rejlik: hanem e lapok akkoriban a szegénységnek csak kellemtelenségét, a koldusságnak csak kiállhatatlanságát bírták.

Távolról sem akarom az ‚Athenaeum’ és ‚Figyelmező’ érdemeit irodalmunk fejlesztése körül tagadni; de az igazság érdekében ki kell mondanom, hogy ezen érdemből igen sokat

vont el azon szántszándékos elszigeteltség, melyben annak szerkesztői és munkatársai működtek. A critica, mely a ‚Figyelmező‘-ben föllállította törvényszékét, a szellemi ‚vétkek‘ fölött nem egyéni meggyőződés, hanem bizonyos meghatározott formák és szabályok szerint ítélt, melyeket e zártkörű ‚coteria‘ szentesített. Oly egyéneknek, kik e körön kívül estek, nyomtatott büntényeit a spanyol inquisitio s a német boszorkánypörök nyomain üldözték mindazok, kik e titkos areopág ellen vétettek, eretnekek és boszorkányok gyanánt égettetvén el.

A ‚Jelenkor‘ melléklapja, a ‚Társalkodó‘, hű árnyrajza volt egy kétlábú úgynevezett társalkodónak. Ép oly tehetetlen, üres és izetlen volt, mint az ily húsból és vérből álló teremtés szokott lenni, kinek az isten lehelletet fűjt be — unalmában. —

Természetes, hogy e szüntelen csatározások közt azokat sem kíméltük, kik azelőtt szövetségeseink voltak, s később az ellentáborba csaptak át. Anynyit azonban mentségünkre kény-

telén vagyok megjegyezni, hogy tíz esetben kilencszer nem mi voltunk a megtámadók, hanem ők, s így senki sem vádolhatott bennünket boszúállási szándékról, midőn visszatorlási jogunkkal éltünk.

Sajnos, hogy ezen esetek gyakrabban előfordultak, mint volt barátságunk s az ügy érdekében kívánatos volt. Ilyenek voltak, hogy csak egypárt említsek, midőn Kazinczy Gábor azon szörnyű vakmerőségünkért, hogy a drámabírósgot a főnebb említett ‚Kuthen’-féle ügyben kérdőre vontuk, megvetést kiáltott előbbi pajtásai fejére az ‚Athenaeum’-ban, s Tóth Lőrincz ugyanott Munkácsynak akkortájban előadásra került ‚Garabonczás deák’-ját ‚lekapanyelezte.’ *) — Ezért aztán Kazinczy Gáborra rápirítottunk, hogy az ‚Athenaeum’-ban eredeti gyanánt közlött ‚Emmi’ című be-

*) A ‚l e k a p a n y e l e z é s’-t Bajzáék találták fel; Brassai Samu pedig a ‚l e b u n k ó s b o t o z á s’-t. Munkácsy erre azt mondta: ‚Magna ingenia conveniunt; az az: ha egy rovásra iszik a kisbíró az Öregbíróval, mind a ketten egy rovásra részegesznek le.’

szélykáját Saphir „Humoristájá”ból szóról szóra lefordította; Tóth Lőrinczet pedig Munkácsy azzal főzte le: „ha nem tetszik neki a garabonczás deák szellős köpönyege, bélelje azt ki avít „vata”-jával, s takarja be aztán vele télen megdermedt rongyos szoknyájú „Ekebontó Borbálya”-ját is. — E gonosz élcznek megértésére szükséges tudni, hogy Tóth Lőrincz, akkoriban két szomorújátékot írt: az egyiknek címe: „Vata”, a-másiké: „Ekebontó Borbálya”-volt. Az elsőt roszul fogadta a critica, a másik a budai színpadon megbukott. —

Ugyanakkor történt, hogy Munkácsy valahogy kézrekerítette Virágh Benedek, Versegly Ferencz s Kisfaludy Károly néhány eredeti levelét, s ezeket, nem anynyira kegyeletből, mint azon malitiosus okból, hogy az utóbbiakban foglalt néhány adatokkal az „athenaeisták”-at zavarba hozza, a „Rajzolatok”-ban közzé tette. Kisfaludy Károly e levelek egyikében ezt írja egyik barátjának: „Én most kész 42 drámámat ráspolgatom, s az időtől függ, kiadom-e azokat

vagy nem? — Egy históriai románt is kezdek két könyvben ezen cím alatt: ‚Várna‘. Ez új tünemény lesz nálunk, s remélem, hogy kedvellőket fog nyerni; stb.‘ — Munkácsy e néhány sort interpellációul használta föl Schedel ellen, fölszólítván őt, mint Kisfaludy Károly minden munkái kiadóját, hogy — miután azokban csak 21 színmű van, így tehát a ‚kész 42 drámából huszonegy hibázik — nyilatkozzék a fölött, hová lettek a hiányzó művek? — Schedel erre tulajdonképen már megfelelt Kisgaludynak általa kiadott életírásában, midőn azt mondá: hogy ‚az elhunynak gondatlansága ily dolgok (iratai) őrizésében oka, hogy több írásai, melyeket nála külön időkbén látott, elvesztek‘; de ez Munkácsyt s kötekedési ingerét ki nem elégítette, s tovább firtatta: hogy hát micsoda iratok — drámák voltak-e azok? mert hiszen Schedelnek, ki-önvallomása szerint — ezen írásokat az elhunynál nem egyszer, hanem külön időkbén látta, mindezt tudnia kell; nem kerültek-e azon írások tán egy harmadik

kéz által azóta világ elibe? stb. — Erre aztán nem felelt senki: hihetőleg mert Munkácsy! nem tartották a „nagy közönség”nek — bár ennek nevében fölszólalt — mely az elhunyt költő iránti meleg részvéténél fogva e tekintetet megérdemelte volna. —

Az előtt, ki irodalmi mozgalmainkat éber figyelemmel kísérte, nem volt titok, hogy az ily és hasonló, legtöbb esetben pajkossággá fajult megtámadások nem anynyira az ügy érdekében, mint bizonyos herostratusi dicsőség megszerzése végett történtek. Ez indította néhány év előtt Harsányi Pált arra, hogy Kisfaludy Károly emlékalapításának oly nevetséges önhittséggel ellene mondjon s a boldogult férfitől minden magasabb irói tehetséget megtagadjon; ily botrányszomj szállta meg, szinte akkortáiban Papp Ignáczt, hogy Vörösmartyt megtámadja, ki irodalmi világunk egén mind- eddig homálytalanul ragyogott, s a ki iránt minden eddigi irodalmi harczban méltó tisztelettel viseltettek író társai; ily herostratuskodás volt

Ponori Thewrewk ,velencei szappanpor'-a, s egyéb haszontalan ingerkedések, még a ,Kritikai lapok' némely pamphletszerű bírálatait is ide számítva, miknek minden ároni föltűnési vágy, vagy valami rendkívüli észnek mutatkozni akaró hiúság volt többnyire ösztönzője, s melynek kielégítésére — már meg kell őszintén vallani — legtágabb rakonczátlankodási tért a Rajzolatok' és a Természet' engedtek. Ezt beválva mentségül egyedül még ki nem forrott ifjúságunkat, és — előképeinket, a magokat az ,új iskola emberei'-nek nevezett athenaeistákat lehetne fölhozni, kik az ,ó iskola' íróiról csaknem minden érdemet megtagadván, Virághról annak idejében azt állították, hogy sohasem volt költő; Szemere Pált vén aszszonynak gúnyolták, — s a tudományok óriási hőjét, a roppant foliántok élő kivonatát, Horváth Istvánt insultációig menő henczegésekkel faggatták. A példák vonzanak; s így nem volt csuda, ha mi korosabb íróársaink iránt hasonló tiszteletlenséggel viseltettünk, mint a minővel ők azok

íránt viseltettek, kik az irodalom mezején buzgó előharczosaik voltak. —

Támadásaink bevét nevelte Bajzának a nemzeti színház megnyitásával annak igazgatójává lett kineveztetése. Több színműíró volt köztünk (Munkácsy, Garay, Hazucka), s innen magyarázható az érzékenység, mely őket darabjaik gyanítható sorsa fölött elfogta. Csudálatosnak tartottuk, hogy e szépreményű intézet oly férfiú igazgatására bízott, kinek kezei közt ugyanakkor rövid idő alatt több gyermek (az „Aurora”, a „Kritikai lapok” és a „Külföldi játékszín”) elveszett, s kitől ennél fogva a nemzeti színház jövődjére nézve sem táplálhattunk vérmes reményeket. — Pedig a tapasztalás mutatta, hogy Bajzánál erélyesebb, részrehajlatlanabb s tisztább kezű igazgatója nem volt azóta többé a nemzeti színháznak!

Még visszatérek tán e sok gubacslébe került csatározásokra; addig is szabadjon a nemzeti színház akkortájban történt megnyitásáról, s a mi reá következett, röviden emlékezni.

A magyar színésztársaság eddig fölváltva Budán s vendégkép a pesti német színházban játszott, hol 1837 d. évi márczius 19-dikén lépett föl utólszor. Tagjai Füredre s Fehérvárra mentek, részint önálló előadásokat rendezve, részint vendégszerepeket viselvén: míglen a herczeg Grassalkovich magtárából a mellette tengett üres telekbe kiesett búzaszemből kikelt a — magyar nemzeti színház, mely a vándor Thaliának valahára biztos hajlékot adott.

Megnyitása 1837-ik évi augustus 22-dikén történt. Nagy pompával ment véghez, mint ez már szokás nálunk! A ház, a fölemelt belépti árak mellett is, anynyira dugva volt, hogy mintegy másfélezer kíváncsi ‚hazafi‘-nak szomorúan kellett visszafordulni, legkisebb hely sem maradván többé számukra. — Reggeli tíz órától egész hatig ácsorgott a ‚publicum‘ az ajtók előtt, s midőn ezek megnyíltak, a berohanó tömérdek sokaság (magam is közte voltam), a nélkül hogy belépti jegyeit képes lett volna átadni, a

padokat rögtön elfoglalá, úgy hogy a nőknek, kik utánunk jöttek, a padok végein kellett állongani, míg egyikünk vagy másikunk meg nem könyörült rajtuk s leültette őket. — A színház belseje szépen kivilágítván mindenkit kellemesen meglepett; a díszítmények csinosak voltak, s Neefe Hermannak (bécsi atyafi) becsületére váltak; a gépezetet Schütz, müncheni erőművész készítette. Leggyöngébb a hangászkar volt, mely újjá teremtését epedve várta a játékszíni bizottmány által kinevezett hangászati igazgató Réthkrepf Gábor úrtól.

Az előadást elég sikerültnek lehetett mondani. A Hánisch karmester által (Erkel akkor még a német színháznál volt) szerzett igen közepszerű, s még közepszerűbben előadott nyitány után következett Vörösmarty mik e célra írt „Árpád ébredése” című előjátéka, melynek egyes megragadó szépségű helyeit lelkesen tapsolta meg a közönség; nagyobb hatást azonban azért nem volt képes előidézni, mert kissé hosszú volt. — Ezután Szöllössy Szathmári Sa-

roltával s hat tanítványa nemzeti tánczot jártak. mely szinte hosszabban tartott, mint kellett volna. — Végre mindezt Belizár című szomorújáték zárta be elég fényes pompával; illő méltánylásra azonban szert nem tehetett, mert nagyban terhelé a jelenvoltak szívét azon szomorító gondolat, hogy ‚egész Európa’ (t. i. már akkor is azon boldog hitben ringattuk magunkat, hogy egész Európának nincs más dolga, mint reánk figyelni) ki fog bennünket e fonák választásért gúnyolni. Évtizedekig készültünk már egy magyar nemzeti színház fölépítéséhez az ország szívében — s németből fordított Belizárral nyitottuk meg azt!! — El sem hinné az ember, ha meg nem történt volna!

Ismert régi színészeinken kívül ez alkalommal mint új tagok léptek föl: Dériné, Hetényi, Hubenay, László és Szerdahelyi (Kálmánnak atyja). Kántorné kétszeri meghívás után sem jelent meg, sőt ezt még válaszra sem méltatá. Mondják, hogy rivalitásból történt: a közönség minden esetre sokat veszett.

Erősen beszéltek akkor, hogy Széchényi István nagy ellenzője lett volna a nemzeti színház létrehozásának, részint mert annak alapítójával, Földvári Gáborral nem a legbarátságosabb lábon állt, részint, s tán leginkább azért, mert azt nem az ő terve és javaslata szerint, sem oda nem, a hová ő kívánta, építették. A gról'emen-dmondákat azzal czáfolta meg, hogy a színházat, építkezése alatt, igen gyakran s néhányszor neje társaságában is meglátogatta, a munkálatok elhaladásáról igen kedvezőleg nyilatkozott, s később az első emeli 6-ik számú páholyt évenként kibérelte. — Ennek pedig azért volt nagy jelentősége, mert Széchényinek s bájos idegcnajku nejének mindennapi megjelenése a nemzeti színházban kivitte azt, hogy a szomszéd páholyokból lassankint oly szép éskellem-dús képecskék mosolyogtak le, melyeket eddig csak a német színházban lehetett látni, mialatt helyeiket a nemzetiben lepcsés szobaleányaik foglalták el.

October 30-dikán lépett föl először a nem-

zoti színpadon Schodelné — ,Normá'ban. A művésznő (Klein Rozália) kolozsvári születésű, tehát hazánk leánya volt. A bécsi udvari színháztól jött, hol több évig kitűnően működött. Szép énekén kívül, melynek kiváló tulajdonait könnyűség és elegancia képezték, különösen meglepett nála gyönyörű kiejtése, mely nemcsak kedvesen hatott füleinkre, hanem azokat is, kik nyelvünket nem értették, meggyőzték arról, hogy csak és csupáncsak az olasz nyelv az, mely melódiái felsőbbiséggel bír a miénk fölött. — Föllépett aztán ,Rómeó'ban mint ,Tulia', ,Stranierá'-ban stb., s maradt a jövő évi aprilig, a midőn hosszabb műutazást tett Németországban, honnan visszatérve állandó tagja lett színházunknak. — Benne egy jeles, kiképzett művésznőt bírtunk; de környezete oly gyöngé volt, hogy méltán kedvét veszthette, ily silány erők közt babérokat aratni. — Az időközben az opera igazgatásról lemondott Róthkrepf Gábor helyett választott Rosty Albert (Eötvös ipja) minden buzgósága mellett sem

mívelhetett csudákat, s így jó sokáig kellett tisztességes hangászkart s betanult fő- és karénekeseket nélkülöznünk.

De a dráma sem állott sokkal jobb lábbon. Persze, hogy ez a közönség azon részét — mely azzal biztatta magát: ‚egyelőre ez is jó, majd jobb lesz‘ — de azt, hogy mikor lesz jobb, midőn mindennel megelégszünk, mit előnkbe tálalnak, meg nem gondolta — nem igen bántotta; legkevésbé voltak pedig gyöngéikről és hibáikról meggyőződve — magok a színészek, kik képzeletükben, s szigorú és független critica hiányában, oly magosán álltak a művészet lépcsőzetén, hogy sem nem tanulhattak, sem nem okulhattak többé.

Egyik jó barátunk erre nézve pár mulatságos adomát közölt velünk, melyet jó lesz folmelegíteni márcsak azért is, mert harmincz és néhány év után még mindig akadnak egypár színész urak, kik nevetséges hiúságukat nem bírják anynyira levetköztetni, hogy átlátnák, miszerint nekik nem csak maguktól, hanem

másoktól is még igen sok tanulni valójuk lenne.

Több év előtt — beszélte barátunk — az akkor még épülő kolozsvári színház igazgatósága a társaság tagjainak egyikét, Székelyit, a jeles Székelyiné férjét Bécsbe küldte a díszítmények kifizetése s lehozatala végett, s ez által alkalmat adott neki a főváros udvari színházát mint mondják színről színre láthatni. Midőn Székelyi aztán hazajövéen a ‚Burgtheatrum‘ mi-voltáról kikérdezhetett, azt felelte: ‚Láttam a híres udvari színészeket is, s megvallom mi különöst sem lelék rajtok. Az egy Komnak van egy két jó mozdulatja; Schröder (Sófia) szép figurát játszik; de olyan, mint az én Anikóm, úgy segítjen egy szál sincs!‘ — Egyszer meg — folytató barátunk — a híres berlini Rottnak vendégszereplése alkalmával a pesti német színpadon, figyelmeztettem egyik kiválóbb színészünket, nézné meg egypárszor a híres művészt, hogy annak modorát némely általa is játszott szerepekben magáévá tehesse. A magát

megsértve érzett színész erre büszke önérzettel (mely előtt természetesen minden jóindulatú tanácsnak el kellett némulni) azt válaszolta:

„Magyar nem tanul némettől soha!”

Pedig dehogy nem tanulhatott volna, ha először idejét vendégszereplések helyett a makói vagy devecseri szférákban apró műutazásokra fordítja, s másodszer ha criticusaink lettek volna, kik alapos műismeretük, s semmiben és senkinek nem kedvező részrehajlatlanságuk által szerzett tekintélyüknél fogva a színészekre hatni s tökéletesbülésökhöz szigorral párosult mii- és igazságszeretettel járulni tudtak vagy — akartak volna. — Nem igaz, a mit oly gyakran hallunk említeni, hogy régebben jobb színészeink voltak ’mint most. A régiebbeknek csak az a körülmény kedvez, hogy meghaltak, shogy az újabb nemzedék nem tud köztük és a mostaniak közt összehasonlítást tenni. Tessék elhinni — s ezt tapasztalásból mondom — hogy akkori színészeink — tisztelet becsület azon keveseknek, kiknél az előleges stúdium hiányát, a

huzamos műgondot természetes tehetség, velők született ritka ügyesség s izzó gyakorlat pótolta ki — nagyobbára még beszélni sem tudtak; a természetesség, fesztelenség, társalkodási könnyűség, modorbani kerekdedség, kellem és úriasság majdnem mindnyájoknál hiányzott; a prozodiát a legkitűnőbbek köztük sem tudták, s az illő szavallásról fogalmuk sem volt. A nőknél pedig bizonyos éneklés, nem tudni miféle ‚cantálás‘ neme szakadt be; ők nem beszéltek, hanem daloltak, nem ejtették ki a szót természetes fesztelenséggel, hanem erőltetett affectatióval. A szókat össze vissza habarták, pathoszt tettek mindenhová mint paprikát a magyar szakácsnő, mindenütt gurliskodtak, akár illet akár nem; szóval igen gyakran juttatták a néző eszébe Vörösmarty szavait: hogy ‚négy kézláb jár a természet, midőn ők játsozó, s boldog és boldogtalan futásnak indul.‘ A ‚Rajzolatok‘ egyik bírálója (azt tartom Hazucha) egyszer kereken kimondta, hogy e hamis modor, ezen ‚cantálásimania‘ aligha — Lendvainé-

nak nem köszönhető, kinek némely dicséretes tulajdonai elfelejtetvén egyéb hibáit, a hallgatóság tenyereit zajos tapsokra gerjeszték, őt előbb kisebb városok bálványává emelek, s utóbb, mint a pesti magyar közönség kedvencét minden kezdő színésznőnek híven követendő példányául tűzték ki. — Korosabb születésű nőink, például Dériné, Kántorné ezen éneklési modornak nem voltak alávetve, noha az elsőknek, mint néha dalszínészkedőnének is, megbocsáthatóbb lett volna: annál többen követték azt a fiatalok, s ezek közt legkövetkezetesebben Komlói Ida — s elterjedt e rossz szokás, (mehoz még az utolsó szótagok irgalmatlan elnyelése, a phrasisok elhabarása, nuancírozás-hiány stb. számítható — sajnos hogy kimondanom kell — egészen a legújabb időkig is.

Igaz, hogy nincs tán az egész világon hálátlanabb nyesés és tarlás, mint színészetet bírálni, annál hálátlanabb, mennél sülyedtebb állapotban van az. Nálunk a színész harmincz év előtt s — utóbb is csak isten irgalmából

tanult valamit. Pedig ha igaz, hogy az isten irgalma véghetetlen, annál végesebb a magyar színész szorgalma, s míg azon belénk rögzött ideát ki nem irtjuk, hogy a színészetet ‚hazafiságból‘ kell pártolni, soha a magyar színész iskola nélkül — mint akkor és ma — művészi tökélyre nem fog fejlődni.

Kétséget nem szenved, hogy szigorú és lelkiismeretes bírálat sok jót eszközölhetett, sok félszogséget csirájában elfojthatott volna. Amit a ‚Honművész‘ (a ‚Rajzolatok‘ rendes színi bírálatokat nem írt) túlságos dicséreteivel elrontott, azt az ‚Athenaeum‘ bőven helyrehozhatta volna, ha hitelével, melyet a nagy közönségnél bírt, megerősíti a bizodalját criticái iránt, a színészeknek pedig helyes és — alapos észrevételeivel imponálni tud. Persze hogy nehéz a túlszigorúság és túlengedékenység közt a kellő közepet megtartani: a minden csekélységért dicséretekkel való elhalmozás az illetőt gögössé, elhízottá teszi; ellenben a méltatlankodás, a fenekedés, az üldözés elkedvetle-

nítik s tespedésbe süllyesztik őt. Úgy gondolom, hogy az ‚Athenaeum’ a kellő közepet nem tudta vagy nem akarta mindig megtartani, s ennek kellett aztán azt az anomáliát tulajdonítani, hogy ámbár Bajza, mint igazgató, gondosan és lelkiismeretesen kezelte a színház ügyeit, szigorú igazságot szolgáltatott mindenkinek, nem osztogatott kegyet, nem pártfogolt senkit, másnak rovására: a színészek mégsem javultak, a színház prosperálni nem tudott. A mit Bajza mint igazgató épített, azt mint *criticus* ismét elrontotta — követvén és követtetvén mások véleménye ellenében azt a kíméletlenséget s daczos gőgöt, mely azokat el nem riasztotta, hanem mind élesebb s elkeseredettebb megtámadásokra készítetű. S bármily csekélységnek látszottak ezek az ‚Athenaeum’ urai előtt az ő ‚csalhatatlanságuk’ érzetében, a nyilvános vélemény által mégsem ignoráltattak s aláásták lassankint a ‚criticus’ tekintélyét, a mi visszahatását az ‚igazgató’ra is gyakorolta, s ennek fáradhatlan műgondját, melyet kényelmének föláldoztával

a színház emelésére iparkodott fordítani, sajnos módon paralyzálta. — Ide járult még az a körülmény is, hogy a magyar színészetnek Budapesten két hatalmas concurrenssal kellett megküzdeni, a budai és pesti német színházzal, melyek mindegyike igen ügyes, practicus tapintatu művezetővel s több kitűnő taggal birt, s a közönség szokatlan pártfogásában részesült. Oly tényezők, melyek igen alkalmasak voltak — a magyar színészetet sakkban tartani 1!

1838-diki június 6-dikán Bajza lemondott a színházi igazgatóságról, s helyébe Szentkirályi Mór, közelebb Földvári Gábor alispánnal leköszönt megyei főjegyző választatott. Az ellenzéki journalistica az új igazgatót melegen fogadta, s reményét fejezte ki, hogy a magyar színészetre nézve az előbbinél kedvezőbb időszak fog kezdődni. S csakugyan derekasan kezdte az új igazgató a „nagy machiná”-t forgatni; vége látszott lenni azon csigamászásnak, mely a „Rajzolatok” állítása szerint Bajzának s általában a vele egykorú íróknak minden munkáik-

ban majdnem kizárólag tulajdonuk volt; vége azon lassúságnak, melyet egyegy színdarab átvizsgálása — mint ez a többi közt Garaynak ‚Az utolsó magyar khán’ című szomorújátékával is történt — hónapokig elhalasztott; s vége sok egyéb mindenféleképpen, mely a ‚malcontentusok’ hite szerint a középponti színház eddigi előhaladásának útjában állott, annak fölvirágzását gátolta, akadályozta stb. — A Rajzolatok⁴, a ‚Regelő⁴ és a ‚Természet⁴ állandó színházi szabadjegyet kaptak, s több az döb-beni igazgató által el nem fogadott vagy félretett darabok előadásra kerültek. Ezek közt volt Munkácsy ‚Tündér Iloná’-ja is, mely augusztus 5-dikén sok néző előtt, de kevés tetszéssel adott. Voltak benne néhány elménczségek; de sem a mese szerkesztésében nem volt anynyi találósság, sem a kivitelben anynyi szorgalom, hogy e bohózatot a magyar színműirodalomra nézve valami különös nyereséynek lehetett volna mondani. — Adták ‚propter bonum pacis’, s adtak még ennél gyöngébbeket s

roszabbakat is, hogy szűnjék meg valahára az a folytonos harci lárma az ‚ifjú Magyarország’ táborából, mely az igazgatást a legtürelmesebb emberfiának is ha lehetetlenné nem is, de fölötte kellemetlenné tette.

S a béke csakugyan helyre kezdett állani (az ‚Athenaeum’ zajgásai súlyokat vesztették, mert boszúságból látszottak eredni az elvesztett színházi ‚uralom’ fölött), midőn egy szép reggel — közmeglepetésre — Szentkirályi is lemondott az igazgatóságról, melyet alig vitt tovább harmadfél hónapnál. Okát — tán nem helytelenül — azon ‚bujtogatások’-ban keresték, melyeket a színház és színészek körül bizonyos tisztátlan szándékú emberek véghezvittek s ‚intrigáik’-ban egész a pasquillus-szórásig bocsátkoztak le. — A színházi választmány augusztus 29-dikén ülést tartott s ebben elhatározott: hogy a színházat ezentúl a színi választmány maga fogja igazgatni Földváry Gábor, s jelen nem létében két tagjának, gróf

Ráday Gedeon s Ilkey Sándor direct fölügyelése alatt.

A tapasztalás mutatta, hogy ez intézkedés, melynek indító okai a közönséggel soha sem tudattak, holott a nyilvánosság mellett már akkor is sok szép szó — pazaroltatott el, ép oly czélszerűtlen mint siker nélküli volt. Általános meggyőződés volt — csak a színházi választmányé nem — hogy míg a nemzeti színház egy ügyes, hozzáértő és független igazgató kezeire nem bízatik, tengeni fog mindörökké, valamint tengeni szokott általában minden dolog, melybe soknak és mindig van befolyása. A magyarnak erre nézve sok közmondása van, p. o. ,sok szakács elsózta az étket,' ,a hány fő, anynyi akarat,' ,közös lónak túrók a háta,' ,sok baba közt elvész a gyermek,' stb., melyek gondolkodásra s fontolgatásra bírhattak volna s bírhatnának most is bizonyos exclusiv catteriakat, melyek tetteikre nézve a római pápa csalhatatlanságát követelik magoknak, s e contóra egy bakot a másik után szoktak a legnagyobb

„nonchalance“-al elkövetni. — Közel harmincz évi félszeg és szerencsétlen „experimentálás“ sem bírja e konok „clique“-el világosan láttatni az igazságot: miszerint a nemzeti színház fön-tartására egy dologhoz értő, magánállé, le nem kötött kezű igazgatás szükséges.

Az „Auróra“-t Bajza megszüntette még 1837-ben, s így a „Hajnal“ a jövő évre vetély-társ nélkül maradt. Szerkesztője Garay János változatos tartalommal látta el, Trattner-Károlyi pedig csinos kiállításról gondoskodott. Megjelent ebben és a múlt éviben tölem egy egy novella, melynek egyikét gróf Majláth János egy bécsi szépirodalmi lapban érdeme fölött kidicsérte, a másikat meg Schedel (üdvös ellen-tétül) a „Figyelmező“-ben irgalmatlanul lerán-tott; miért aztán őt a „Rajzolatok“ban sze-mélyességig menő nyerseséggel megtámadtam. — Pedig Schedelnek igaza volt; s ha meg nem emlékezik ily és hasonló módon gyakrabban rólam és műveimről, még elhittem volna, mit

czimboráim az utóbbiakról néhány pajtáslapban híreszteltek: hogy t. i., egészen a tisztult ízlésű olvasó közönségzelleme szerint, a legjobb külföldi írók modorában vannak írva, s hogy nem uralkodik bennök a régi egyoldalúság, hanem a lelkületek s életviszonyi helyzetek változatos festésén kívül még érdekélesztőleg font s meglepőleg feloldott bonyolódás is — fűszerezve igen sok elme-él s találó fuláukossággal — jellemzi azokat.’ — Ezt a bolondságot Borsos írta rólam a ‚Rajzolatok’ban: képzelhetni, mily kajánlelkű, pártoskodó criticusoknak tartottam ily részrehajlatlan (!?) nyilatkozat ellenében Schedel uramat és társait, kik egészen máskép méltóztattak elmemüveimről vélekedni, s kiknek mégis — mit anynyi évek hosszú sora után tartózkodás nélkül bevallók — eltekintve néhány túlságos s az ellenséges indulatot nyíltan eláruló rovogatásoktól, tökéletes igazságuk volt.

Tiszteletdíjúl egy egy novelláért húsz váltó forintot kaptunk Károlyi István könyvnyomtató

s kiadó úrtól. Az a különös szokása volt azonban e jó úrnak, hogy e díjt nem egyszerre, hanem apró „ráták”-ban (többnyire két forintonként) fizette ki, úgy hogy a szegény író tízszer is kénytelen volt a tekintetes kiadó úr büroájába fáradni, míg a honoráriumot egészen megkapta. — Megtörtént aztán gyakrabban, hogy mind Károlyi mind az illető író elfelejtették, mennyire ment már az „aconto”-fizetés? s Károlynál ilyenkor nem egyszer teljeseedett be a közmondás, hogy „a fősvény kétszer fizet.”

A „Rajzolatok”-tól és a „Természet”-től, melyeknek ez időben főmunkatársa voltam, e tisztségért egy fillért sem húztam. Megelégedtem a dicsőséggel, s az illető szerkesztők kedvem és tetszésem szerint juttattak belőle számomra. — A „Természet, félévi pályafutás után megszűnt, a „Rajzolatok” (mely később politikai lappá változott) túlélte még rövid ideig: aztán vége lett ennek is és — olcsó dicsőségemnek!

IV.

Ugyanezen évben, 1838-diki márczius 13-dikán éjjel a Duna kidagadt medréből s elöntötte Budapestnek parti részeit. Ép egy órákor a víz már 28 lábnyi borzasztó magosságon állt, s következő napokban 16-dikáig annyira nőtt, hogy Pestet valamenynyi külvárosaival tengerár borította el. Ez utóbbiakban a jobbadán vályogból épített házak düledezni kezdtek, s a szerencsétlen lakosok, vállaikra vagy kezökbe nyalábolt menthetett vagyonaikkal, seregesen futottak a veszedelem elől a templomokba, a Károlykaszárnyába, a megyeházba, a Ludoviceumba, az egyetem épületeibe, udvarokra és utcákra, melyek víztől mentek valának.

A nádor azonnal rendeléseket tőn, s mindazok, kik Budára akartak menekedni, gőzhajón, tutajon vagy ladikokon szállítottak által, hol

maga a királyi lak minden odamenekvőnek nyitva állott. István főherczeg a város minden részében megjelent, vigaszt és segélyt nyújtván a rém ülés- és inségtől sanyargatott népnek; Pestmegye — főispáni helyettesén, báró Prónay Alberten kezdve az utolsó tisztviselőig, sőt lovaskatonáig — szünet nélkül talpon volt minden embereivel s segített mindenütt, hol segedelemért jajszó hallatszott; a körülfekvő helységek tüstént mintegy rohantak segedelmére a fővárosnak, s Czinkota volt az első, mely tömérédek élelem s kenyérmennyiséget szállított a víztől elöntött város szélére, honnan az hajón behordatott s az inségesek közt felosztatott.

De egyesek is fényes példáit adák ember-szeretetüknek, s önfeláldozásukkal menték meg ezerek életét. Évkönyveink tisztelettel fognak megemlékezni e férfiakról, kik közül gróf Szapáry Sándor, gróf Ráday Gedeon, báró Wesselényi Miklós, Eckstein Adolf és Landerer Lajos bátorságuk és merészségük által magokat leginkább kitüntették, a már félig összeomlott há-

zak padlásaira kapaszkodván, onnan gyermekeket, asszonyokat, magokkal tehetetlen s a rémüléstől mintegy összedermedt embereket kötelekkel bocsátván hajóikba, vagy nyakig vízben gázolva vállaikon hordván ki a házakból. Maga Landerer többnek hatszáz embernél mentette meg életét, kinyitá roppant nagyságú könyvnyomtató intézetét (a hatvani utcza volt Horváth- most Pálffy-házban), s a veszély napjaiban többet száz embernél tartott kenyérral, hússal és élelemmel.

Az akkori hivatalos kimutatás szerint az árvíz után Pesten 1146 álló, 827 erősen meg rongált vagy támasztott, s 2281 összeromlott ház volt. A két város, de különösen Pest, gödrösült utczáival s szinte végtelennek látszó omladványival több napokig a vízárr után halottas házhoz hasonlított; az enyészet és siralom látszott felütni mindenütt tanyáját. Kocsirobagást sehol sem lehetett hallani, mert a nyargalás városszerte mindenütt tilalmas volt, de különben is kevés utczában lehetett volna kocsizni

a faltámasztó gerendák zárvonala miatt. Ha bealkonyult, csak a dunaparton volt élénkség, hol a Budára menekedett számos hajléktalan, oldalcsont-zúzó szorongás közt vergődött az átszállítást alig győzött ladikok valamelyikére; az utczákon alig kullogott egypár töprenkedő alak, s tíz óra tájon este csak a rendőrségi csapat lovainak patkózaja szakasztá félbe a némaságot. Valóban, ha az ember a sírhalommá lett vályogfalakat, a fölükbe roskadt háztetőt, a darabokra zúzott gerendákat, magánosán álló ajtószárfákat, elrombolt bútorokat s házieszközöket megtekinté, s látta e szörnyű pusztulás közt azoknak tulajdonosát: önkénytelen fel kellett sóhajtania, mily boldog, kit a természet akár kevésbé mélyen érző, akár tünékenyebb sajnású kebelével áldott meg!

En e vésteljes időben a Rottenbillerféle házban laktam a lipótutczában. — E szörnyű catastropha okozta első fiam Béla halálát is. Kénytelen voltam őt nőmnek betegsége miatt egy házon kívül, s oly helyen lakó dajkához

adni, melyet szinte elborított a víz, s a honnan a lakosok csak nagynehezen menekülhettek éjszakának idején a távolabb eső vízmentes új-épületébe, hol a hideg és nedves folyosókban éhesen és dideregve kellett az éjnek egy részét eltölteniök — minek aztán alig másfélhónapos gyermekem áldozata lett! — Eltemettük Ivunoss barátommal ápril 2-dikán a budai temetőben, melynek közelében a Pestről a Krisztinavárosba átvándorolt dajkája lakott.

Márczius 16-dikán déltájban a Duna visszakezdte űzni a habokat a partok közé, s este felé sok helyen vízár-veszedelemtől már senki sem remegett többé!

Mily édes volt a viszontlátás azokra nézve, kik több napig zárképen el leven egymástól különözve öszsze nem jöhettek. A boldogok! — Engem — baráti üdvözlés helyett — gyermekem utolsó halálhörgése fogadott!

Még egy pár nap, s a virgonczság s életzajos mozgalom ismét otthonossá lett a fővárosban. A könyelműségnek igen sok rász oldalai

közt az az egy jó van, hogy az ily ember a még oly nagy csapást is könnyebben fogadja és tűri. Bizonyos tekintetben pedig minden nagyobb város lakosai könnyelműk!

A mily nagy volt a kár, melyet a vizár okozott, oly roppant volt a segélyezés. — A részvét legnagyobb mérvben a birodalmi fővárosban nyilatkozott. A császár 20,000, báró Sina 40,000 forintot küldött a legelső szükségek fődözésére. Metternich herczeg ugyané célra nagy hangversenyt adott pompás lakában, melyre egy belépti jegy száz pengő forint volt. Több főrangú hölgy nagyszerű sorsjátékot rendezett. Az özvegy császárné különös perzselyt tartott termeiben, s az udvarlására jövő úrhölgyeket adakozásra szólítá fel. Színi mutatványok, esti gyülekezetek, hangversenyek, adakozási felszólítások s gyűjtögetések tartattak mindenfelől, s a befolyt pénzmenynység fővárosunk segedelmére fordítatott. — A jótékonyság divattá vált, s minden kigondolható formában gyakoroltatott!

A székvároson kívül legtöbb és legsikeresebb részvét mutatkozott a károsultak iránt Hamburgban és Majnai-Frankfurtban. Ez utóbbi városban azoknak javára húsvétvasárnapon este a szent Katalin-templomban Haydennek 'Teremtés' című oratóriuma adatott elő. A magán-dalszerepekben Schodelné, Sonntag-Rossi grófnő, báró Rothschild Károlyné és Löwe Zsófia k. a. működtek. A tiszta jövedelem hat-ezer pengő forintra rúgott. —

Ily általános részvét s azon emberszerető készség mellett, melyet mindenki, honi és külföldi, e nagy csapás enyhítéséhez járult, magam sem akartam visszamaradni, s erőmet és tehetségemet latba vetvén a felől gondolkoztam, mi-kép lehetnék én is szenvedő embertársaim segítségére? Voltak ezek közt, kiket megfoghatatlan véletlenségből majdnem elfelejtettek, s kiknek a rögtöni segítségre tán legnagyobb szükségük volt: értem a földnépet, s különösen Pestmegyének adózó osztályát.

Több napi vajúdás után kisütöttem, hogy e

népnek javára egy ,humoristicai felolvasását fogok tartani, melytől — részint mert első volt a maga nemében Pesten, részint pedig mert kitűnő erőket reméltem e célra működéskül megnyerhetni — igen kedvező eredményt vártam.

Tervemet nőm is helyeselte. Valamint mindent, úgy ezt is közöltem vele. Okos aszszony volt, s azért sokat hallgattam reá. A női érznek át kell menni minden műveinken mint a szorgalmas javítoknak, ki nem írja elébb az ,imprimatúrát az író munkájára, míg ezt nyomtatási hibáitól teljesen ki nem tisztította. Sok nagy és nemes tettnek főrugója egyedül a lelkes aszszony, valamint sok káros következmények elhárítója is; s ha futásunk a hír és dicsőség pályáján észrevétlenül maradt, annak nincs egyéb oka, mint hogy a nők nem tűzték ki a pályabért!

Pestmegye akkori első alispánja, Dubraviczky úr, készségesen átengedte e jótékony vállalatra a megye nagyobb termét; Erkel Fe-

rencz, a nemzeti színház karmestere, a zene-művek elintézését vállalta magára; Landerer mind a jegyeket, mind a falragasztványokat ingyen ajánlkozott nyomatni: s így nekem csak az egyes közreműködők megszerzéséről kellett gondoskodnom.

A legelső, kit e tekintetben szemügyre vettem, a zongorakirály Liszt Ferencz volt, ki az időben Bécsben mulatott, kimondhatatlan lelkesedést gerjesztvén művészetének égi tüze által az ottani közönségben. Azon viszonynál fogva, mely engemet hozzá, mint gyermekkori pajtásomhoz fűzött, nem ok nélkül reméltem, hogy felszólításomnak engedni fog, s szerencsés lehetek őt Pesten, hol gyermeksege óta meg nem fordult, a művészet iránt a bécsinél nem kevesebb fogékonysággal bíró közönségnek bemutatni.

Mielőtt tovább mennék, hadd emlékezzem e gyermekkori viszonyunkról, melyet, „Őszinte vallomásaim”ban csak röviden érintek. Pár érdekes adat a „nagy mester” kora ifjúságáról,

mely a nagy közönség előtt tudva nincs, úgy hiszem, kedves adományul fog szolgálni egykori biographusának.

Liszt Ferencz Réking (Rajking) nevű német faluban született Sopronmegyében 1811 d. évnek october havában, harminczkét nappal előbb mint én, ki Németkeresztúron, mintegy félórányi távolságban Rékingtól, jöttem a világra. Apáink, kik herczeg Eszterházi Miklós urodalmi tisztjei voltak, szoros barátságban éltek egymással, s anyám Ferencznek keresztanyja volt.

Mint gyermekek majdnem kétszer háromszor jöttünk hetenkint özsze, s ezen találkozásaink még akkor sem szűntek meg, midőn apám a herczegi szolgálattól megválván Peresztegre költözött, mely Rékingtól egy órával távolabb esett, s gróf Széchenyi Ferencz birtoka volt.

Lakott még Keresztúrott egy véteskapitány, gravenbergi Niesner József, kinek házával a mieink egy családot képeztek. Az ötvenes években mint tábornok halt meg Székesfehérvárt,

s Gusztávnak, volt hadnagyomnak, kiről e munka első kötetében megemlékeztem, apja volt. Kurucz úri ember volt, mint már említem, a gyakorlati téren; de otthon alig lehetett szívélyesebb házi gazdát találni.

Lisztnek atyja, „der Herr Vetter Adam” mint nevezni szoktuk — herczeg Eszterházy tisztjei mind „herr-vetter”-ezték egymást — maga is igen jeles hangász volt s majdnem minden hangszeret kitűnően játszott*). — Nem csuda, hogy e szép tehetségeinél fogva mindenütt szívesen látott vendég volt, s hogy ott, hol „Fránczi” fiával megjelent, a házbeliek egy kis örömnepet ültek. így történt ez az akkori vértés-kapitánynál, Niesner úrnál is,

*) Az öreg Liszt eleinte hegedűjátásra akarta tanítani fiát, mire azonban ennek oly kevés hajlama és — talentoma volt, hogy azt nem sokára abhagyatta vele s a zongorázáshoz fogott. E tényt múlt évi júniusban Lisztnek, midőn én is több író- és művészbarátim egy kedélyes estét töltöttünk vele nemzeti színházunk primadonnája Carina kisasszonynál, egy reá köszöntött toast alkalmával főlemlítvén, ünnepelt vendégünk azt mindenben igazolá, bókot mondván emlékező tehetségemnek, mely csak folytonos érdekeltségemet tanúsítja a nagy mester iránt.

kinek leánya, a velünk egykorú Mari kisaszszony, gyermekéveit fölülmúló szenvedélyességgel kedvelte a zenét s magosán pirosuló arczczal ült mindig a zongorához, ha szerencséje lehetett a kis Fránczival Mozart- vagy Hajdentól négy kézre írt sonatákat játszani. Ez utóbbinak unokaöccse íródeák volt apámnál, s, mert értett a zenéhez, ily ünnepélyes alkalommal — kótaforgatásra használtatott.

Jól emlékszem, hogy a kis Lisztnek nem volt mindig kedve az ily multságához. Nem mintha Mari kisaszszonyt nem tartotta volna méltó társának — szende lelkétől távol állott e gondolat; hanem mert egyáltalában nem szerette magát ‚producálni‘. s a vágy, tehetségeit nagyobb hallgatóság előtt kitüntetni, nem adta még lelkének azon bátorságot, melyel később minden érző lelket meghódított. Nem egyszer kellett őt, ha a zenélés kezdődött, a kertből vagy a rétről behívni, hová a zajtól menekült, s honnan csak minden gyermeknek mintául szolgálható szeretető és engedelmes-

sége szülői iránt készíthették abban ismét megjelenni.

Az előtolakodás épen nem volt hibája, mint ez igen sok, úgynevezett csudagyermeké szokott lenni, ki mindenütt bámulatot akar gerjeszteni, s az ‚atyafiak’ viharos tapsaiban jövendő dicsősége arany fényét látja már földerülni. Gyermekeveit is már azon bizonyos komolyság jellemzé, melyet idő előtt átvitt az ifjú korba, s melyet eddigi biographusai a sokféle hódolások szüleményének neveztek, elfelejtvén, hogy nagyobb ellensége ily zajos kitüntetéseknek, mint Liszt, nem volt senki; sőt egyszer tanúi is voltunk, hogy — midőn egy délután Niesneréknél nagyobb társaság előtt játszani kénytettek — hideglelést kapott, s több hétig fekvőbeteg lett! —

Legjobban szeretett egyedül lenni. Ha játszani hittük az udvaron vagy a kertben, ritkán engedett kívánságunknak, hanem visszavonult valami magános helyre, vagy csendes merengések közt sétált föl és alá az árnyas fasorok

közt. Midőn aztán szüléink utánunk néztek, s mi panaszkodtunk nekik, hogy Fránczi nem akar velünk játszani, azt mondta egyszer a kapitány: ‚Lass’t ihn gehen; er fühlte sich etwas Besseres als Ihr seid, und wird auch ein ganz anderer Bursche werden, als Ihr!‘

Mi e helyreigazítást irigység nélkül fogadtuk; mert magunk is bizonyos nemével a pietásnak viseltettünk e különösségei daczára is igen kedvelt játszótársunk iránt, kiről a kapitány jövendölései nem sokára nagyszerű mértékben beteljesedtek.

A mit az öreg Liszt, naplójában, melyet — hogy fia elmefejléséről s előhaladásáról lépcsőnkénti áttekintéshez juthasson — a legnagyobb pontossággal vitt, s ebben a legkitűnőbb észrevételeket haláláig följegyezgette, a többi közt említett, hogy Ferencz ifjúságától fogva egy természeti ösztön következtében az új tatos-sághoz hajlott: ennek okát — legalább részenként — aligha azon körülményben nem fogom

találni, hogy boldogult anyám, a ki igen istenfélő aszszony volt, valahányszor bennünk Sopronba vitt nagyanyám látogatására, mi a rövid távolság miatt majdnem minden héten kétszer háromszor szokott történni, kocsiját az útban eső kópházi kápolna előtt mindenkor megállítatá, s bemenvén velünk oda egypár miatyánkra, figyelmeztetett bennünket, miszerint az oltárképül fölállított boldogságos szűz minden méltányos kívánságunkat teljesíteni fogja, ha erre őt imádságunkban megkérjük, s jó és engedelmes gyermekek maradunk. Buzgón is imádkoztunk mindig — mert hiszen hány mindenféle kívánni valója van már a gyermeknek is — s ha egyik vagy másik óhajunk teljesegett, azt gyermekhitünkben senki másnak nem köszöntük, mint a kópházi szűz Máriának! — Átvittük mi e hitet a férfikorba is, s részemről épen nem restellem bevallani, hogy e gyermekéves szokás anynyira sajátommá vált, hogy még most sem mehetek el templom előtt a nélkül, hogy oda egypár rövid perczre be ne tér-

dulnék; — de azért, ha fiam volna — a jezsuitákhoz mégsem adnám nevelésre! —

Kilenczéves korában először hallaté magát Liszt a zongorán nyilvánosan Sopronban. Ries Es-dur concertjét játszotta s egy önmaga által rögtönzött ábrányt. A hallgatóság — ezek közt anyám, én s alig ötéves húgom — el volt ragadtatva, s zajos tetszésnyilatkozatokkal árasztá el a csudagyermeket. Én a concert után nyakába borultam Fránczinak s zokogtam örömben, hogy anynyira tetszett az embereknek!

Egy év múlva elhagyta egész családjával Rékinget, s Bécset választá ideiglenes tartózkodása helyéül, hol Czerny és Salieri oktatásában részesült. Már tizenhét hónapig volt Bécsben, midőn a székvárosban első hangversenyét adta, mely valóban fényes diadalhoz hasonlított. Maga Beethoven is — daczára gyöngékedésének — jelen volt a hangversenyben, s a fiatal cédrussal kezét szorítva e szóval: ‚művész’ fogadta őt az avatottak szövetségébe.

1823-ban apjával Párisba ment, hol új évkor az udvar előtt hallatá magát, hová Metternich herczeg által lón ajánlva. A lángeszű gyermek nem sokára bábja lett a párizsi világnak, s ha nyilvános helyen megjelent, minden szem a nap hősére volt szegezve. — Igen jól emlékezem, hogy apám egyszer az öreg Lisztnek levelével toppant be a szobába, melyben ez azt írta neki: hogy a kis csudafiut, midőn a ‚Palais royal‘-ban játszott, a király (XVIII. Lajos) magához hívatta s az egész udvar előtt megcsókolta. Úgy örültünk e kitüntetésnek, mintha ez tulajdon családunkat érte volna, s pár nap múlva ez érdekes hír az egész környéket befutotta.

A többit már sokkal bővebben s ékebben megírták Lisztnek biographusai, s én csak azt toldom még hozzá, hogy egy vagy másfél év múlva a mondottak után apám ismét azon hírrel lepett meg bennünket, hogy ‚Vetter Ádám‘ volt földesuránál, herczeg Eszterházynál negyvenezer frankot tőkésített fia számára: az első

öszevet, melyet ez műutazásai jövedelméből megtakarított.

Mindezeket csak azért említem meg, hogy a nyájas olvasó megítélhesse, volt-e azon kedves viszonyoknál fogva, melyekben gyermekéveinkben egymáshoz álltunk, plausibilis okom, Lisztet az általam adandó hangversenyre, eltekintve ennek jótékony céljától, közreműködőül meghíni?

Írtam neki levelet, melyben őt gyermekkori éveinkre emlékeztetvén fölkértem, segítené elő isteni művészetével a szenvedő emberiség javára irányzott vállalatomat.

Liszt német levelemre francziául válaszolt. Örömmel emlékezett vissza gyermekségünkre s kétszeresen sajnálta, hogy kérésemet ez úttal nem teljesítheti, miután Pestet, egyéb kötelezettségei miatt, ez idén még meg nem látogathatja; megígérte azonban, hogy a jövő év elején le fog rándulni közhazánk fővárosába, s ez alkalommal szívesen közreműködik bármily

hangversenyben, melyet magán, vagy jótékony célra rendezni akarok*).

Meg kellett elégednem az ígérettel, s be-

*) Liszt jövő (1839 (1.) évi december 23-dikán este érkezett Pestre, s 27-dikén adá első hangversenyét a nagy redoutteremben roppant számú hallgatóság előtt s viharos tetszésnyilatkozatok közt. Pár nap múlva fölkeresett engem szerény lakomban s egy egész estét töltött nálam. Vendégeim közt volt gróf Fáy István máltai lovag is, kitűnő zongorajátzó, ki Liszt fölszólítására több magyar nótát adottéin ,Bihari-, Lavotta-s Rózsavölgyitől, s később szerencsés volt a nagy mesterrel Beethoven egyik sonátáját négykézre játszhatni. Leírta ő ez élvezetdús estélyt a pozsonyi ,Hírnök' egyik számában, s hű tolmácsa volt gyönyörteljes érzeményeinknek. — Liszt három hetet töltött Pesten, s ez idő alatt különféle kitüntetések s ovációk tárgya volt. A fővárosi közönség nemcsak a művészt, hanem az embert is becsülte benne, miután hangversenyeinek felét jótékony és közhasznú intézetek javára rendezte. Így a pestbudai hangászegyesület, a nemzeti színházi conservatorium, s a vakok intézete e számosán látogatott hangversenyekből tetemes öszevet nyerlek. — Január 9-dikén 1840-ben Budán gróf Keglevich Gábor, kincstári elnök termeiben rendkívüli magas árak mellett (ismét jótékony célra) ,matiné't adott, melyben báró August néhány dalt énekelt Schuberttől, s gróf Fesletich Leó egy adagiót játszott a physhartnonikán. A ,société' teljes számmal volt jelen, köztük a nádornő is: a többi közönséges halandó számára — habár az öt pengőforintos belépti jegyet megtudta volna fizetni — nem akadt hely az amúgy sem igen tágas teremben. — Liszt búcsúhangversenyét január 12-dikén tartotta a nagy redoutteremben, s másnap Győrön keresztül, hol egy szinte jótékony célra rendezett hangversenyben résztvett, viszszaütazott Parisba.

váltásáig megkísérteni, mi telik tőlem e hatalmas vonzerő nélkül?

Programmom rövid napok múlva elkészült s a felolvasás pünkösdvásárnapra, július 3-dikára volt kihirdetve. Számos látogatást reméltem részint a jóformán ügyes összeállítás, részint a jótékony özei tekintetéből.

Még most is elevenen emlékezem azon különös nyugtalan érzésre, mely e humoristicai felolvasásomat hirdető ragasztványok látására bennem támadt. Az első vers, mely tőlem nyomtatásban megjelent, koránsem költé fel bennem azon büszke öntudatot személyem fontosságáról, mint azt az újnyi hosszú betűk tévék, melyek reám a falról lemosolyogtak s hírnevemet mind a négy városrésze hordták. — Egész nap az utczákon ögyelegantem; ha több embert láttam a hirdetések körül csoportosulni, azonnal odafűrtam magamat, hogy halljam, mit ítéskéinek? s menyenyire boszankodtam, ha szótlanul távoztak s arczuk egyetlen vonása sem mutatta meglepetésüket. Elembé jött is-

merőseimet sokat jelentő mosolylyal s néma kézszerítással üdvözlöm, s őszintén sajnáltam, azokat, kik nem voltak ismerőseim, s elmentek mellettem a nélkül, hogy tudták volna, mily nevezetes embert szalasztottak el magok mellett. — Betértem a kávéházakba, s meg nem foghatám, hogy itt is úgy mint odakünn minden a régi kerékvágásban forog: hogy a tekeörök még mindig álmosan számítják a megcsinált lapdákat; a vendégek minden különös felindulás nélkül olvassák a lapokat s iszszák fekete kávéjukat; a pénzszedő kisaszszony még mindig nevet, ha az egyik vagy másik uracs állát megcsípi; a lámpák csak olyan tisztitatlanok, mint tegnap voltak, s a játékasztalok ép oly porosak, mint egész héten át lenni szoktak. Kiállhatatlannak látszott ezen mindennapi csend, ezen philisteri részvétlenség, midőn legalább is ötven rőfnyihoszsú placatum hirdeti az útcasarkokon, hogy én pünkösdvasárnapján humoristicai felolvasást fogok tartani!

A fatális véletlen, mely terveimet már any-

nyiszor keresztüljárta, most is úgy akarta, hogy jótékonyági buzgalmam reménylett sikere, ha tökéletes hajótörést nem is, de mégis oly hézagot szenvedjen, melynek kitöltésére a jó szándék magában nem elegendő. — Saphir hazánkfia, ki a bécsi színházak egyikében a víz által károsult pestiek számára felolvasást tartott s ennek tiszta hasznát, 2566 ft. 52 krt. pengő pénzben s két aranyat, a magyar cancellár gróf Pálffy kezeihez szolgáltatva, hasonló célra Pesten is ily felolvasást akart tartani, s ezt ugyanazon napra tűzte ki, melyet én e végre már hetek előtt kiszemeltem. Csak a helyiségek különböztek: Saphir a városi nagyobb redutteremhen volt felolvasását tartandó, nekem e célra, mint már említém, Pestmegye gyűlésterme állott rendelkezésre.

Hogy Pestnek akkor még kiválóbb részét képező német lakosságánál fogva — eltekintve azon hasonlóan nyomos körülménytől, hogy Saphirnak az irodalomban nagy neve volt, s humoristicai felolvasásai a birodalmi fővároson

kívül is meszsze terjedő hírre kaptak — az én magyar vállalatomnak meg kellend buknia, előre volt látható. Isten látja lelkemet, hogy ezt nem sértett hiúságom végett, hanem leginkább a szegény adózó nép érdekében sajnáltam. Kötelességemnek véltem e baj elhárítására nézve mindent megkísérteni, mi gyöngre erőmtől tellett, bár a sikerről előre lemondtam; s azért midőn Saphir egy héttel felolvasása előtt Pestre jött, elmentünk én és Kunoss barátom hozzá, megkérni őt, halasztaná el hangversenyét egy nappal későbbre, pünkösdhétfőre, mit annál inkább tehet, mert academiája még hirdetve nincs, s annak fényes eredménye, akármikor tartja is azt, amúgyis biztosítva van; holott azon esetben, ha felolvasásaink egy napon tartatnak, az enyim valószínűleg igen keveset fog gyümölcsözni a szenvedő emberiség javára.

Sajnos, hogy nem sikerült őt capacitálnunk; a mi előrelátható volt oly embernél, kinek hiúsága a leggyöngébb vetélytárust sem túrta maga mellett, s a ki a jótékonyságból épen oly

„G'schaft”-et csinált, mint játékszíni kritikáival a „Humorist”ban, melyeket az aesthetikai ízlés terjesztése, valamint ott a szenvedő emberiség fölsegállése ürügye alatt magának mindenkor busásan megfizettetett. — Kénytelen voltam tehát a már pünkösdvasárnapra hirdetett felolvasást az előtte való napon tartani, melynek ily körülmények közt előre láthatott eredménye az lett, hogy — midőn Saphir 1800 pengő forintot s hét vert aranyat adott át, mint tiszta jövedelmet academiájából, a nádornak: én e jótékony célra csak egy igen szerény öszveget, mintegy hetedfélszáz váltó forintot szentelhettem.

Mily különbség volt az akkori budapesti német és magyar közönség száma és — részvéte közt!

Szabadjon még azoknak, kiket a nyájas olvasók közt érdekel, elmondanom: hogy szavalóhangversenyem darabjai közül leginkább tetszettek: „Oberon” nyitánya, előadva több műkedvelő által Erkel Ferencz igazgatása alatt;

„Magány dal” Kreuzertől, énekelve hangászkar-kísérettel Gyöngyösei Karolina kisaszszony (most Korbainé aszszonyság, Korbai tenoristánk anyja) által; „a havasi kürt” Prochtól, zongora-és gordonkakísérettel, énekelve Tomasini Antónia kisaszszonytól; s végre változatok zongorára „Montecki és Capuletti” című daljátékból Thalbergtől, játszva Fáy Gusztávtól („Camilla” szerzőjétől), ki akkor mint alig tizennégy éves gyermek bámulatos ügyességet fejtett ki hangszerén s érdemlett zajos tapsokban részesült.

Felolvasásom címe ez volt: „Jó a remény s emlékezet, ha hit s szeretet jégre vezet”. Megjelent később a „Részvét gyöngyei” című albumban, melyet Kunoss az árvíz által károsult pest-megyei adózó nép javára saját költségén kiadott. Volt ez albumban még két cikk tőlem: az egyik egy éles satyra az „atheuaeum”-i triumvirátust bálványozó publicum egy töredékére; a másik egy a lengyel forradalmat dicsőítő ábrándkép „Chopin mazurjai” című alatt, melynek eleje a „Természet”ben jelent meg, de

folytatását Reseta censor eltiltotta; — Sztankovics püspök és helytartótanácsos azonban annak megjelenését a nevezett albumban elejétől végig megengedte, mi e derék főpap ritka fölvilágosultságának s szabadelvűségének legszebb bizonyossága volt.

Az academiában jelen volt Saphir is, s felolvasásomat később a „Humorist”ban megdicsérte. Nyugodt lélekkel tehettem: nem voltam veszedelmes vetélytársa. — Az az elégtételem mégis meg volt, hogy az én felolvasásom nagyobb tetszésben részesült mint az övé — nem ugyan belértéke miatt, mint Csató a „Hírnök”-ben állítá, hanem egyedül azon körülménynél fogva, mert az enyémet mindenki érthette, holott Saphir felolvasását a közönség nagy része a redutterem rősz acusticája miatt (mi a mostaninak is egyik főhibája) nem élvezhette, s annak legszebb helyei hatástalanul enyésztek el.

Harmadnapra Saphir jótékonysági buzgalmaért nagyszerű éji zenével tiszteltetett meg; én meg csekély fáradozásaim sokkal becsesebb

jutalmául Pestmegyének a következő tartalmú jegyzőkönyvi kivonatával lettem megörvendeztetve:

„Azon jelentéssel mutatván be ez alkalommal tiszteletbeli főjegyző Nyáry Pál 251 ft. 38 krt pengő pénzben, hogy ezen összeg a folyó hó 2-dikán a megyeház nagyobb termében Frankenburg Adolf által tartott humoristicai felolvasás tiszta jövedelméből maradt fón, s mint-hogy ezélul a pestmegyei, víz által károsult lakosok fölsegéllése volt kitűzve, nádorispán ő cs. királyi főherczegsége, ezen megye örökös főispánja, kinek mindenre kiható gondoskodása már eddigis anynyiakat ragada ki a kétségbeesés örvényéből s jóltevő keze a megnyugvás reményteljes partjára vezetett, itt is első leven az ügy pártolásában, fenséges személye részéről száz pengő forintot méltóztatott e célra Dubraviczky Simon első alispánhoz kegyelmenesen küldeni: a bemutatott somma a gyűlésen jelen volt Kecse Péter levéltárnoknak, mint a víz által károsultak részére összegyűlt adako-

zások gondviselőjének átadatott: — egyébiránt teljes mértékben méltányolván az egybegyűlt rendek Frankenburg Adolf dicséretes tettét, miszerint semmi más, mint egyedül a nyomorultak segítésére keblében égő nemes vágy kielégítése ösztönétől lelkesítve, mitsem mulasztott el, mi a főnebb érintett előadást érdekessé teheté, ebbeli emberbaráti törekvése jegyzőkönyvbe iktattatni, s a rendek avvali megelégedése, a jegyzőkönyvi kivonat közlése mellett vele tudatni rendeltetett. Kiadta Nyári Pál, főjegyző.’ —

Sajnálám, ha valaki a nyájas olvasók közül azt gondolná, hogy a főnebbi sorokat dicsekedésből bocsátom közre. Ilyesmi sohasem fért meg természetemmel; de jól esik Pestmegyének oly kitűnő módon nyilvánított elismeréséről emlékezmem, midőn egyéb egyesületek s intézetek részéről, melyek — minden nyegleség nélkül s csupáncsak öntudatom teljes érzetében mondva — mostani virágzó állapotukat nagy részben nekem köszönhetik, egészen ellenkező

bánásmódot voltam kénytelen tapasztalni; miért? mert sokkal kisebb állást foglaltam el a világban, hogysen azon dicsőségből, melyet az intézeteink élén nálunk közönségesen állani szokott ‚nagy urak‘, kik többnyire a ‚nagy férfiak‘ — paródiái, mitsem-tevésükért magoknak arrogálnak, parányiságom számára csak egy morzsányi részecskét követelhettem volna.

Viszszatérek még ezen tárgyra, mely igen sok, s ha oly boszantó nem volna, fölötte mulatságos adatot szolgáltat azon nagyúri gazdálkodáshoz, mely minden részletében a harangöntő hajdúra emlékeztet, oka művészi és irodalmi pangásunknak, s bennünket a mívelt külföld előtt már anynyiszor nevetségessé tett, és — teszen!

Tartottam — ezen felolvasáson kívül — később még hármat, ezek közül egy németet is. A tiszta jövedelmet az akkoriban keletkezett pesti szegénygyermekkórház javára szenteltem, melynek utóbb titkára lettem, s maradtam

1847-nek középéig, midőn Bécsbe költöztem. A legfényesebb s legjövödelmezőbb felolvasás ezek közt az volt, melyet 1841-ben virágvasárnapján a városi nagyobb redutteremben rendeztem, s melyben több előkelő műkedvellő közt Kossuth Lajos, a Pesti hirlap; híres szerkesztője s akkori principálisom is részt vett. A legkülönbözőbb elemeket — rangra, vallásra, nemzetiségre s — érzelemre nézve — sikerült ez alkalommal egyesítnem; hogy és miképen? minek untassam vele a nyájas olvasót, midőn úgylis csak variációja marad azon jezsuita-thémának: hogy a cél szentesíti az eszközöket?!

Szabadjon azonban a sok mulatságos intermezzo' közül, mely magát ezen academiai hangverseny rendezése közben előadta s az izzadság cseppjeit gyakran mogyorónagyságban hajtotta homlokomra, egykettőt említenem annak bebizonyítására, mily kellemes és irigyléseméltó dolog, a szenvedő emberiség javára — fáradni.

A 'prologus'-t e hangversenyhez gróf Maj-

láth János írta Roggendorf Katalin grófkisaszszony számára, ki azt ez alkalommal előadandó volt. Mind jó lett volna, ha a prológus — németül nincs írva, s Kossuth — szerintem igen helyesen — nem tiltakozik az ellen, hogy az acadomia idegen nyelvű szavalmánnyal nyitattik meg. Iparkodtam Majláthot e tekintetben capacitálni, s őt arra bírni, engedné meg, remek' művét magyarra fordítatni, mi által ha ez, becséből' némileg vesztene is, de pótolná e veszteséget más részről azon ritka élvezet, melyet a feltűnő szépségű comtesse bíbor ajkain oly zengzetesen hangzó magyar szavak kiejtése a hallgatósnak nyújtani fog. — A felelet erre az volt: hogy a hogy írta úgy írta, s ha nem tetszik, ő és a comtesse készek a közreműködéstől viszszalépni. Igazán megvallva, Majláthtal, ki szinte egy tulajdon gyárában készült német románcznak elszavallását vállalta magára, nem sokat törődtem volna, úgy sem bírt nagy népszerűséggel a fővárosban hírhedt beszédjei miatt, melyeket akkor a megyei gyűléseken,

Körmöczi és Hegyessy által secundáltatva, a kormány mellett tartott s többnyire e szavakkal kezdett: ,én, gróf János Majláth', a mi közönségesen nagy hahotát szokott előidézni: de a bájos comtesse-t — a szépség akkor is úgy mint most hatalmas vonzerőt képezvén — nem lehetett nélkülözni; ehhez járult még azon körülmény is, hogy gróf Festetics Leó, hallván, hogy Majláth és Roggendorf comtesse visszalépni készülnek, ezek nélkül — nem akarván egyedül maradni a ,société'-ből — szinte vonakodott physharmonikázni; — sőt Derra-Zettiry és Bujánovics-Beniczky úrhölgyek is, kik közül az első Weber F-moll concertjét zongorán s az utóbbi Eötvös, megfagy ott gyermekiét volt előadandó, csak a ,mágnások' társaságában akartak föllépni: mindezt öszszevetve tessék a nyájas olvasónak elképzelni, mily szörnyű ,embaras'-ban voltam, s mint remegtem a gondolatól, hogy nagyszerű vállalatom dugába dül, s veszendőbe mennek a reá fordított előleges költségek is. A véletlentől mitsem vártam, egy

szerencsés ötletnek kellett e fatális helyzetemen segíteni. S hál' isten, segített is! — A műsorozatban előfordult Eötvösnek ‚a háromszínű lobogó’ című balladája is, melyet Székács Józsefnek kellett volna szavalni; ennek azonban papi minőségében való föllépése ellen néhány nappal a hangverseny előtt scrupulusai támadván, fölszólítám Tóth Lőrinczet, vállalná el a balláda elszavallását, mit ő készségesen megígért. Miután azonban a czédulák már kinyomatva s nagyobb részt kiosztva voltak, azon gondolat villant keresztül agyamon, nem lehetne-e ezen körülményt mindnyájunk megalégedésére olykép fölhasználni: hogy a közönség arról az academia kezdetével értesítvén, ez értesítés általam, s pedig magyarul történjék? E szerint Kossuth kívánságának, hogy a felolvasás magyarul nyitassák meg, megfelelő, s az e miatt fölmerült nehézségek megszüntetve lennének. Kossuth, kivel ezen ‚kiegyezkedési expediens’-t közöltem, becsületes jó szívével fogva nem akart még több akadályt

utamba gördíteni, s azt „bon grè mal grè” elfogadta. S így az academia minden további baj nélkül s fényes sikerrel ment véghez. — Kossuth, a ki kéziratát, melyből felolvasandó volt, elvesztette, a „zárszó”-t improvizálta, s ezt oly remekül tette, hogy a tapsok — s kihívásoknak vége hossza nem volt. Nagy kitüntetésben részesültek a többi működők is: a „société” — élén gróf Széchenyi István — teljes számmal megjelent, s Majláth és Festetics előadásait ismételtette, mely mulatságot — tekintve a jótékony célra befolyt fényes jövedelmet — tőle senkisémm irigyelte! — —

Curiosum gyanánt még csak azt említem meg, hogy — midőn ezelőtt pár évvel egy szinte a gyermekkórház javára adott hangverseny alkalmával a most érintett felolvasásról néhány rövid adatot közöltem egyik szerkesztő-barátommal — ennek Kossuth nevét a többi közreműködőkéi közt nem volt szabad lapjában megemlíteni, holott a „Bécsi híradó” azt tartózkodás nélkül tehetette. — Szépen voltunk,

s — vagyunk most is: miután azon ‚jó urak’, kiktől a főnebbi tilalom származott, még mindig Pesten ólálkodnak, s új, vagy helyesebben mondva — régi alkalmazásukra várnak!!

V.

A kinek a szerencse kedvez, annak csak föl kell egy halomra állani, száját föltátani, s darab ideig várni, míg a sült galamb bele repül. Kinek a körülményeknek — melyek tulajdonképpen a szerencsét képezik — egyesülését magának kell még alkotni, az nyugodjék meg sorával s vigasztalja magát azzal, hogy ő nem az egyetlen teherhordó számár, s hogy e jámbor állat mindamellet mégis szükséges része az egésznek.

Tudomány? ha Salamon bölcsességével bírnék is, senkisem fog előttem fölkelni, hogy én — leülhessek. Őszintén megvallva, sokkal kevesebbet tudtam, hogysen igényem ne lett volna a — sült galambra: de mikor a szerencse meg nem kedvezett!

Üres zsebbel s családomnak kilátásba hely-

zett szaporodása daczára is még mindig rózsaszínben láttam a világot: nem csuda, mikor ifjúság, egészség és vidor elme — szövetségeseim voltak.

Ily rózsaszínű humorban talákoztam egy délután az ‚elipse‘-i Hetlényi Feri barátommal, kivel egykor Egerben juristáskodtam, s a ki most fogalmazó gyakornok volt a kamaránál. Beszélgettünk egyről másról, megemlékeztünk azon szép időkről, midőn egymás vetélytársai voltunk a bájos S. Ilománánál (egyik mostani jónevű beszélyírónk anyjánál), s szóba jött jelen ‚precair‘ állásom is, melynek aggasztó voltát nem érzem, a mi azonban azt meg nem szüntette. Kérdezte, gondolkodtam-e már jövődöm fölött? s csudálta azon ‚naivitás‘-omat, melyet megvallottam, hogy erre még mindeddig rá nem értem.

Tréfának vette a dolgot; pedig őszinte voltam a — cynismusig! Valami olyformát beszélt, csakhogy udvariasabban fejezte ki magát, mintha engem — naplop ó-nak tartana, a mit

aztán meg — régi barátságunk kedvéért — én vettem tréfának.

Később hivatalát kezdte dicsérni: hogy mily kevés dologgal jár s az embernek mégis biztos jövendőt szerez; s kérdezett, nem volna-e kedvem, államszolgálatba lépni?

A boldogult Stipcsics jutott eszembe. Elmondtam, mily fogadtatásban részesültem nála, s megköszöntem a jó véleményt, hogy az ily kísérletre még egyszer rá adjam fejemet.

Hetlényi megnyugtatót, hogy más szél fúj azóta a kamara épületében; a „czopf”-nak se előlről se hátulról semmi nyoma; a főhivatalnokok mind humánus s fölvilágosodott férfiak: szívélyes, patriarchalis viszony a tisztársak közt; könnyű szolgálat; elég idő egyéb foglalatosságra, stb. — Szóval, anynyi szépet, előnyöst, és kecsegtetőt hallottam egyszerre, hogy barátomnak végre mégis sikerült engem rábeszélni, miszerint eddigi tétlen életemet egy hasonló, de kevésbé szemmeláthatóval fölcseréljem.

A szükséges lépések megtétele után 1838-diki augusztus 6-ikán fölesküdtem ‚conceptualis practicans‘-nak, s félévi próbaszolgalat után az igdatóhivatalban Matyasovszky tanácsos bureau-jábarendeltem — deák kivonatok s német ‚expedicziók‘ készítésére, mely eleinte kissé nehéznek, de később — a ‚simile‘-k kellő alkalmazása mellett — könnyebb dolognak tetszett egy eredeti aetheticai értekezés (le)írásánál a — ‚Conversations-Lexicon‘-ból. — Matyasovszky tanácsos urat azonban évenként csak kétszer láttam: új évkor és neve napján, midőn ‚gratulálni‘ mentünk hozzá. Ennek egyszerű oka pedig az volt: mert a tanácsos úr tizenkét óra után szokott a bureaubá jönni, mi meg tizenkét óra előtt szoktunk onnan eltávozni. De a szolgalat azért nem szenvedett. Ha a tanácsos úrnak valami mondani valója volt, azt egy czédulára írta s asztalunkra tette. A feleletet másnap a maga asztalán lelte, s nem emlékezem esetre, hogy ezen kívül még egy különös colloquiumra is szükség lett volna. Megakadás

sohasem történt, s mindnyájan jól éreztük magunkat e ‚procedúra’ mellett.

Szinte a kamaránál hivataloskodott ez időben Nagy Ignác barátom is. Ingrossista volt a számvevőségénél s irodalmi munkálatait többnyire hivatalos óráiban végezte. Majdnem mindennap együtt voltunk; közöltük egymással, a mit irtunk vagy terveztünk, s az elválhatlanságig egymáshoz szoktunk.

Ugyanakkor villant föl először a gondolat agyamban, hogy egy szépirodalmi lapot kellene kiadni; természetesen a nemzeti irodalom érdekében, s mellesleg mondva — a magamban is.

Közöltem a tervet Náczi barátommal, s ő azt minden részében helyesnek találta.

Akkor még az ily tervet könnyebben lehetett kifőzni, mint kivinni.

Most a huszonöt vagy negyvenöt esztendő fiatal ember egyet gondol, s másnap kibocsátja hírlapi programját. — A hatodik világhatalom egy új hadvezért nyert, ki többes számban

beszél a közönséges halandókhoz, s osztogatja jobbra balra azoknak — kik rászorulnak — a papiros halhatatlanságot.

Az én időmben az efféle ügyet évekig szoktak az illető fórumokon áthurczolni, s tíz eset közül legalább kilencszer tagadó határozattal ,retournírozni.’

Programmom hamar elkészült. A lapot ,Budapesti divatlap’nak kereszteltem s akadt egy fehér holló az ágensek közt — Porkoláb Dániel — ki az újságszabadalmat részemre ingyen ajánlkozott kieszközölni.

Eljárta velem az egész helytartótanácsot, gróf Keglevich és Mérey ő excellentiájuktól kezdve le az utolsó concipistáig; s négy hét múlva lapengedélyérti folyamodványom pártólólág terjesztetett föl a bécsi udvari canceláriához.

Ott hevert aztán — régi ,usus’ szerint — fél évig. E határidőt be kellett várni, míg a folyamodó a további lépéseket megtette. Elmúltaival fölrándultam Bécsbe s épen jókor érkez-

tem, hogy a sajtóügyi referens, Szögyényi László udvari tanácsos bureaujában megtudjam, mi szerint kérelmem — elutasítatott legyen.’

Akkor még a fölesküdt hivatalnok kezében is államveszélyesnek tartották a legegyszerűbb divatlapot is.

Egy ideig duzzogtam és panaszkodtam, mint jó magyar emberhez illik; később kihevertem boszúságomat s más utat kerestem a — halhatatlanságra!

Nem tudom már minő incidensből jutottam azon gondolatra, hogy álljak be egyidőre — német írónak. Hihetőleg azon sovány falatok voltak oka, melyeket eddig a magyar irodalom nyújtott, s tartottam tőle, hogy — mire e kosztét megszokom — a cigány lovának sorsára jutok.

Könnnyű most azoknak hazafiságról s hazafiúi kötelességekről beszélni, a kik egypár tárczacikkért nagyobb tiszteletdíjt húznak, mint a menyinyit nekem négyévi munkáért három szerkesztőség fizetett.

Írtam tehát egy év leforgása alatt két bohózatot s két vígjátékot a pesti — német színház számára. Hatvan ezüst forintot kaptam mindegyikért. A bécsi várszínház mostani rendezője s hős szerelmese Wagner József, s a wiedeni színház első comicusa Rott Károly szerepeltek bennök, s egyik darabon kívül valamenynyi tetszett. Ezt az egyet két hét alatt írtam, később magyarra fordítva pályavígjátékul nyújtottam be a tudós társaságnak, s még most is csudálkozom, hogy nem nyerte meg a száz aranyat; pedig elég rossz volt e jutalomdíjra!

Első bohózatom („Der seltene Nebenbuhler”) előadásán jelen volt a bécsi „Humorist” szerkesztője is, s igen kedvezőleg nyilatkozott felőle. Sok vígjátéki elemet talált benne, s biztatott, próbálnék meg egy finomabb társalgási darabot írni. Midőn aztán tanácsát követve néhány hónap múlva egy három felvonásos vígjátékot („Die Geschwister”) hoztam a színpadra, az ismét jelen volt Saphir a darab végén e szavak-

kal fordult hozzám: ‚Bleiben Sie nur bei der Posse.’

Pedig egyik német újság már magyar Bauernfeldnek nevezett engem. Épen oly komolyan vehette, mint mikor Róthkrepf bátyám engem egyszer jó kedvében magyar Jules Janinnak mondott.

A másik vígjáték czíme: ‚Er sucht seine Frau-’, és a másik bohózaté: ‚Obenun, König der Elfer’ volt. Ez utóbbival Weber ‚Oberon’ czímű dalművét parodizáltam, melyet a német színház igazgatója a classions zenétől irtózó pesti közönség előtt kudarczot vallott. A hajótörésből a költséges decorációkat úgy hitte megmenthetni, ha azokat egy a közönség ízlésének inkább megfelelő paródiában alkalmazza, s így a veszett fejszének mégis megkeríti valahogy a nyelét. S számítása tán nem csalja meg, ha a darabot, mely érdemén fölül tetszett, egy személ többször adhatta volna. Gróf Pongrácz, helytartósági tanácsos, ki a színdarabok átvizsgálásával volt megbízva, paródiámban oly

helyeket és kitételeket ‚admittált‘, melyek Mérey ő excelleutiájának, a láthatatlan policzia látható főnökének érzékeny füleit az előadás alkalmával anynyira megsértek, hogy a darabot előadás után azonnal fölkérette, s azt — ismételt reclamációk daczára sem adta többé vissza. Felsőbb fórum az övénel nem létezvén, ez akkoriban nem épen szokatlan önkényt túrni kellett — s Schmidt úrnak decorációi másodszer is fiascót csináltak.

Az említett négy darabom közül az első és harmadik több városokban, nevezetesen Budán, Pozsonyban, Aradon, és Temesváron kisebb nagyobb sikerrel adatott az ottani német színpadokon. Az első Bécsben is ki volt tűzve előadásra a wiedenai színházban; de Nestroy hirtelen beállott betegsége miatt elmaradt, s mire ez fölüdült — darabom a színházi archívumban eltévedt.

A német színház Pesten akkoriban sokkal látogatottabb volt, mint a nemzeti. Nagyurainkat csak oly gyakran lehetett ott páholyaikban

látni, mint most a magyarban, ha — balletet vagy operát adnak. De apróbb uraink és asszonyosságaink is elgyalogoltak oda: azt mondták, jobban mulatnak ott, mint a nemzetiben, hová csak ‚hazafiságból‘ szoktak néha betekinteni, midőn művészi igényeiket a német inkább kielégíti. Anynyi bizonyos, hogy a ‚nemzeti‘ többnyire üres volt, s pedig nemcsak Bajza, hanem az utána következett Szentkirályi, Ráday, Nyáry, Ilkei stb. igazgatása alatt is; csak úgy ‚bonton‘-hoz tartozott akkor a németbe járni, mint most a nemzetibe: pedig sem az opera sem a dráma nem volt rosszabb mint most, sőt oly mostoha állapotban, mint jelenleg, soha azelőtt nem volt.

Különfélekép fejtegették akkoriban e feltűnő részvétlenség okát: de mikor már akkor is pusztában elhangzó szavak voltak, melyek e bajnak orvoslására emelkedtek s a tévútról a jobbratérést sürgették! — Minek melegítsem föl ismét e keserű igazságokat, mikre a jó hazafinak, az az olyannak, a ki nem akar ‚rosz ha-

zafi'-nak tartatni — mihez az ember a mai világban gyakran egy éjjelen át szokott jutni — legjobb, szemeit behunyni.

1839-dik év elején megindította Heckenast a „Pester Tageblatt“-ot dr. Saphir Zsiginond, a bécsinek unokaöcscse szerkesztése alatt. E német lap az első volt hazánkban, mely minden nap megjelent, s nagy pártfogásnak örvendett nem csak a közönség, hanem az írók, s ezek közt a jobbnevű magyar írók, például Lukács, Trefort, Schedius, Kállay Ferencz, Pulszky, Bloch (most Ballagi) stb. részéről is. Ily érdemes úri emberek társaságában nem tartottam hazafiúi bűnnek idegen nyelven debutrozni a haza javára, s a kiadó főlészólítására beálltam rendes dolgozótársul huszonöt pengő forint havi fizetésért s egy ingyenjegyért a nemzeti színházba. — írtam bírálatokat az előadott eredeti magyar darabokról; megismertettem a sógorokat irodalmunk legérdekesebb termékeivel; kivonatokat készítettem a magyar hírlapokból; kitűnőbb költőink (Vörösmarty, Garay)

néhány műveit németre fordítottam, s toltam, a hogy a telivér német szerkesztő kegyelméből lehetett, nemzeti ügyünket előre, bátran, elszántan — számítás nélkül köszönet- és elismerésre.

Nem mondhatnám, hogy ez minden baj és kellemetlenség nélkül történt. Volt bizony mit tûrni a szegény szerkesztőnek gyakran miattam, s ha egy ízben nem kelek erélyesen védelmére, alig kerüli ki a személyes bántalmakat. Persze hogy a megtámadók azon körülményből merítették bátorságot vitézségük gyakorlatára, mert Saphir — zsidó volt, s mint ilyent az akkori (a mostani negyvenhetesek által még most is osztott) szabadelvű fogalmak szerint ütni verni lehetett — bírói intervenczio nélkül. Igaz, hogy a megtámadók többnyire az úgynevezett művészek legaljasabb neméhez tartoztak; de végre mindegy: akár érdes tengerek-, akár glacékezyűs kezektől származzanak ezen durva bántalmak — bizony nem jól esnek a — páriának sem, ha a botnak másik végét meg nem fog-

hatja, a törvény oltalma pedig előtte elzárva van.

Leginkább bántotta némely urakat az operai előadások bírálata a nemzeti színházban, különösen pedig, ha abban Schodelné aszszony — az akkori opera korlátlan képviselőnéje — bár a legkímélőbb módon, megtámadtatott. Schodelné aszszony minden tulajdonnal bírt, melyek fölléptét vonzóvá tették, igen sok tűzzel, drámai erővel s teli friss hanggal bírt; előadása azonban — minden finom s megható ‚nuance‘-ai mellett — nem volt ment bizonyos modorosságtól, mely a gyakorlott fület bántotta s a magosabb követeléseket ki nem elégítette. Így éneklés közben arczát gyakran igen ‚burlesk‘ módon elfintorítá, úgy hogy valaki nem igazságtalanul azt állítá róla, hogy egész testével trillázik. Játéka is ugyanazon hibában sínlett; s mivel aztán a critica nem mondhatott mindent, mi hatásra volt számítva, s azt a tömegnél többnyire el is érte, művészileg szépnek is — volt mit szenvedni szerkesztőnek és dolgozó-

társnak azon hatalmas urak haragjától, kiknek rokonszenvével a bálványozott primadonna iránt nem voltak szerencsések mindenben találkozni. — Még Bajza igazgatása alatt történt, hogy Szerdahelyi József Schodelné aszszonyt a ‚Ludas Matyi‘-ban kiparodizálta ha ezt később próbálja, nem tudom, nem éri-e a meg gondolatlan comicust érzékenyebb büntetés azon neheztelésen kívül, melyet illetlen tette a közönség és critica által fogadtatott. *)

Egyébiránt nem csak Saphir uram volt a Schodel-cultust tagadó makacssága miatt különféle kellemetlenségek- s üldözéseknek kitéve:

*) A ‚kiparodizálások‘ akkoriban napi renden voltak a nemzeti színpadon. Így az ‚agg színész és leánya‘ című francziából fordított igen hatásos vígjátékban Egressy Gábor a magyar irodalom körül magának kétségkívül sok érdemeket szerzett Csató Pált, a ‚Hírnök‘ fő munka társát s az athenaeisták ‚malleus‘-át kiparodizálta; mire aztán őt Csató egy igen keményen irt cikkben derekasan megleczkézte, s ezen alkalommal azon jellemző tényt hozta föl: hogy midőn ugyanezen színészek Csátónak a ‚fiatal házasok‘ című vígjátéka előadására készültek a nemzeti színházban — egyik közülük a próbán ezen kérdéssel fordult hozzá: ‚van-e az úrnak valami szabója a városban, a kire haragszik? most ki lehetne őt parodizálni!‘

részt vettek ebben az „Athenaeum” urai is, kiknek nem egy erős tusát kellett kiállani az opera elleni izgatásaik miatt, mely máris a dráma fölé emelkedett, s ellenére a nemzeti színház rendeltetésének, annak uralkodójává lett. A „Rajzolatok” mely azon évben politicalai hírlappá változott, s a „Regelő-Honművész” az akkori igazgató védelmére keltek (nem anynyira meggyőződésből, mint azért, hogy az athenaeistáknak oppositiót csinálhassanak), s kezdődött azon meddő, unalmas tollharcz dráma és opera közt, mely évekig tartott, s ha néha fegyverszünet is állt be, mindig nagyobb dühvel újult meg ismét. Lehetetlen Izetlenebb valamit képzelni, mint ezen örökös villongásokat a lapokban, melyek sem az ügynek nem használtak, sem az olvasóra nézve tanulságosak — de még mulattatók sem voltak, miután gyakran személyeskedésekre fakadván undort okoztak, s a higgadt és értelmes közönségnek botrányul szolgáltak.

A „Pesti napló” nem régiben érdekes adatot

közölt azon időből, midőn ezen ‚veszekedések’ folytak, tanúságul annak, menynyire nem tudták akkor kiváló szabadelvűséggel kérkedő néhány uraink a lebilincselt sajtónak még leggyöngédebb megjegyzéseit is tűrni, mihelyest ezek az ő nézeteikkel ellenkeztek, vagy érdekeikbe ütköztek. A tényt kedvelt írónk Gyulai Pál így adja elő:

‚Az 1839-diki ‚Athenaeum’ első félévi 7-dik számában Bajza, Vörösmarty, vagy más tollából, nem tudhatni: ‚Változások a pesti magyar színháznál’ cím alatt egy névtelen rövid közlemény jelent meg, mely szerint gróf Ráday Gedeon lemondott a színház igazgatásáról s azt Nyári Pál vette át teljes hatalommal; megemlíti az igazgatók gyakori változásának káros voltát, s jelenti, hogy az elsőrendű színészek közül némelyek, mint Megyeri, Egressy, Szerdahelyi, kiket igen bajos lesz pótolni, elhagyni készülnek a színházat. Lehet, hogy e tények még akkor nem voltak valók, bár később megvalósultak, s az ‚Athenaeum’ csak szállongó

híreket közölt. Azonban, minthogy semmi becsületsértés nem forgott fenn, a megyei színházi választmánynak be kell vala érnie a hírek czáfolatával, melyet az „Athenaeum” szívesen kiadott volna. A helyett az igazgató választmány elnöke, Földvári Gábor, Pestmegye első alispánja vallató parancsot eszközölt ki a megyétől a káros, hamis, rágalmazó czikk írója nevének kikutatására. A szerkesztők közül egyik sem akart vallani, de mint szerkesztőség mindenik felelősnek nyilvánította magát a kérdéses czikkért, s ezt nemcsak a vallató parancsossal hozzájuk küldött törvényes személynek jelentették ki, hanem lapjukban is, hol röviden érintve az ügyet a sajtó körüli zavaros fogalmakat tisztázni igyekeztek. A megyei törvényszék mind Vörösmartyt, mind Bajzát, mind Toldyt, mint a vallató parancsnak nem engedelmeskedőket, beperelte, későbbre hagyván fel az érdemleges rágalmi pert. Az „Athenaeum” szerkesztőinek Érdy volt az ügyvéde, ki igen kemény és gúnyos replikákban

ostromolta az ellenfélt; legfőbb erőssége az volt, hogy másod alispán Simoncsics János, tagja lévén a színházi részvényes társaságnak, érdeklett fél, s így nem lehet bíró. Mind hiába, az „Athenaeum” szerkesztői, mint vallani nem akarók, 32 forint bírságban elmarasztaltattak; de Érdy megsemmisítést eszközölt ki a királyi táblától ez ítélet ellen. A per deponáltatott, s a felperesnek — úgy látszik — nem volt kedve azt más alapon újra megindítani.’

Enynyit Gyulai (nem is hinné az ember, ha meg nem történt volna); kiegészítésül csak azt akarom megemlíteni, miszerint az „Athenaeum” szerkesztői néhány hónappal később e botrányos „attentatum” után a szólás- és vélemény szabadságra, lapjukban kinyilatkoztatták, hogy nem fognak ezután színbírálatokat adni, miután az idők anynyira megváltoztak, hogy azok többé nem használhatnak! — Irigylésreméltó „Athenaeum!” boldog szerkesztők! sohajték fel e szerkesztői állam-csínyra, melyet e jámbor urak egyszerre megszabadították magukat min-

den kellemetlenségtől, mely nekem, mint rendes színházi bírálónak, bő kilátásba helyeztetett. Őszintén megvallva, az említett nyilatkozatot szintoly meglepőnek, mint — viszásnak találtam; mert — bár jól ismertem mindazon akadályokat, melyek a vélemény szabad nyilatkozatának, a független irányra törekvő becsületes szándéknak útjában állnak — semmi tekintetnél fogva s senki emberfia kedvéért nem mondtam volna le olyhamar olyan jogról, mely — véleményem szerint — minden hírlapírónak elidegeníthetlen tulajdona. — Nem az, hogy használhat-e, hanem az, hogy használni akarjon: a jourualismus föladata; meg kell győződve lennünk, hogy — ha nézeteink, intéseink s megrovásaink hálátlansággal s ellen-szenvvel találkoznak is — hatásukat idővel mégsem fogják eltéveszteni. ‚Gutta cavat lapidem’, s azért — bár nem a legjobb lábon állottam az athenaeumi triológiával — mégis nagy bajnak véltem, ha oly szakértő s ítéletképes férfiak, mint az ‚Athenaeum’ szerkesztői

voltak, főnebbi szándékuknál — a nemzeti, irodalmi és művészeti előhaladás érdeke ellen — megmaradnak.

Az 1840-diki év vége felé a színházi választmány gróf Ráday Gedeont, báró Orczyt, Simonchieh alispánt s Patisz pestvárosi kapitányt (ez utóbbit országgyűlési határozat folytán) igazgató tagokká nevezte ki, s egy héttel később az „Athenaeum” szerkesztői azonévi utolsó lapszámukban kijelenték, miszerint — értésükre esvén, hogy a nemzeti színház eddigi igazgatósága működését megszüntette — a „színházi cronicá”-t, úgy mint másfél év előtt, ismét szakadatlanul folytatni, s mindazon eseményeket, melyek a közönség fóruma elé tartoznak, híven följegyezni fogják. — Hasonló módon nyilatkozott a „Jelenkor”, s utána több lap, melyeket az akkori színházi basáskodás önkényes hallgatásra kényszerített.

Persze hogy a kritika hatását a megrovottak szemében és véleményében nagyon gyöngítette azon itt is úgy mint mindenütt,

hol színészek és énekesek vannak, felbukkanó parasyta-csorda, mely példátlan szemtelenséggel az irodalomhoz számítja magát: csak akkor dicsér valakit tele pofával, ha ezen pofát megtömik; sohasem tekint az adományozóra, hanem mindig az adományra; soha arra, mily módon kap valamit, hanem hogy mennyit kap? Sajnos, hogy voltak és — vannak ismert jeles művészek, kik e csőcseléknepet etetik, s kiknek a dicséret még ily bűdös szájból is tömjénfüst gyanánt illatozik. Ők nevelik aztán nagygyá az ily ringyrongy-ficzkókat, kik a gázság pályáján még tán jókor megfordultak volna, ha őket — éhezni hagyják. — Magyar lapjaink — nem mondóin dicséretükre, mert ez mindennemű tanyérnyalogatástól idegen természetünknel fogva magától értetik — ez irodalmi mételytől mentek voltak; Saphir lapjától meg én tartottam távol e tolakodó naplopókat, s pedig oly kedvező sikerrel, hogy azon két év alatt, melyben a ‚Pesther Tageblatt‘ főmunkatársa voltam, oly durva excessusok,

melyeket dölyfös komédiások a többi német szerkesztőségekben elkövetni szoktak, a miénkben egyszer sem fordultak elő — azon főnebb említett esetet kivéve, melynek következményeit erélyes intervenczióm által még jókor elhárítám.

Nem büszke öntudattal — mert ehhez működésem nagyon kisszerű volt — hanem nyugodt érzettel pillantok vissza két évi debütálásomra a német irodalomban, mely idő alatt magyar érzelmeimet egy perczig sem tagadám meg, s a mit hazai literaturánk ismeretése s emelése érdekében tehettem, azt becsületesen teljesítettem is. Sok jeles és említésre méltó történt e két évben nálunk sociális s irodalmi téren; közhasznú s jótékony egyletek (takarékpénztár, műegyesület, gyermekkórház, testgyakorlóintézet, stb.) alakultak, a *journalistica* élénkebb lendületet nyert, a regényliteratúra Eötvös, Jósika, Vajda, Gaal stb. föléptével virágzásnak indult, az *academia* erőteljesebben mozgott, tudományos s szépirodalmi

vállalatok szaporodtak (a „Budapesti szemle” első száma Eötvös, Lukács, Szalay és Trefort szerkesztése mellett szinte ez időben, 1840-diki marcziusban indult meg) — s ez üdvös sürgés pezsgés közt nem került ki figyelmemet egy érdekes momentum sem, melyet azonnal olvasóim tudomására ne hoztam volna. — Ha valaki érdemesnek találná a „Pesther Tageblatt”-nak 1839—1840-diki évfolyamát átlapozni, meggyőződhetnék állításom igazságáról, valamint arról is, hogy nincs mit pirulnom egyetlen sorért sem, melyet akkor — jobb szándékkal mint tehetséggel — hazai mozgalmainkról Írtam, s hogy, ha egyes személyekkel néha nem a legkíméletesebben bántam is, vagy kevesebb méltánylattal viseltetem érdemeik iránt, mint a menynyire igényt tarthattak, vagy tarthatni véltek, ezt soha sem cselekedtem a közérdek hátrányára vagy nemzeti törekvéseink lealacsonyítására.

Viszszaléptemmel a „Tageblatt” tökéletes német lappá változott, s pedig nemcsak

nyelvre, hanem szellemre nézve is; azonkívül meg csak oly részrehajló és megvesztegethető lett, mint többi német collégéi Pesten és — Bécsben. A szerkesztő igen értelmes férfi volt s tehetségei által minden esetre igényt tarthatott volna jelentékenyebb állásra az irodalomban; de mikor anynyira szerette a kényelmet, hogy minden új előadástól a színházban s minden új könyvtől úgy irtózott mint valami ragadós nyavalyától, mert — írni kellett róla; s azért minden színházigazgatót s könyvkiadót természetes ellenségének is tartott! — Ez volt aztán oka, hogy erély és buzgalom hiányában a jobb literátorok által addig elfoglalt tért lassankint oly egyéneknek volt kénytelen átengedni, kik az irodalomban az ököljogot szerették volna gyakorolni, de — mivel nem bíztak öklük erejében — egyelőre csak kezüket nyújtották ki s vártak, míg valakinek sikerült, azt bizonyos nyomás által becsukni s zsebük mélyébe sülyeszteni. Jaj volt annak, ki e műtéthez nem értett, vagy azt érteni nem

akarta — s az odatartott markot nyitva hagyta! Nem volt az a méltatlanság, melyet nem illették, az a pizok, melyel jóhírnevét bemocskolni nem vakmerősködtek volna! S ha aztán egyik vagy másik a megtámadottak közül visszatorlásul — bottal felelt, a mi akkor — elég sajnós — majdnem minden héten előfordult négy fal közt s nyilvános helyeken, volt lárma Izraelben, akkora, hogy Jozue trombitái, melyek harsogására bedűltek Jerikó falai, ahhoz képest csak pikulahangoknak tetszhetek.

Minden mívelt ember kárhozthatni fogja e durva nemét az elégtételnek; találkoztak azonban s pedig jeles, szabadelvű férfiak, kik, ha azt magok nem gyakorolták is, mégis annak szószólói voltak. Így Franklin Benjámín, a szabadság patriarchája, Voltaire barátja, 1789-ben ezt írta egy amerikai újságba:

„Úgy hiszem, hogy fölfödöztem az ellenőrséget, mely a helyett, hogy a szabadság közös kincsét megfogyasztaná, azt inkább szaporítani fogja. Célja, az országnak bizonyos nemét a

szabadságnak adni, melyet a törvények attól elvonnak: a botnak szabadságát. Ha a társaság ősállapotában egy ember a másikat rászakarató beszédek által gyalázta, a megsértetnek jogában állott annak egy ökölcsapással, vagy — ha az eset ismétlődött — egy rakás botütéssel felelni, s nem kellett attól tartania, hogy ez által az egyik vagy másik törvénybe ütközik. De most az ily válaszadásra való jog elvau törölve s minden efféle kísérlet békezetavarás gyanánt büntettetik meg: mialatt a sértés joga teljes erejében önállani látszik. Javaslatom tehát oda terjed: hagyassák meg sértetlenül a sajtó szabadsága, s ne korlátoztassék meg semmiben hatalmának kiterjedése; de engedtessek meg, hogy egyenlő lépést tartasson vele a — botnak szabadsága is. Ekkor aztán, tisztelt polgártársaim, ha egy könyelmű firkász megtámadja becsületöket, mely drágább előttetek az életnél, s megnevezi magát, bátran elmehettek hozzá s derekasan eldöngethetitek; ellenben, ha a nyomdász háta mögé

búvik s sikerül nektek őt fölfödözni: példáját követvén ti is lesben állhattok, s onnan egy rakás jól alkalmazott ütleggel elláthatjátok. Ha erősebb, mint ti vagytok, fogadjatok egypár hordárt, kik e munkát helyettetök elvégzik s boszuállástokat tökéletessé teszik. Ez az én tervem.'

Ezen szavakat Franklin Benjámín írta, kiről senki sem állíthatja, hogy nem tartozott a sajtószabadság legmelegebb barátihoz. Távol legyen tőlem e kifakadásait helyeselni, anynyi azonban mégis bizonyosnak látszik, hogy már az ő idejében is léteztek gálád és rakoncátlan újságírók, kikhez közeledni csak — b o t - t á v o l - s á g b a n lehetett.

VI.

Közeledett az 1840-dik évnek vége. K o s - s u t h Lajos kiszabadult fogságából, s átvette a ‚Pesti Hírlap’ szerkesztését, miután Császár Ferencz, kivel a kiadók (Landerer és Heckenast) ez iránt már szerződést kötöttek, a nyilvános vélemény hangos követeléseinek engedve, attól önként visszalépett.

Deczember 26-dikán, midőn e szerkesztői változás történt, a ‚Pesti hírlap’nak husz o n - nyolcz, egy hónap múlva ötezer előfizetője volt.

A szerkesztőség többi tagjai voltak: S t u l - l e r Ferencz, L á n g h Ignác, V e r e s Sándor és — én. Stuller a külföldi rovatot kezelte, Lángh a megyei levelezéseket idomítgatta, Veres corrigált — én meg a ‚fővárosi újdonságok’-al irtam, kíméletlenül csipkedve, gú-

nyolva és ostorozva a fővárosi hatóság és rendőrség ferde intézkedéseit.

Tették ezt utánam több neves Íróink (Gaal, Vachot Imre, Packh) nagyobb elevenséggel, fényesebb élczzel, metszőbb gúnynyal tán, de nagyobb bátorsággal s igazságszeretettel — mint én — arról jótállok: nem!

Sokan csudálkoztak, hogy a sajtónak e tekintetben oly nagy szabadságot engedtek.

Régi igazság, hogy bizonyos dolgoknál nem szabad szemünket használni, ha élvezetüktől magunkat megfosztani nem akarjuk. Az okos háziaszszony elzárja vendégei előtt a konyhajót, s ildomos lapszerkesztő nem engedi titkos műhelyébe pillantani olvasóit.

Az augurok, ha az utcán találkoztak, egymás szeme közé nevettek. így cselekedtünk mi is, ha ,censor'-unkkal, H a v a s József úrral özszejöttünk. Jól tudtuk, miért lehetett bizonyos irányban oly s z a b a d o n írunk?

Hadd tudja most huszonnyolcz év múlva a közönség is.

Történt egyszer, hogy Havas úr három vezércikkjét törülte ki egymás után Kossuthnak a „Hírlap”-ból, s ennek alig maradt ideje egy negyediknek írására, miután a lapnak pár (ra alatt meg kellett jelennie. Elküldött tehát mgemet ő nagyságához, kérdezném meg-tisztelettel, hogy — ha már a megyei rendszer gyöngéiről, pecsovics főispánokról s apró szolgabíró-zsarnokokról nem lehet írni — miről írni, vagy inkább miről szabad tehát az embernek írni tulajdonképen?

Havas úr diplomatrice mosolygott, azután kezeit dörzsölve egy gonosz pillantással az ablakon át az utczára Schiller versét parodiázta: „Warum in der Ferne schweifen? sieh’, das Sch le chte liegt so nah?”

Még most sem merném ráfogni Havas úrra, mintha ez idézet által értésemre akarta volna adni, hogy a megyei dolgok helyett jobb lesz a városiakat, különösen a pestieket bolygatni, melyek az ő véleménye szerint azóta, hogy őt főbírói hivataláról Tretter úr javára lemond-

dani kényszeríték, oly keserves állapotba jutottak, hogy nem volt épen szükség kákán is csomót keresni, ha valaki azokat megróni akarta.

Tretter úr nagy népszerűségnek örvendett a városban, mióta a községtanács egyik ülésében nagy pathoszszal fölkiáltott: ‚jeder Zoli an mir ist ein Bürger‘; holott a gonosz nyelvek azt állíták, hogy a nemesi diploma, mely becsületes apai nevét Járy-vá változtatta, akkor már zsebében volt.

Nem tudom, e népszerűség vagy a kövér hivatal volt-e oka, hogy elődje neheztelését magára vonta: elég az hozzá, a szerkesztőségben e ‚Wink‘-et olyannak találtuk, mint azon pontot, melyből Archimedes kiforgatta volna a világot sarkából, ha e pontot neki megmutatták volna. —

Elhatározottam, hogy a csatát é n kezdem meg — mint portyázó. Oly tüzzelel is estem neki, mint hevesvérű fiatal rekrutától telt, főképe midőn háta mögött oly híres vezért, mint Kossuthot, előtte pedig oly minden perczeben

szökésre kész philistersereget érzett, mint a pestvárosi tintatartós armádia volt.

A censura egy betűt sem törölt ki első cikkemből; jött a második, harmadik, negyedik: valamenynyi megkapta az ‚admittitur‘-t. Nem volt aztán csuda, hogy szarvam akkorát nőtt, mint egy hatvanéves férjé, kinek fiatal felesége van, s hogy, mint a szilaj tulok a káposztás kertben, úgy gázoltam keresztül e tarfejű, czopfos és parókás urak megrémült glédáin.

Eleget törték fejüket, honnan szedem irgalmatlan philippicáimhoz a hiteles adatokat, melyek azoknak csak azért szereztek oly nagy hatást, mert — megczáfolhatlanok voltak. Nem hímeztem hámoztam a dolgot; tudtam hogy megtörtént, s gêne nélkül lepleztem föl ízt teljes meztelenségében. Még most is él az a becsületes úri ember, ki a közjóit iránti buzgóságában naponta tudósított engem azon különféle botrányok- és visszaélésekről, melyek a városház falain kívül és belül történtek, s melyek megtarolása- vagy elhárítására legbiz-

tosabb szer a — nyilvánosság. Szeretném őt megkérdezni, ba véletlenül találkoznam vele, megszívelné-e most hivatalnokai közt azt a meggondolatlan fecsegőt, ki a bureauknak szent titkait oly kíméletlenül segítené átadni a nyilvános ítéletnek, mint ő tévé akkor!?

Íveket tölthetnék be azon rövid, de reám nézve felejthetlen időszakról, melyben a ‚Pesti hírlap’ dolgozótársa voltam. Mily büszke öntudattal sütkéreztem annak napja alatt, s mily tekintélyt kölcsönzött szerkesztőjének nagy neve csekély személyemnek is! Hányán fordultak meg szerény lakomban a városi hatóság előkelői közül, hogy szelidebb bánásmódra bírjanak hivatalos eljárásuk megrostálásában, s hányan próbáltak szép szóval s teli erszénnyel — sőt szép feleségeik által is megvesztegetni, hogy az ellenök intézett megtámadásokat elnémítsák!

Legyen szabad erre nézve a sok közül pár esetet közölnöm — természetesen névemlítés nélkül, miután az illetők közül többen még él-

nek, s nem szeretném, ha ‚indiscret‘-nek tartatnám.

Egy vagyonos, de kissé koros polgárnak igen szép, fiatal felesége volt, kit az öreg úr majdnem agyongyötört — nem szerelmével, hanem féltékenységével. A szép aszszony magára vonta figyelmét egy városi főtisztviselőnek, ki bizonyos jelek után ítélve azzal kecsgettette magát, hogy nem fog érzéketlen szívre találni. De mikép közeledjék hozzá, mikor férje jobban őrizte egy zsák aranynál; a levelezések pedig igen gyöngé surrogatumot nyújtottak azon élvezet helyett, melyet nekik egy pár órái együttlét ígért? Ha az ember szerelmes s azonfölül városi főtisztviselő is, végre csak talál módot, hogy vágyát kielégíthesse, s így történt ez a mostani alkalommal is. Egy szép délután — tán már este felé is lehetett — ott terem a főhivatalnok bureaujában egy inaskinézésű személy azon rémhírrrel, hogy a szép aszszony férje — nevezzük X. úrnak — megőrült, s rohamai oly erősek, hogy nejének

élete veszedelemben forog, ha a szükséges intézkedések azonnal meg nem tétetnek. A főhivatalnok — szokása ellenére — tüstént rendelkezik, két drabantot küld X. úr lakására azon parancscsal, hogy a beteget, ha szép szerével nem lehet, erőszakkal vigyék a városi kórházba. A parancs pontosan teljesítetett, bár miként szabadkozott X. úr e megfoghatatlan rendelet ellen, mikor ő — hál' istennek — egészséges, s ha beteg volna is, van elég módja, hogy magát itthon, s ne a kórházban gyógyíttassa: hiában; neki örültnek kellett lenni, s magát a kórházba hurczoltatni, hol egy egész éjszakát töltött, mialatt a főhivatalnok az eltávolítottak lakására sietett, hogy — körülményesb tudomást szerezzen magának a történetekről, melyek a betegség kitörését megelőzték. — Másnap az eset egy roszakaratból származott mistificationának nyilvánítatott, s a főhivatalnoknak nem volt sürgösb dolga, mint a kénytelen beteget sokszoros mentegődzések közt fogságából kiszabadítani. — — A dolog titok-

bán nem maradhatott, s képzelhetni, mint kaptam az ily hallatlan botrányon s igyekeztem azt a lehető legélesebb megjegyzésekkel commentálni! — Az illető főhivatalnok (nem mesét mondok, hanem tiszta igazságot) térden állva kért szobámban, hogy vonjam vissza a közlött hírt mint valótlant, s tetszésemre bírta meghatározni az árt, melyet e rendkívüli „kegyességem“-et megjutalmazni akarta. Nem szükség mondanom, hogy botor kívánságát visszautasítám s a haszontalan embernek ajtót mutattam. — A ki még többet akar tudni ez akkoriban nagy sensatiót okozott épületes históriáról, szíveskedjék a „Pesti hírlap” 1841-diki évfolyamának újdonsági rovatát átolvasni: tán megtalálja ott a főhivatalnok — nevét is!

A másik eset multságosabb volt, s csak azért mondom el, hogy lássék, mily különféle teremtményeit az istennek kell egy újságírónak megemészteni, hogy bizonysgot adhasson — egészséges gyomráról.

Az akkori nyáron egy pár arab utazott ke-

resztül a fővárosban s ez alkalommal a német színház primadonnájának, Carl kisasszonynak, ennek egyik udvarlója által lőnek bemutatva. Azt az ártatlan ‚witz‘-tzt csináltam aztán erre: hogy az arabok azon szándékkal akarván néhány napot a fővárosban tölteni, hogy ennek nevezetességeit megtekintsék, tegnap Carl kisasszonynál is megfordultak, ki oly szíves volt nekik egypár áriát énekelni — mire az utazók még azon órában elhagyták Pestet, nem lévén kíváncsiak annak többi nevezetességeit látni.

Alig hogy e pár sor a ‚Hírlap‘ban megjelent, az említett udvarló azonnal Kossuth lakására sietett (a ‚szép utczá‘-ban Lászlóné házában), s ezt a kérdéses cikk miatt kérdőre akarván vonni szavait oly comicus gesticulációkkal kísérte, hogy Kossuth egyenesen szeme közé nevetett s beszélítá inasát, hogy a folhevültnek egy pohár friss vizet hozzon — hűsítőül. Erre az uracs magához tért s csak azt kívánta tudni, ki írta azt a felségsértő- cikket? (akkoriban t. i. Pesten veszedelmesebb

volt egy primadonnát mint a király személyét megtámadni). Kossuth nem találta szükségesnek az írónak, kit mint az újdonsági rovat vezetőjét úgyis az egész város ismert, nevét eltitkolni; mire a dühös ‚Carl‘-ista egyenesen az én lakásomra rontott, hol köztem és közte a következő rövid, de mulatságos jelenet játszotta le magát:

K a k a s ú r f i föltett kalappal rohan a szobába: Jó, hogy találom: uff!

É n . Mi tetszik?

K a k a s ú r f i . Ön halálosan megsérté Carl kisaszszonyt, s ezért véres elégtételt fog nekem adni.

É n . Ha komédiát akar ön játszani, mondja meg előbb, ki legyen közülünk a ‚Hanswurst‘? Mindenek előtt pedig: le a kalappal!

K a k a s ú r f i . Tudja-e, k i v a g y o k ?

É n . Oh igenis; császári királyi — s Carl kisaszszony uszályhordója.

K a k a s ú r f i botját emeli.

Én. Egyetlen mozdulatot még, s ön kirepül az ablakon (s ezzel leütöttem kalapját).

Kakas úrfi (növekedő dühvel). Egyikünknek még ezen órában meg kell halni.

Én. A hogy tetszik! (Íróasztalomhoz mentem s két pisztolyt vettem ki a fiókból).

Kakas úrfi hátrálni kezdett.

Én. Tessék választani.

Kakas úrfi. Gavallér ember nem szokott proletariusnak ily elégtételt adni.

Én. Akkor kénytelen leszek nemesi címereket önnek pofájára nyomni.

Kakas úrfi. Hallatlan szemtelenség!

Én. Vagy lövünk, vagy tüstént eltakarodik ön innen.

Kakas úrfi még egyszer botjához nyúlt, de fürgébb lévén nálánál azt hirtelen kitekerem kezéből, s con amore megtánczoltatom hátán, ha e perczben ki nem szökik az ajtón. Hangos kaczajra fakadtam, s az öszszetört botot utánna dobván lekiáltottam reá: vigyázzon, hogy a lépcsőn valahogy nyakát ne szegje. —

Azóta békét hagyott nemcsak Kakas úrfi, hanem a többi primadonna-imádó s nemzeti s városi színházi bim-bási is! Nem mondom azonban, hogy azért tökéletes nyugalmam lett volna. Hiában, a ki újságírói pályára adja magát, annak tisztában kell lenni magával. Ha az embernek nincs bátorsága a közönségnek szolgálni, hagyja abba s készítsen bodzapuskát s papiros-sárkányt fiának. Az aszszony szép lehet és úrnő, vagy a piacra kell menni s férjének kapczáit foltozni. Mindegyiknek meg van a maga gyönyörűsége s a maga terhe. Az egyiknek a dicséret s a hírlapok csipkedései, a másiknak a barátság s a szomszédok pletykái; az egyiknek a sokaság tetszése, a napnak lármája; a másiknak a házi élet egyformasága s — unalmassága. ‚Tertium non datur!‘ — —

Ha a sajtó még nem volt hatalom Magyarországon: Kossuth alatt azzá nőtte ki magát!

És mi volt, a mi oly hódító erőt adott cikkszeinek? A meggyőződés és őszinteség hangja

— a forró hazaszeretet, mely minden írott betűjén átömlött!

Nem festett ő szürkét szürkében: az eleven ecsetelés bánthatta a gyöngeszeműt; de az igazság barátját, a valódi hazafit meleg hálára indítá.

Kossuth hírlapja szónoki szék volt: a ‚fórum’, a politikai élet, a hang, mely mindnyájokhoz elhatott, a jelen, mely a jövőt előidézte. Mély belátása a *journalistica*, ezen széles hatalom titkos műhelyébe, bátorságot adott lelkének s megedzé azt ármány és igazságtalanság ellen. Nyugodtan tűrte a sértéseket, a *sarcasticus* kifakadásokat, a méltatlan szemrehányásokat: valamint mosolyogva tűri a pajzán gyermek csintalanságait az — óriás, vagy találóbban — ha költőibben nem is — kifejezve: az oroszlány, sörényében a bolhát!

Az ő hírlapja a meggyőződés varázserejével hatotta meg olvasóit: a fantáziát megelevenítő, a szívnek új életerőt, a szemnek élességet, a gondolatnak új rugékonyságot adott; és a kö-

zönség, ezen ezerfejű szörny, mely a nagy és híres emberekkel úgy játszik, mint a gyermek labdájával, melynek bálványa ma soha sem az, mely tegnap az volt, mely siket mint Phalaris bikája, a nőnem minden apró gyengeségeit bírja, a semmihez ragaszkodik s örömmel eltöri a bilincseket, melyekbe őt szerelmes gerjedelmei verték — e közönség híven megőrizte hajlamát és ragaszkodását e jeles férfiú iránt: egy egész nemzet dicsősége központosult személye körül... s a legújabb idő megmutatta, hogy Kossuth még nem fizette meg adóját az emberi gyöngeségnek, nem lett öreg, nem kell régi dicsőségébe burkolóznia s új föllépését a világ színpadján kockáztatni, hogy minden szívben a régi ragaszkodást s lelkesedést találja! — Irigy nyelvek s a gáncsolók marodeur-csapatjai: melyik nagy és híres férfiú kerülhette ki azokat? Azon apró bajokhoz tartoznak, melyek szintoly tulajdonai a nyilvános életnek, mint ennek kellemei. A gáncs kísérője a dicséretnek. Caesarnak is túrnie kellett, hogy

diadalmeneténél a csőcselék nép őt háta mögött kopaszfejűségére emlékeztető. Achilles csak sarkán volt megsebhető. Kossuthot is a sarkánál csípték meg, s azért volt oly könnyű neki a férgeket eltiporni.

Az 1843-dik év elején kincstári levéltári tisztviselőnek neveztettem ki, azon kikötés mellett, hogy meg kell szünnöm a ‚Pesti hírlap‘ dolgozótársa lenni. Én magam el tudtam volna a jég hátán is élni, de családomat nem vihettem oda tánczolni, s azért engedve a kényszerűségnek — vérző szívvel váltam el a ‚Hírlap‘tól.

Kossuth a ‚Pesti hírlap‘ azonévi február 5-dikén kiadott 219-dik számában e kineveztetésemet következő szavakkal tudatta olvasóival:

‚Ha kevesebb barátsággal viseltetnénk Frankenburg Adolf úr iránt, elég önzők volnánk nem örülni hivatalábani fokozatos előléptetésének; minthogy hivatalos foglalatosságainak igényei

miatt, midőn ő hivatalt nyert, mi őt elveszítettük. — Komoly lapjaink fűszere az ő tolla volt; ő vala fővárosunk fonákságainak, visszaéléseinek, hiányainak rettenthetlen ostora; sokaktól gyűlölvé lépett le pályájáról, de magával vivé az elnyomottaknak, az általa oly férfiasan védelmezetteknek háláját, s magával az olvasó közönség szeretetét, melynek jeleivel szépirodalmi vállalataiban, nevezetesen most legküzelebb az általa szerkesztett, Magyar életképekénél kétségtelenül találkozandik’.

Nem szükség mondanom, hogy soha lelkemnek büszkébb örömet nem szerzett valami, mint e néhány sor oly férfiútól, kit az egész ország tenyerén hordott, s kinek tekintélye mázsányi súlyt adott a legárvább betűcskének is.

Bizony nem túlszerénység tőlem, ha kétségbe vonom, hogy az állam alkalmaztatásom által — ternót csinált. Az ily íróféle emberek ritkán szoktak jó hivatalnokok lenni. Elég példa van rá — kivált nálunk! — Nem szükség ugyan lángésznek, de még kevésbé ennek

ellenkezőjének lenni, ha a hivataloskodást kissé többnek, mint bizonyos ügyek mechanicus elintézésének akarjuk tekinteni. Az ily államférfiak osztályából származik aztán az a vélemény, hogy a hivatalt minden egyéb foglalatosságnak elibe kell tenni. Természetes, hogy ezen jó urak a hivatal méltóságát annak kényelmével szeretik fölcserélni, s szinte megvetéssel tekintenek azokra, kik hivatalos foglalatosság nélkül élnek. Tudják is ők a függetlenség szerencsését, mely annak édes érzetében áll, kelőleg becsülni! A mily ritkán lüktetnek egyformán az emberek literei, oly bizonyos, hogy az egyik kívánatosnak fogja találni azt. a min a másik örül, hogy elvesztette!

A 'Magyar életképek', melyeket Kossuth említett, hónapos füzetekben megjelent irodalmi vállalat volt, Heckenast kiadása s az én szerkesztésem mellett.

Meggyőződve lévén, hogy — midőn az élet viszonyaiban a nemzetiség magas eszméjét láttuk ruganyul szolgálni, s láttunk minden erőt,

minden akaratot s minden tehetséget oda irányoztatni, hogy nemzetiségünk minél szilárdabbá tétessék, hogy édes magyar nyelvünk minél általánosabban hangozzék a hon minden polgárának ajkain, hogy ennek szeretetét még a gyermekbe is átültessük s a haza iránt hő ragaszkodást minden a hazában élő ember szívében fölbresszünk — nekünk, kik bármily csekély factorai, de mégis fiai voltunk e hazának, sem lehetett e nemes iránytól elmaradni, hanem erőnk parányiségával össze kell az irodalom által munkálni azokkal, kiket a törvényhozás és törvények végrehajtása körében gyakorlati cselekvőség, magasb ihletés — habár az élet más ösvényén pályavezéreinkké jelölt: oly olvasmányt akartunk a közönségnek nyújtani, mely a föltüntetett czélnak megfelelőleg magyar szívből, magyar lélekből, eredeti tollal írva, nemzeti érzelmeket s jellemet viselvén, az olvasóban is hasonló érzelmeket s jellemet költsön.

A lelkes F á y András bevezető cikkében a

jóváhagyás pecsétjét ütötte e programul szavaira, s egy szép koszorúja honi íróinknak (Bérczv, Császár, Erdélyi, Gaal, Garay, Jámbor, Jósika, ki Pityefoki Jung Móricz álnév alatt is irt, Katona, Kazinczy Gábor, Kovács Pál, Kunoss, Kuthy, Lisznyay, Nagy Ignác, Ney, Petőfi, kinek ‚az utolsó alamizsna’ című szép románca itt jelent meg először, Pongrácz, Remellay, Szabó Kichard, Szelestey, Szemere Miklós, Tárkányi, Vachot Imre, Vajda Péter és Vas Andor) rokon buzgósággal vetette össze vállait ez a maga nemében eddig első és egyetlen vállalat támogatására. Az ítések, köztük Erdélyi János, ki Ember Pál név alatt írt, igen kedvezőleg nyilatkoztak róla, s minden oda mutatott, hogy ez időszak iratnak tartós élete lesz.

Az első hat füzetnek nyolczszáz példánya szerencsésen elkelt, s september hóban kiadóm mégis azon váratlan hírrel lepett meg, hogy a vállalatot megszünteti. Azt mondta, hogy nem ‚rentírozza’ magát, s nekem el kellett hinni, ha e ‚rentírozás’-t úgy értette, hogy a ‚Magyar

életképek'-ből nem lehet egy háromemeletes házat építeni; — különben csakugyan bajos lett volna elhinni, hogy az írói díjnak — egy nyomtatott ívért 16 forintot fizetett — s a nyomtatási költségek csekélysége mellett nyolczszáz (félévi) négyforintos előfizető ne bírna ily szükségét pótló vállalatot föntartani! — Azonban ez üzlet dolga, s nekem kiadóbarátom határozatában meg kellett nyugodnom. Veszteségemet később azzal igyekezett pótolni, hogy öszszegyűjtött humoristicai munkáimat ‚Estikék’ cím alatt két kötetben kiadta s a csinos kiállításért sem tőlem nem kért, sem ő nem adott ‚honorárium’-ot. Beértem azon büszke öntudattal, hogy valahára önálló munkával léptem fél az irodalmi világban, s barátomnak — az akkori könyvvarusok általános, a mai időben is gyakrabban hallható panaszai mellett, hogy a könyvek rosszul kelnek, s a körülmények oly mostohák, miszerint most (ez a ‚most’ egy kis örökkévalóságig látszik magát kinőni) semmi vállalatba nem bocsátkozhatni s a legjobb kéz-

iratot sem vásárolhatni meg az írótól belevesztési félelem nélkül — nem győztem áldozatkészségét eléggé bámulni, melynél fogva magát főnérintett munkám kiadására ‚nagylelkűleg’ elszánta. Egyébiránt ítéset és közönység elég tisztességesen nyilatkozott ez első kísérletről — csupán az ‚Athenaeum’ hallgatott, bár programjában azt ígérte, hogy semmiféle megjelenendő elmeszüleményt (tehát a rosztat sem) említetlenül nem hagyand. Hátha csak azért tette, hogy ne törpüljön el elmém a hízelgés sorvasztó árnyékában, s ne fojtsa meg bennem a nagyrajuthatás (!) minden magvait!

VII.

A journalistikai mozgalmak 1843-nak elején igen érdekesek kezdtek lenni. Széchenyi egy levelet intézett Helmecezyhez, melyben kijelenté hogy élénk és folytonos részt akar venni a hirlapirodalom terén s küzdhelyéül a „Jelenkor”t szándéka választani, melynek új nevet („Független”), új alakot, s külcsínt (no, ez csakugyan ráfért, miután e tekintetben a „Jelenkor” valódi konyhaszolgálója volt a többi lapoknak) kötvén ki föltételül, az új irányt majd maga tüzendi ki. a minthogy már az egész levelet is mintegy programmja gyanánt akarta tekintetni az újjá születendő lapnak. Az egész „manoeuvre” Kossuth Lajos és „Hírlap”-ja ellen volt intézve — s a nagy lármának az lett a vége: hogy gróf Széchenyi czikkjeit szép új betűkből szed-

ték ki, a többieknek pedig jó volt az ócska írás is.

Mint új jelenség a szépirodalmi lapok közt tűnt föl a ‚Honderű’, mely Petrichevich Horváth Lázár szerkesztése alatt czélul tűzte ki magának, édes nyelvünket megkedveltem salonkölgyeinkkel s magyar érzést (persze homoeopatliicus adagokban, hogy meg ne ártson) csepegtetni kebleikbe. A föladat igen szép és dicséretes lett volna, ha szerkesztő úr az eszközket jobban megválasztja s célját nem véli az által elérhetőnek, ha ő méltóságaik párisi palatókáit s gros d’Afrique-selyemruháit ki dicséri, e mellett bőrük szépségét egekig magasztalja, s langyos thea-estélyeik gyönyöreiről hóbortos elragadtatással rajong. Ő a magyar nyelvet d u g á r u nak tekintette, melyet csalutakon kell becsempészni a csiszolt termekbe; lealacsonyította a nemzet génuszát, midőn azt tévé föl róla, hogy koldulva fog esdeni bejuthatásért külföldi divat- és szokásokat majmoló és — bálványozó nagyjaink körébe!

Már Dessewffy Aurél (ki pedig csak ismerhette tulajdon fáját) egy lelkes értekezésében az „Árvízkönyv” III-d. kötetében alaposan fejtegette az aristocratiai nevelés bűngyökereit, s az okokat, miért hogy nyelv tekintetében Magyarország a legboldogtalanabb, legszerencsétlenebb ország a világon, s hogy nem ismer hont, a miénket kivéve, hol a magosb születésű nők az anyanyelvet ne tudnák vagy beszélni ne akarnák: Horváth Lázár e bajon segíteni akarván lapját csupán nyelvgyakorlat okáért ajánlotta használatra főbbrangú hölgyeinknek, s csak legyezővel járt körülöttük, a mi tűrhető lett volna, ha a szelet ellenünk nem hajtja.

De tette ezt, s pedig oly boszantó cynis-mussal, minő eddig irodalmunkban még szokatlan volt, felsőbb köreinkben azonban — fájdalom — hatalmas „reclame”-ul szolgált.

A „Regelő” új folyamának második évébe lépett. Szerkesztője Garay felszólítására rendes munkatársává lettem. Úgy egyeztünk meg

eleinte, hogy bírálatokat írjak a nemzeti színházról, mely az új év beköszöntével Bartai Endre kezébe került, kit a színházi igazgató országos választmány, a zeneművészet terén szerzett érdemei s a színház ügye iránt tanúsított vonzalma tekintetében concursus útján igazgatónak választott, s kitől, eddiginél terjedtebb hatáskörénél s évi tizenkétezer forintnyi subventionáltatásánál fogva, kritika és közönség kora ifjúságában hanyatlásnak indult nemzeti színészetünk fölvirágoztatására nézve sokat, s tán többet is várt, mint a menyinyit később teljesíthetett; — a szerzett tapasztalatok nyomán azonban nem lévén kedvem újra ily hálatlan munkához fogni, s dacz, türelmetlenség s elbizakodás ellen hiában küzdeni: más mezőt választék működésemnek, s ‚Budapesti levelek’ czím alatt a fővárosi élet eseményeit tüntettem föl humoristico-satiricus színben az olvasó közönségnek, lehetőleg igyekeztvén a sok keserű falatot czukros pilulákba takarni.

Megtámadásaim főkép a ‚Honderű’ szer-

kesztője, tulajdonképen lapjának veszedelmes iránya ellen voltak intézve. Lehetetlen is volt azon ferde modort, melyet olvasói újságvágyát kielégítette, azon desperátus humort, melyel magos pártfogói életmódjukat glorificálta, s mely a valódi humor mezején mint egy félig megfagyott cserebogár tétovázott ide és oda, ép eszű s egyenes lelkű magyar embernek nem kárhoztatni, s őt, ha tollát bírta, arra nem készíteni, hogy azok leküzdésére a gúny és ironia legélesebb fegyvereihez nyúljon. Avagy ki olvashatta azon számítás alá nem eshető salonnépen kívül, melynek a, Honderű' irt, émelegés nélkül azon európai fontosságúvá fölpuffasztott újdonságokat, például: melyik ,n ép szerű' palotában (oh ungeheure Ironie! mondotta volna a derék Börne) tánczoltak tegnap? hány tánczvizigalom fog még a hét folytában tartatni? ki aprózta a szőnyegtaposók közül legjobban a körtánczot? melyik volt a csinosnál csinosabb tánczosnők közül a legcsinosabb, a legczéder-növésűbb, legkellemdúsabb, legigézőbb szemű,

„leggrátialebegésább“? melyik vigalom vegyíté a salonfiakat a reggeli h ó r á k tánczaik közé? — s kit érdekeltek néhány patschouli szaga s eszű uracson kívül azon nagy emphasissal s bönyelvűséggel elcsevegett boudoirpletykák, hogy gráf X. vagy báró Y. még folyvást pompás estélyeket ad; hogy roppant előkészületek tétetnek — (a jövő országgyűlésre tán? oh nem, hanem) a tizenhat éves s három hónapos „comtesse Melanie“ bevezetésére a „société“-be; hogy valahára meg van fejtve az egész salonvilágot rémítő feszültségben tartó talány, hogy — (miért nem haladunk? majd bizony, hanem hogy) miért nem lovagol ki a városerdőbe már két hét óta Piperőczy bárónő? hogy mennyire rúg az adó — (melyet az ország közhasznú czélokra szánt? igen ám,) melyet Fabricius és Altér a gróf Csődalatti bálünnepére meghívott nagy számú tánczosnőkre kivetett! stb. — Emelkedtek hangok e szokatlan frivolitás ellen a vidéken is, s erélyes óvások, tétettek számos, szerénységükről ismert hölgyek részéről, kiknek

neveik csak öltözékeik miatt jutottak, vagy inkább hurczoltattak meg a „Honderű”ben, s kiknek e miatt nem az örömtől, hanem a szeméremtől kellett pirulniok, távol lévén keblük-től a gondolat, e hiúság ápolása által ezen mértelyt mindinkább terjeszteni a fényűzéstől úgyis csaknem megpukkadó hazánkban.

A „Honderű” szerkesztője mindezen megtámadásokra — egy egy nyájassággal, lekötelező szóval vagy bókocskával felelt, lefegyverkezni hívén ez által elleneit, vagy megtompítani az ellene sűrűen szórt nyilakat. — A nagy Széchényit akarta utánozni, ki, midőn azon időben a pestmegyei gyűlésen Perczel Mór által keményen megtámadtatott, s tervei s vállalatainak bonczolgatása közben oly keserű megjegyzéseket (készakarva nem mondom: igazságokat) volt kénytelen hallgatni, miket Perczel előtt még senki sem mert így minden teketória nélkül a grófnak szeme közé mondani, a dörgő philippica végeztével kigyúlt arczú ellenét mosolygó képpel — t u b á k k a l kínálta meg . . .

meggyöngíthetni hívének ez által a beszéd hatását, a mi egy pillanatra sikerült is, mert a hallgatóság ez ötleten jóízűt nevetet: de későbbi recriminációinak élet nagyon megtompítá. Hely és tárgy nem volt alkalmas ily frivol extemporalizálásra, s kellemetlenebb következményeit akkoriban csupán Széchenyi népszerűsége bírta elhárítani!

„Lazi” barátunkhoz (így híttuk közönségesen a „Honderű” érdemes szerkesztőjét) inkább illettek az ily bohóc-fogások; senkisémet vette neki rózsa néven, mert senkisémet várt és követelt tőle egyebet. Nem is ébresztett ő eleinte ellenségeskedést maga ellen, a megtámadások csak a lap tartalma, cikkei iránya vagy módora ellen történtek ... s ha ő azokat később irigységnek s üldözésnek nevezte, ehhez tettben és írásban vallott és követett frivol elveinél fogva sem oka, sem joga nem volt. Kijelentette ugyan többször, hogy az ilyen és amolyanféle megtámadásokra válasza soha sem leendő, s „meqlátjuk — úgy mondá — ki fog hamarább

beléfáradni?’ pályatársai-e a megtámadásba, vagy ő a hallgatásba: de hiába kecsegtette magát barátunk azzal, hogy ő lesz a győző; kihoztuk biz’ őt hamar a sodrából minden különös megerőltetés nélkül, s nem is követve bizonyos criticalai ,antiquitások‘ modorát, kik ha valamely újságba egyszer belekaptak, annak nyugtot nem hagytak, míg minden grammatikai s stylistikai sőt correcturái gyarlóságait ki nem böngészték s a legtürelmesebb író vagy szerkesztő tenyerét meg nem viszkettették: — hanem a gáncsnak azon könnyű, csiklandozó fegyverével, mely az érzékenylelkűeket annál mélyebben sérti, minél szerelmesebbek ők — gyöngéikbe!

Horváth Lázár szerette a ,witz‘-tzet, ha — mások ellen volt intézve, de mihelyest az tulajdon gyöngéit tette nevetségessé, nem haragudott ezért senkisé jobban, mint ő. Történt egyszer, hogy — midőn egy túláradó tudósítást valami nagyúri bálról a ,Regélő‘-ben travestáltam, s ő erre — kiesvén phlegmájából —

engem ‚tűskésbonr‘-nak, vulgo ‚Saunigl‘-nek nevezett, én meg e finom, salonias kifejezésre azt válaszoltam, hogy azt igen könnyen visszatorolhatnám, ha ugyanazon pillanatban, midőn ez elmés ötletén legjóízűebben elkaczagja magát, egy gonosz tükröcskét tartanék elébe — Lázi barátunk engem majdnem párbajra hitt, s ha Irinyi József nem interveniál, még megverekszünk életre halálra — töltetlen pisztolyokkal, mint kedvencz szokássá vált ez később némely párbajoknál újságírók és literátorok közt. *)

*) Őszintén megvallva, nem borzadtam volna vissza egy kis ‚reclame‘-tól, melyet lapomnak az ily comicus párbaj szerzett volna, s nem is köszöntem meg Irinyi barátomnak, hogy oly korán interveniált. Azóta mindig kis ‚pikk‘-em volt rá, s éreztettem is vele egy ízben, midőn — megpillantván őt a nemzeti színházban Horváth Lázi hírhedt függönyös páholyában — azt újságoltam róla lapomban, hogy a ‚Honderű‘ legújabb cliense lett. Barátom erre a következő levelet írta nekem: ‚Pest, october 24-d. 1846. A mai ‚Életképek‘-ben egy kis pajkosság van ellenem; a ‚Honderű‘ szerkesztője, legújabb cliensé‘-nek neveztetem. Kétségtelenül mivel közelebb néhányszor a ‚Honderű‘ páholyában voltam látható. — Kegyed engem jól ismer, hogy elhigye, miszerint ezen pajkosságért legkevésbé sem haragszom; nem

Ezután fegyverszünet állt be köztünk, mely a jövő évig tartott, midőn a „Regelő” megszűnván egy új vállalat élén folytattam a harcot már nem a „Honderű” gyöngéi, hanem — kenyér irigysége ellen.

Hadd mondjam el rendben, a hogy minden történt!

akartam azonban elmulasztani kegyedet értesíteni, hogy észrevettem e kegyes megemlékezést. Bizonyosan nem csalatkozom s együgyű ember volnék, ha annak nem tartanám: persiflage van a dologban kétségtelenül, és ezt nem vártam. Ítélje meg kegyed maga, helyes-e akár a journalismus, akár pedig s különösen épen azon szerkesztő érdekében, kinek a gúnyolt épen dolgozótársa, valakinek magán telteiről gúnyoló szándékkal emlékezni? Erre való-e az időszaki sajtó? Egyébiránt azon türelmetlen szellemet., mely különösen a szabadelvű emberek közt nálunk annyira el van terjedve, s abból áll, hogy zsarnokoskodni akarnak az embernek minden magánéleti lépése, tette fölött, en Örökké civilizálatlan, fattyú szellemnek tartottam, s kegyed engem jól ismer, hogy nemcsak ilyenekben tudom megtartani gondolkodásom függetlenségét. Nagyobb dolgokban is úgy szólottam mindig, mint a szabadelvűség, vagyis inkább (elvonatkozva a magyar szabadelvűségtől) mint szabadelvűség rm-bere, ki eretnekül sem Rómával, sem Genffel nem tartok egészen, s ennél fogva csak megütődhettem azon gondolaton, miszerint némelyek azt vélik, hogy efféle hírlapi kacska-alakú persillage-gal irányt fognak nekem adni magányéletemre. — Ha tölem valaki számollatólág azt kérdi, miért vagyok jól Horváth Lázárral? — felelet helyett csak bámulni tudok az ily tolakodó kérdésen, s nem tudom, kinek mi gondja lehet arra? Ily szellemben beszélni, kér-

A ‚Regélő’, mely leveleimet tisztességesen honorálta, megszűnván, kilátásaim a jövőre nézve — ámbár a ‚normatívák’ a becsületes keresetet üres óráimban megengedték, de a szegény ‚Beamter’-t favágásra s kapálásra nem tanították — négy, és egy úton levő tagból álló

dést föltenni, legbensőbb viszonyon kívül, nevelt ember sohasem fog; ily kérdést tenni fel nyers, paraszt nyíltság, s csak sajnálni tudom, hogy kegyed ily szellemű beküldött cikknek legkisebb helyet is enged lapjában. Mert végre is, nevezze bárki minek akarja, én önérzetnek nevezem: tartom magam oly önálló egyéniségnek, miszerint akárkivel társalkodjam is, azért sem több sem kevesebb nem leszek. A bal ítéletek és nyilvános élet viszonyainak jármától mindig telhetőleg óvakodtam. Ha csak olyan emberrel akarnék lenni, kivel egészen egy akaraton vagyok, akkor mindig kártyáznom kellene, mert, az emberek csak kártya melleit vannak e g y akaraton. Én pedig, bármit beszélnek a ‚Magyarkák’-ban, nem szoktam kártyázni. — Mindent összefoglalva, azt tartom, ha valamely szerkesztő által bárkinek magánélete miatt persiflage intéztetik ellene, legkíméletesebben szólva, ez helytelenség; ha pedig azt épen saját írójával teszi, az már, gondolom, nagyon is furcsa. — Egyébiránt szívességébe ajánlott, mire — úgy látom — szükségem van, illő tisztelettel vagyok kegyednek alázatos szolgája I r i n y i J ó z s e f.’

Kissé ágyúgolyókkal lödözte barátom a — legyet; mind a mellett mégsem láttam őt többé Horváth Lázi páholyában, s csak oly’ szorgalmasan dolgozott ő tovább is lapom számára, mint azelőtt.-----Őt is elvesztettük nagyon korán a közügy kárára!

egészséges gyomrú családom, s négyszáz forintnyi évi fizetésem mellett igen csüggesztők válnának.

Ekkor újra fölillant bennem a gondolat, hogy meg kellene még egyszer próbálni az újságkiadást a magam kezére.

De hogyan?

Ismét engedélyért folyamodni, s kérvényemmel ismét vizszzautasítatni: ehez se kedvem se pénzem nem volt.

Mitevő legyek tehát?

— Nos — gondoltam magamban — ha nem adhatok ki újságot ‚privilégium’ mellett, próbáljuk meg privilégium nélkül.

Persze, hogy e gondolat megfogalmazásánál bizonyos ‚bureaucraticus schlendrián’-ra számítottam, s mint a következmény mutatta, nem hiába!

Szükséges, hogy a nyájas olvasók tájékozására röviden elmondjam, mily procedúrán ment hajdan keresztül a hírlapszabadalom engedélyezése? mert csak így lehet érteni, mily jól cal-

culáltam, midőn e formalitási phalanxon egy merész ugrással áttörtem.

Tehát: az íróember beadta a helytartótanácsához illető folyamodványát, s hozzá mellékelte az általa kiadni szándékolt e vagy ama című újság programját. — A helytartó tanács e folyamodványt pártoló vagy elutasító véleménynyel fölterjeszté a magyar udvari cancelláriához, mely vagy megadta (igen ritka esetben), vagy megtagadta (majdnem mindig) az engedélyt. — Mindkét esetben az illető erről hátiratilag tudósítatott. — Első esetben, t. i. ha az engedély megadatott, az írónak újra a helytartótanácsához kellett folyamodnia, hogy a postahivatalokat az előfizetés elfogadása s a lapnak szétküldése végett utasítsa. Mire a helytartótanács a nyert engedély alapján a budai főposta-hivatalt ez értelemben „inviálta”; s a laptulajdonosnak már most egyéb tenni valója nem volt, mint az előfizetési pénzeket, ha jöttek, zsebre rakni, s a lapot szétküldés végett a budapesti főpostahivataloknak átszolgáltatni.

Mindezt igen hosszadalmasnak tartottam, de sikert sem remélvén, elegendőnek véltem, ha a dolgot az eleje helyett a végénél fogom, az az: mindjárt a második lépést teszem.

Benyújtottam tehát egy folyamodványt a helytartótanácsához, melyben megemlítvén, miszerint a „Magyar Életképek” szokatlan kelete által buzdítatva, azokat ezentúl „Életképek” cím alatt szándékozom többször egy hóban kiadni; tekintve azonban, hogy a könyvárusi út, melyen a főnebbi füzeteket eddig csupán hazánk nevezetesebb helyeire lehetett elküldeni, azok nagyobb terjedését gátolja, úgyhogy a távolabb részekben lakó, vagy könyvkereskedéssel nem bíró városok és helyiségek közönsége ezen olvasmánytól vagy egészen elzárva volt, vagy ahhoz csak igen költséges úton juthatott, kívánatosnak tetszenék, ha az új „Életképek” szétküldése s az illető előfizetési díj beszedése postai úton volna eszközölhető — a szükséges intézkedéseket erre nézve kegyesen meg-tétetni kértem.

A postaügy akkori referense S o r s i c h helytartósági tanácsos volt. Áldott jó úri ember, ki hosszú hivataloskodása daczára sem bírt oly kacskaringós czopfra szert tenni, hogy a ‚prius‘-okat kiturkálta s ügyemet a hivatalos tárgyalások hosszú pórázára fűzte volna.

Az ügyet ‚ex currenti‘ (tanácsulésen kívül) intézte el, s egy hét múlva már kezemben volt az engedelem: hogy az 1844-dik évi január 1-jén megjelenendő ‚Életképek‘-et postai úton szétküldhessem, s azokra előfizetőket gyűjthessek: valamint ez csupán csak a ‚legfelsőbb engedelem‘ mellett, bizonyos időben s napon megjeleni szokott újságok tulajdonosainak van megengedve.

S a nevezett év első napján csakugyan szétküldtem az ‚Életképek‘ első füzetét, s szedtem föl az érte járó előfizetési díjt a budapesti postahivataloknál.

Lapom Bécsbe is járt. A cancelláriához a ‚köteles példány‘on kívül még vagy öt, hat példányt küldtem. Az akkori fogalmazó Gódin-

ger, ki egyszersmind a Bécsben megjelent magyar könyvek censora volt, az „Életképek”-ből szintúgy, mint a többi „rendes” újságokból, kivonatokat készített a cancellár s a sajtóosztály számára; ugyanaz a birodalmi hírlapok lajstromában mint belletriai lap volt bejegyezve, s nem álmolta senki, még azok sem, kiknek közvetlenül érdekelve kellett volna lenniük, hogy a „bureau-maschina” rendes meneténél fogva valaki lapot adhasson ki, a nélkül hogy erre a legelső kellekkel — a legfelsőbb engedelemmel bírjon!

Pedig úgy volt, s hogy ez úgy lehetett, azt annak a második lépésnek köszönhettem, melyért a nagy Fridrik az osztrák kormányférfiakat kigúnyolta, azt állítván róluk, hogy az első helyett mindig a második lépést teszik; de a mely — mint a tapasztalás mutatta — engem sokkal hamarább vezetett célhoz, mint az első!!

VIII.

Az ‚Életképek’ tehát — mint említtem — 1844-diki január elején rendes újság alakjában megindult. Az első félévben havonként kétszer, annakutánna minden héten egyszer jelent meg.

Az első füzet bevezetését, ‚lelkes honleányainkhoz’ Császár Ferencz írta az ő szokott, sok szóval keveset mondó modorában, íme mutatványul az előszónak zárszavai:

‚Kebleitek lelkesedésétől, mint gyöngyellő forrás nedűjétől, fakadand tartóssá életvirága (t. i. nyelvünké), melyből fűzendő koszorúikat örömmel teendik asztalaitokra kegyeléstek által lelkesített íróink. Ily fűzér akar lenni az ‚Életképek’, melynek első füzetét ezennel benyújtja szerkesztőjük. Ápoljátok azokat gyöngéd, 1 e 1-kes (!) karokkal, mint gondos megválasztással,

félig parlag, de ősapai mezőkről gyűjtött virág-szálakból kötendett bokrétát; ápoljátok, mint egyik zsengejét a ti figyelmetek nyomán felközelgő nyárnak, mely éltető melegével dús lombozatúvá varázsolja majd a még árva babérfát, hogy viruló gályáiból füzért fonhatva, ünnepies örömmel mint hajdan a hatalmas Róma consulai ‚fölfűzhessük‘ azt az újuló év első napján Hazánk szép ‚jövője‘ derült homlokára.’

Már ennél czifrábbat még anynyi megerőltetéssel sem lehetett volna mondani!

Ezt követte egy novella tőlem e cím alatt: ‚A ki másnak vermet ás, maga esik bele‘. Később pályavígjátékká dolgoztam át, de ép oly szerencsétlenül jártam vele, mint egy másik, főnebb említett darabommal két év előtt. Lendvai Marczi, kinek átolvasásra adtam, azt mondta róla, hogy már sokkal rosszabb színműveket is olvasott. Azt, hogy adtak-e már rosszabbakat is? nem mondta, s én nem kérdeztem.

Vörösmartynak ‚Tót deák dala’; Nagy Ignácznak ‚A koldusbíró’ című népeleti rajza; az általam ez idén szerkesztett ‚Emlény’-zsebkönyv bírálata Hazuchától; ‚Elmefuttatás a nemzeti színházról’; ‚Zenészeti figyelmező’, végre ‚Divattudósítások’ a széplelkű Szlávy Saroltától, kit a végzet nagyon korán ragadott el baráti és tisztelői köréből, s egy tarka sereg újdonság rózsaszín-papíroson: ezek képezték az életképek’ első füzetének ötödfél ívnyi tartalmát.

A második füzetben többi közt Petőfi gyönyörű népdalai: ‚A virágnak megtiltani nem lehet’ ‚A szerelem, a szerelem’ ‚Kis furulyám szomorfűz ága’, Vachot Sándor és Kalóz (Vörösmarty) költeményei, s Gaalnak ‚Az úrfi’ című alföldi életképe jelentek meg. — E füzetben ismertette meg Ney Ferencz Szigligetinek január 4-dikén először színpadra került ‚Gerő’ című szomorújátékát is, melyben az öreg Rozgont Szentpéteri, leányát Serenát Lendvainé, Gerőt Lendvai, III-dik Endre királyt Fánccsy, s Katalint, a király anyját Laborfalvi Róza —

több kevesebb művészi hatással személyesíték. Az olasz Seraphint maga Szigligeti adta, s fényesen bebizonyítá tehetségét a — drámaíráásra.

Első félévi munkatársaim (kiknek nagyobb része kizárólagosan az „Életképek”nek dolgozott) a következők voltak: Bajza, Beély, Bérczy, Csatáry (Telegdi Kovách László). Császár, Czuczor, Gaal, Gorove, Greguss, Henszlmann, Irinyi, Jósika M., Kaján Ábel (Páckh Albert), Kelmenfly (Hazucha, ki Vas Andor név alatt is írt), Kovács Pál, Kimoss, Kuthy, Lauka, Lévy, Lisznyay, Luczenbacher (most Érdi), Márk (Barthos János), Nagy Ignác, Ney, Pajor, Pálffy Albert, Petőfi, Purgstaller, Riskó, Sárossy, Schedel (utóbb Toldy), Sujánszky, Szabó Richárd, Szelestey, Szemere Miklós, Szenvey, Párkányi, Tompa, Vachot Sándor, Vajda Péter, Vidor, Vörösmarty és Vole (Pompéry). Oly nevek, melyek legjobb hangzásúak voltak a hazában, s melyek lapomnak

nemcsak dísz és dicsőséget, hanem — előfizetőket is szereztek.

Január vége felé ezek száma oly szépen szaporodott, hogy Landerernek, ki az „Életképek”-et eddig hitelbe nyomtatta (voltak akkor még ily tünemények a könyvnyomtatók közt), nem volt oka vállalatomba vetett bizalmát megbánni. Szépen gyümölcsözött ez negyedfélévig számára, a menyinyiben neki sokkal több hasznot hajtott, értem t. i. az anyagot, mint nekem. Nem sajnáltam tőle, miután az „Életképek” ízléses kiállítása, mely annak oly gyors megkedveltetését eszközölte, legnagyobb részben az ő érdeme volt.

Censorom eleinte az öreg R e s e t a volt, igen jóra való, becsületes magyar ember, ki ritkán használta a veres krétát, míg rá nem ijesztettek, a mikor aztán megnyomta kissé, de úgy hogy nem fájt. Csak a nagyurakat ne bántsam, kért sokszor, ha Horváth Lázival polemizálván keményebb oldal vágásokat intéztem néha annak hamis bálványai felé. — Egyszer egy novellából,

melyben egy nagyúr egy szegény pórleányt elcsábít s aztán őt rútul elhagyván a kétségbeesés martalékává teszi, a csábító neve előtt a grófi czímet mindenütt kitörülte; mert — úgy mondá — azt a scandalumot csak nem tűrheti, hogy egy gróf oly czégéres gazembernek festessék. Már a nemesembernél — úgy vélekedők — ez nem tűnik anynyira föl, s azért e tekintetben többet is átereszthet, mint egy grófnál vagy bárónál. — Néha azonban mégis kikerülte figyelmét egyegy élesebb kitétel, s még most is mosolyognom kell, ha rá gondolok, hogy haragudott meg egyszer az öreg úr, midőn egy casinói „piknik”ről írván, honnan a „high life” a „canaille”-t (már t. i. minket, közönséges tésztából gyúrt emberfiákat) kizárta, e megjegyzést: „már most szeretném tudni, melyik a nagyobb „canaille”?! szúrta a sorok közé. Azt mondta, sohasem fogja e pajkosságot nekem megbocsájtani, s volt is elég dolgom, míg elfelejtettem vele! — Őszintén sajnáltam, midőn el kellett válnunk; valamint saj-

nálták később a pesti könyvtárosok is, kiknek többnyire három nappal előbb szokta megizenni, ha motozást jött tartani — tiltott könyvek után. Az ő revisiója alatt sohasem fordult elő, eset, hogy könyvtárust ilyféle cikkek árulásáért megbüntettek volna; jele, hogy mindnyáján lojális emberek voltak, de a legloyalisabb köztük — a revisoruk! Isten nyugoszsza!

Utánna következett Palugyay Imre, a tanulmányi bizottmány actuariusus. Félénk és ingadozó, mit subalternusi minőségének s gyakorlatlanságának kellett tulajdonítani. A történeti beszélyektől mindig irtózott, mert az igazságot mégsem lehetett úgy ‚mir nichts Dir nichts‘ kiveresplajbászolni, s a nyilvános véleményt, melyre akkor még a censorok is hallgattak, maga ellen provocálni. ‚Az eperjesi vérnapok‘-at Benczúrtól háromszor kitörülte, aztán nógatásomra fölterjesztette a ‚censurae collegium‘-nak, s ez nagynehezen, mert népszerűségét (??) féltette, megendte valahára ki-nyomtatását.

Aztán P e r e g r i n i Eleket bízták meg a vizsgálatnál, ki elég szelíden kezelte hivatalát, s sok olyat keresztül csúsztatott, mi előbbi collegájának nagy fejtörést okozott volna. Szabadabb tért engedett bizonyos ‚szarvak’ letörésénél, a rendőri baklövések s visszaélések megrovásánál, s egyéb napikérdések és események elbeszélésénél. Lehet, hogy ez enyhébb bánásmódot azon körülménynek is köszönhetem, hogy Elek barátom ugyané tájban megnősült, s szép feleségével élvezett boldogságában nem akarta megzavarni a másét sem.

Utolsó censorom Beke Kálmán (jelenleg nyugalmazott alcancellár), akkoriban a tanulmányi bizottmány egyik ülnöke volt. Magasabb állása- s tekintélyénél fogva, melyet köznapi collegái fölött genialitása s életrevalósága által magának kivívott, oly független irányban működött, melytől azoknak még gondolatukban is borsódzott a hátuk. Az ő revisiója alatt az életképek egy kis hatalommá nőtte ki magát. Vidéki levelezéseim a megyei élet hű ecsetelésében vete-

kedtek akármelyik politikai lapéval, sőt némi tekintetben, hol élcz és satira szabadon működhetett, azt fölül is múlták. Csak ritkán éreztem a féket, melyet a tekintetes ‚censurae collegium’ a többi szabadelvű lapokra vetett, a minek aztán boszantó oldala mellett meg voltak nevetséges momentumai is.

Így történt, hogy a censor egyszer a ‚Pesti hírlap’ egyik vezércikkében e mondatból: ‚minden kornak meg van a maga istene’ az ‚isten’-t kitörülte s helyébe ezt tette: szelleme’, hogy atheisticus hegyét letörje. Kossuth erre Berzsenyinek öszszes munkáit, melyekben az idézett mondat előfordul, azon izennel küldte el a jó úrnak: hogy az említett tétel nem tőle (Kossuthtól), hanem Berzsenyitől ered, ennek munkái pedig, mint a czímlapon látható, Bécsben az ottani censura ‚admittitur’-ja mellett (1816-ban) nyomattak, tehát korántsem foglalhatnak oly erkölcsrontó, vallástalan tanokat magokban, minőket ő nagysága azokban keres. S ő nagysága csakugyan

capacitáltatta magát, elővette a kefelevonatot, s a kitörült ‚isten‘-t e megjegyzéssel pontozta vissza; ‚mivel Berzsenyi mondta, megmaradhat az isten‘.

Kossuth e nevezetes okmányt (mint kiáltó bizonyítványát a censori — bölcsességnek) később egyik pestmegyei gyűlésen fölolvasta — természetesen oly commentárral, mely — miután az illető még él és friss egészségnek örvend — nem közölhető.

Ugyanezen jó úr nekem is kihúzta egyszer, mikor az ‚Életképek‘-et Beke távollétében egyideig cenzúrált, ez ártatlan ötletemet: hogy a városi hatóság olyan mint a tyúkszem: nyom, de nem lát! — Már e tekintetben nem engedett semmiféle capacitációnak. Beke visszajöttével azonban szerencsésen világra hoztam e nagy vajúdasok közt született kedves magzatomat.

Hát mikor az egyik szeretetreméltó censor egyik politicalai lapunkból azt a közleményt, hogy X. úr azért nem elnökölhetett az ipar-

egyesületi ülésen, mert neje megbabázott, mint illetlent kitörülte s helyette ezt substituíta: „nem jelenhetett meg — házi viszonyai miatt”?

Bizony kevésnek van mostani fiatal íróink közül fogalma azon állapotról, melyben azon sajnálatra méltó teremtmények sínlődtek, kiknek a „censura” alatt kellett írni. Bármily óriási gondolatok szöktek ki homlokukból, a censornak ollója közepszerű alakokká törpítette azokat; mi csuda, hogy csak közepszerűségek jöttek ki a homlokból s az óriások benmaradtak a főben s unalomból a titánok harczát kezdték meg magok közt s — agyonütötték vagy megtették egymást.

A censura egy ércz-ökör volt, melyben az értelmet megsütötték; egy hiúz, mely a vért és életet kiszíjja s — a dögöt otthagyja; egy homoeopathicus orvos, a ki vízzel gyógyít; egy tolvaj, ki aranyt lop s a tulajdonosnak rezet ajándékoz; egy megfordított Prométheusz; egy golyhó, ki az éneklő

madarakat megeszi s a ketreczbe ludakat zár. — —

S mégis — ki hinné? az akkori sajtóviszonyok — egyes eseteket kivéve — százszorta tűrhetőbbek voltak azoknál, melyek bennünket később Schmerling kormánya alatt boldogítottak. Volt részem bennük! Ha az ‚Életképek‘-et ez időben szerkesztem, oly irányban s modorban mint akkor, Tatár Péter legyenek, ha legalább ötven sajtópert nem akasztanak egy év alatt nyakamba. Nem is állok jól, hogy az írók, ha ez alkotmányos bujósdi’ tovább tart, egy szép reggel — censuráért nem folyamodnak; valamint ezt már Kempen alatt megpróbálták, de azt a választ kapták, hogy már régóta nem érdemlik meg e — jó tét eményt!

Collegáim közül a ‚Honderű‘ az ‚Életképek‘et mint ‚az irodalmunk mindig táguló látkörén egyik legfényesebb csillag gyanánt föl-tűnő jelenség‘-et üdvözlé (természetesen iróniából); Vachott akkor keletkezett ‚Divatlap‘-ja

mélyen hallgatott; az úgynevezett ‚nagylapok’, a ‚Pesti hírlap’-ot kivéve, hasonlóképen. A német ‚Spiegel’ben az akkor tizenhatéves Falk Miksa igen kedvezőleg emlékezett meg róla azon alkalommal, midőn ‚Estikék’ cím alatt megjelent két kötet beszélyeimet bírálgatta, s engem ‚magyar Jean Paul’-nak nevezett, mit alig pelyhesedő állának örömet megbocsájtottam, meg lévén győződve, hogy a humoristák nagymestere e hallatlan profanatio miatt nem fog koporsójában megfordulni.

Dolgozótársaim közül Kunoss Endre ez év június 22-dikén, harminczöt éves korában, Kálózson, Fehérmegyében meghalt. Az ‚Életképek’ IX-dik füzetében tőle megjelent ‚Egy koporsó fölött’ című szép költemény — hattyúdala volt. — Július hó 13-dikán öszszegyűltünk többen barátai közül, az iránt tanácskozáván, mikép kelljen a korán elhunytnak munkái s nyughelye körül intézkedni? Ezzel nemcsak barátunknak tartoztunk, hanem az irodalom érdekének is szolgálni véltünk. — Eredménye az lett, hogy

Kunoss munkái — kiadatlanok maradtak (pedig megérdemlették volna a fáradságot és költséget, mert sok szép gyöngyöt rejtettek magokban), s a sírkövet nyughelyére gróf Zichy Ödön állíttatta, kinek fiainál a boldogult nevelő volt. —

Gaaltól már e félévben is számos dolgozat (torzképek, versek, darázsok, képmagyarázatok) jelent meg az ,Életképek'ben, s ő volt egyik legszorgalmasabb munkatársa a ,Magyar Életképek'nek is. Ezt csak azért említem meg, hogy boldogult barátom jövődő biographusa s munkáinak gyűjtője (ha erre még akad valaki, s nem elégszünk meg azzal, hogy az ilyesmi már megpendítve volt) ne csak az ,Athenaeum'- és ,Honderű'-ben, hanem a szerény ,Életképek'-ben is keresse e derék írónk jeles dolgozatait.

Lapomban lépett föl először a mindnyájunk fájdalmára hasonlóképen korán elhunyt K a j á n Á b e l (Fákh Bérczi) is. ,Egy este a debreczeni színházban', s ,Egy nap egy instructor életéből', valamint ,A sípládás és fia' című igen

sikerült humoreszkjei közfigyelmet gerjesztettek. Később Szalay 'Pesti Hírlap'-jának újdonsági rovatát nagy sikerrel kezelte, s minden esetre jobban betöltő helyét, mint én: csak-hogy mellettem az újság ingere harczolt.

Szintén az 'Életképek' mutatta be először a közönségnek Jókai Mórt. 'Nepean sziget'-e valóságos izgalmat idézett elő a magyar irodalomban merész conceptiója s költői nyelve által. Sokan e ragyogó művet remek fordításnak s Jókai nevét álnévnek tartották. Anynyira nem ismerte ezelőtt Jókait senki, hogy még Pompéri barátom is azt írta nekem Pozsonyból: 'tudni szeretném, ha lehet, hogy a 'Nepean sziget' derék írója kicsoda?' Nem mondom, hogy tökéletes mű volt, de magán hordta már a fényes tehetség jelét, melynek a haza később anynyi remek elmeszüleményeket köszönt. — Sem költő, sem művész nem teremtett azonnal tökéletest; s ha fölteszszük is, hogy az első fiatal fölemelkedés egyszersmind a legigazibb s legtisztább lenyomása a léleknek; hogy a

költő első sugara melegebben és erősebben tör ki, mint később, midőn annak fénye az élet prizmáján átesik: más részt meg bizonyosan állíthatni, hogy gyakorlat-, tapasztalat-, s mindenekelőtt önismeretre van szüksége a költőnek, ki valami tökéletest akar alkotni. Vannak Írók életük nyarában, kik örömet megtagadnák múzsájuk első tavaszi bimbaját, s remekíróink — ha igazságosak s elfogulatlanok akarnak maguk iránt lenni — kész szívvvel fogják mindig első elmeszüleményeik vad hajtásait levagdalni. Művészet és költészet nem oly ügyesség, melyet fáradság, tapasztalás s kor által lehet az embernek beoltani; azonban idő és tanulmány mégis a tökélyesítés jogát gyakorolja, s a tehetség, melyet a természet az ifjú leikébe plántált, mindig csak nyers anyag, melyet ápolni és dajkálni kell, hogy virágzásra s érlelésre jusson.

Általános figyelmet költöttek Vole pozsonyi levelei Leonához, melyek a koronázási város országgyűlés alatti társas és nyilvános

élete főbb mozzanatairól szép költői nyelven értesíték olvasóimat, s gazdag reflexiókkal fűszerezvén a közönségesebb eseményeket is, lapomnak egyik legkedveltebb rovatát képezték. E leveleket Pompéry barátom írta, kivel Győrött találkoztam először Kovács Pálnál, s a ki azóta lapomnak változatlan barátja s hű dolgozótársa maradt. Hálátlanság volna tőlem meg nem emlékezni azon sokféle hasznos szolgálataira, melyeket az „Életképek” szellemi és anyagi érdekében valódi baráti készséggel teljesített.

Mivel már nevesebb íróinkkal foglalkozom, tudom, hogy tisztelt olvasóim nem fogják kedvetlenül venni, ha egyik legpróbáltabb barátomra, kit főnebb csak futtában érinték, visszatérve, annak életéből e munka keretébe pár érdekes adatot foglalok, melyek — miután még sehol közölve nem voltak, s azokat a leg-hitelesebb forrásból, tulajdon magától hallottam — az újság teljes ingerével bírnak. Falk Miksát értem, a jeles publicistát, Szalay

László s Széchenyi István remek tollú életíróját közügyeink érdekében ritka föláladozással s önzéstelenséggel folytonosan működő derék hazánkfiát, kinek fiatalkori élményeiről oly keveset tudunk eddig, hogy azoknak közlése által csak lekötelezni vélem számos tisztelőit.

Falk Miksa Pesten született october 8-dikán 1828-ban. Az irodalomba — mint beszéllé — különös módon csempészte be magát. Apja, az akkori korszakot tekintve, igen értelmes kereskedő volt, ki ügyes tollal is birt. Jé cikketeket irt Magyarország kereskedelmi s iparviszonyairól Brockhaus lipcsei (nem augsburgi) „Allgemeine Zeitung”-jába, melyekben a kormánynak az ország elhanyagolására irányzott törekvései ellen élesen kikelt. Egyszer magához hivatta őt a városbíró, egy becsületes magyar ember; úgy tetszik Barátosnak hitták. „Édes Falk uram — szólítá meg a belépőt, kit régóta személyesen ismert — önnek itt egy nagyon furcsa históriában segítségemre kell lennie. Az a meghagyás jött Bécsből a helytartó tanács-

hoz, kutassanak ki egy levelezőt, ki a ‚lipcsei újság’-ba nem tudom miféle gonosz cikkeket ír. A métát-bán ez áll: hogy szerzőjük bizonyos Falk Pesten, kit nekem valahogy ki kell puhatolnom. Önnön kívül nem ismerek más Falkot; ön pedig évek óta mint solíd, békeszerető kalmár ismeretes, ki üzletét csendesesen folytatja; de tán valami hasonnevű rokona van önnek, vagy más módon segíthet ön ezen Falknak nyomára jutnom? úgy látszik, hogy azon ‚uraknak oda fönt’ nagyon érdekükben fekszik, ezen embert megcsípni!’ Az öreg Falk jól tudta, mit jelent e meleg érdekltsége azon ‚uraknak oda fönt?’ s váltig állítá, hogy nem ismer ily nevű egyént, ki az újságokba ima, s a jámbor Barátos kénytelen volt e kevéssé kielégítő válaszszal megelégedni s azt illető helyre följelenteni. (Mellékesen mondva, jele, mily kevés ‚policzáj’-természet van a magyarban!) — Barátom apja ez időtől fogva fölhagyott a levelezéssel, s csak később, néhány év után, írt hébekorban ismét cikkeket a pesti, ‚Spiegel’-

divatlappal megjelent kereskedelmi újságba. E cikkeket aztán fia által küldte a szerkesztőségbe, hol a 15—16 éves Falk Miksa a legújabb magyar műveket porba burkolva látta, miután azokat senki sem tudta olvasni. Falk kölcsön akarta az egyiket vagy a másikat kérni; de Rosenthal szerkesztő azt mondta, hogy oda ajándékozza neki a könyveket, ha egy rövid ismertetést ír mindegyikről lapja számára. Falk örömet megegyezett ebben: s ez volt első irodalmi kísérlete. — Lassankint ezen ismertetések hosszúra nyúltak s apró cikkekbe nőttek ki magukat. Lefordította aztán, szinte a ‚Spiegel‘ számára — még pedig jóval Dux és mások előtt — Vörösmarty, Petőfi, Bajza stb. jelesebb költeményeit az eredeti versmértékben. — Később magára vonta az ‚Ungar‘ szerkesztője, Klein Ármin figyelmét, ki őt munkatársul szerződtette eleinte tíz, azután tizenöt forint havi fizetéssel — a magyar ‚lapszemle‘ s a nemzeti színházi bírálatok írására. — Falk akkor — e jegy alatt sokat írt az ‚Ungar‘-ba: de

minden áron szeretett volna egy kis helyet elfoglalni a magyar irodalomban. Az „Életképek”-nél — mint mondá — nem mert bekopogtatni, igen magosnak tetszett neki (!?); s azért Vachot „Divatlap”-jába küldött néhány apróságot, melyek közül a szerkesztő alig vett föl néha egy pár sort, s végtére Falknak egy igen barátságos levelet írt, melyben őt jóakarólag figyelmeztető: „misperint jobban cselekednék, ha a dolgot abban hagyná, miután sem logicája, sem elme-éle, sem irálya, szóval a legkisebb talentoma sincs az írásra, s kár idejét haszontalan kísérletekkel elvesztegetni.” Már ez hideg zuhany volt szegény barátomra nézve, ki azalatt, midőn látta, hogy dolgozatait Vachot az asztal alá dobja, néhány humoristicus apróságot s egy sentimentalis novellácskát küldött lapom számára, s túlboldognak érezte magát, hogy azokat „Somfai” és „Sólyom” álnevek alatt kinyomattam. Vachot levelére azonban megszűnt mindkettőnknek írni; igen kevés önbizalma volt, s ezt — mint sokszor észrevettem — még

most sem bírja egészen. — 1847-ben Bécsbe ment tanulni: apja nagy mathematicust képzelt lappangni benne. Ott nagyon szűken élt egy csekély öszvegből, melyet Pesten fordítások s leczkeadások által takarított meg magának. Apja, kinek vagyona azalatt nagyon megfogyott, alig küldhetett neki valamit. — Az 1848-diki forradalom után bedugultak minden jövedelemforrásai s alig volt meg mindennapi kenyere; s mégis daczára ennek szorgalmatozásán tanult, nem járt sehová, s legszebb napjait — könyvei közt tölté. — Volt neki akkoriban egy barátja, Peretti tenorista, ki azelőtt a pesti német színháznál, 1848-ban a bécsi józsefvárosinál volt szerződötve. Ez őt az éhenhalástól menté meg legalább; útdíjára azonban mégis kellett valamihez fognia, hogy kenyere legyen. Peretti azt tanácsolta neki, hogy kopogtasson be valamelyik újságnál. Nem merte tenni. Barátja kedvencz lapja a radicales elvű österreichische Zeitung' (szerkesztője az 1848-diki minister Schwarzer) volt; úgy vélte, hogy

meg lehetne itt Miksánknak próbálni szerencsáját. Falk mitsem remélt, de elvégre mégsem tehette ki magát barátja ellenében azongyanúnak, mintha dolgozni nem akarna. Írt tehát egy political czikket — de ennek is csak az elejét, mert — mint említém — mitsem remélt. Másnap reggel Peretti örömtől sugárzó arczzal toppan be hozzá az 'Österreichische Zeitung'-gal; lenyomták azonnal a czikket, a nélkül hogy annak végét megkapták volna. Egy órával később jött egy levél Schwarzertól, melyben ez a czikknek végét, minél több ilyféle munkálatok közlését, melyeknek ívét ötven pengő forinttal ajánlkozik honorálni, s végre azt kéri, hogy a szerző látogata meg ötet.

Itt volt aztán a bökkenő! Falknak ,garde-robe'-ja nagyon deroutált állapotban volt, s barátja, ki nagyobb és kövérebb volt nálánál, e bajon úgy a hogy segíteni iparkodott. Ily öltözetben indulni, főkép egy cidevant ministerhez, barátomra nézve — természetes félénkségénél fogva — kétszeresen nyomasztó volt.

De meg kellett lenni, hogy élhessen. — Belépett Schwarzernél, megmondta nevét, a szerkesztő tetőtől talpig megmérte s aztán hangos nevetésre fakadt. Falk elpirult, mert azt gondolta, hogy a kaczaj ‚toilette‘-jére vonatkozik. A hústömeg az ajtóhoz vaczogott, mely a szerkesztői szobákba nyílt, s kikiáltott: ‚fessék besétálni az uraknak‘. Mind idegen arcok jöttek be, melyek barátomra báméskodtak s őt mindig nagyobb zavarba ejtek. ‚Ki ez?‘ kérdé Schwarzer embereit: ‚ez azon úri egyén, kit mi őszhajú embernek képzeltünk: a tegnapi vezércikk írója. Hány esztendőn ön kérdezte Falkot. ‚Husz éves!‘ válaszolt ez. Nem akarta hinni, s barátom csakugyan idősebbnek látszott furcsa ‚costume‘-jében. Schwarzer őt azonnal szerződtette száz pengő forint havi díjjal; s midőn Windischgrätz az ‚Österreichische Zeitung‘-ot betiltotta, a ‚Wanderer‘, ugyanazon kiadó tulajdona (1849-diki márcziusban) tüstént politicai lappá lőn átváltoztatva, melynek Falk tizennyolcz éven keresztül folytonos dolgozó-

társa volt. — Nemsokára rá (1849-vagy 1850-ben) Vida megkérte a szerkesztőséget levélben, nevezné meg neki a Magyarországról irt cikkek szerzőjét, igen szeretné őt a ‚Figyelmező‘ számára levelezőnek megnyerni. S így Falk mégis bejutott a magyar irodalomba. A ‚Figyelmező‘ később Falknak egy cikke miatt elnyomatott; mind a mellett Császár, ki akkor a ‚Pesti Naplóival‘ debutirozott, őt (velem együtt) engagírozta, s így már tizenhat évig dolgozik e lapnak. Nagyobb jelentőségre csak Török János által jutott, midőn ez a ‚Napló‘-t átvette, s a ki, midőn Bécsben 1855-ben a ‚Magyar sajtó‘-t alapítá, Falkot (ki eddig csak kulcsos jegy alatt irt) egész nevével mutatta be a közönségnek, később pedig arra bírta, használja az (Fk) jegyet, melyet azóta megtartott. — Falk a legveszedelmesebb időben irt, akkor, midőn sok más tehetséges író hallgatott. Követte, a mit Danielik 1858-ban neki Deák nevében mondott: miszerint ‚iparkodjék az alkotmányos érzelmet általában ébren tartani, miután alkotmányunk

kedvező fordulattal huszonnégy óra alatt ismét helyreállhat; de ha ekkor nem lenne népünk, mely nem bírna eleven érzelemmel az alkotmány iránt, misem volna nyerve; ez érzelmet nem lehet éjszakán át teremteni, hanem folytonosan s gondosan kell azt ápolni.’ — Működését ez irányban és szellemben ismeri az egész haza, s én csak szerénységét sérteném meg barátomnak, ha irodalmi érdemeit, melyek nevét általános tisztelet tárgyává tevék, újra elősorolni kívánnám. — Bécsben létem alatt legszebb óráim közé számítám azokat, melyeket az ő társaságában tölthettem. Hétköznap benyiték néha pár percze bureaujába a takarékpénztárban, a vasárnapokat azonban estenkint együtt szoktuk övéi körében tölteni, hol mind jobban tanultam tisztelni és becsülni azon férfiút, ki — ha egész nap dolgozott és fáradozott — szórakozást s élvezetet csak otthon, szeretetreméltó családjánál talál. — Többen életírói közt, legújabbán Áldor is — egy különben igen szépen s melegen irt cikkben —

azt vélik, hogy a nemzeti kormánynak nem szabad elfelejteni Falknak közremunkálását annak létrehozásában. Bizonyosan tudom, hogy ő ilyesmit nem követel; ő büszke arra, hogy jutalmat senkitől se kér: megfizetteti magának munkáját, mert — sajnos — nem gazdagember: de többet nem kíván. Az állás, melyet két irodalomban elfoglal, lehetőségessé tesz neki egyrészt az intelligenciát honában előmozdítani, s másrészt a német literatúrában helyesebb nézeteket terjeszteni rólunk, történetünk- s culturánkról. Az elismerés, melyet e részben több alkalommal oly férfiak, mint Gagern Henrik, Hock, Helfert s mások részéről talált, bizonyossá tévék őt, hogy — nem hiában fáradozik! Adjon isten neki kitartást és — egészséget!

IX.

Majdnem hihetetlen módon nőtt jóakaróim s pártfogóim száma. Kossuth — kivel daczára a dracói tilalomnak folytonos érintkezésben voltam — azt a „Zárszó“-t, melyet az iparegyesületi ünnepély alkalmával másodelnöki minőségében mondott, nekem adta közlés végett, s pedig — mint levelében kifejté — azért, mert „a tárgy beléletünkre nézve fontos ügy, s nem kevésbé érdeklő hazánk lelkes hölgyeit is, kik — ha akarnak — varázserővel mozdíthatják elő honunkban az ipart, s azt minden tájon áldásthozóvá tehetik.” — A jeles beszéd díszére vált lapomnak, s csak úgy, vagy tán jobban illett ebbe, mint akármelyik más, száraz politikával foglalkozó lapba: ki hitte volna, hogy később nehezítő körülmény gyanánt hozatott

föl ellenem jóakaróim által, kiknek combinált megtámadásai az „Életképek” megbuktatására voltak irányozva, de a kik e tervükkel — mint alább látni fogjuk — csúfosan fölsültek!

A mi irodalmi s művészeti mozgalmainkat illeti azon időben (1844-ben), midőn az „Életképek”-kel megindítottam: csak röviden fogom azokat, valamint a későbbieket is, s csak oly módon, a hogy életírásom keretébe illenek, érinteni; szükségesnek tartván még egyszer megemlíteni, hogy nem arrogálom magamnak egy irodalmi történetíró fontosságát, s régibb és újabb literariai jelenségeinket — csak a meny nyiben személyemre s azon szűk körre, melyben mozgok, vonatkoznak vagy befolyással vannak — szándékozom a türelmes olvasó szeméi előtt felgördíteni.

A zsebkönyveken kezdem: ezek lévén a beköszöntő év első újdonságai, s legtöbb kézben forogván a többi ephemer becsű irodalmi termékek közt.

Megjelent ez időben négy zsebkönyv: a

régibb ‚Emlény‘, a kétéves ‚Őrangyal‘, a legújabb ‚Országgyűlési almanach‘, s a miskolczi ‚S z i v á r v á n y‘.

Az ‚Emlény‘-t (leelőbb emlitem, mert legrégebb volt) én szerkesztettem. Csupa prózai dolgozatokból állott — a versek tökéletes kizárásával. Más körülmények közt ezt magam sem helyeseltém volna, miután az almanach vers nélkül olyan, mint az étel fűszer, a vigalom zene nélkül; de kiadóm oly szűkre mérte a tiszteletdíjt, hogy első rendű költőink nemigen treztek kedvet jeles dolgozataikkal e zseb-könyv emeléséhez járulni, fiatalabb íróinknál pedig a buzgalmat és lelkeséget nem véltem elegendőnek, hogy képesek legyenek a zseb-könyvnek dísz és — keletet biztosítani.

Az ‚Ő r a n g y a l‘ (úgy gondolom, Sujánszky szerkesztette), igen sikerült fordításban közölte Klopstock ‚Messiás‘a első énekét Tárkányi Hálától. — Körmöczynek ‚Az árva leány‘ című elbeszélése élénk polémiát idézett elő az életképek bírálójá s egy vidéki plebánus közt. Bi-

rálónk felfogása szerint az érintett elbeszélés szerencsétlen apológia volt a ‚katholicismus‘ mellett, melynek érdekében szerző nagyonis túlságos dicsérgetéseket használt; mit a tisztelendő úr azzal torolt vissza, hogy a mostani istentelen időkben nem lehet elegendő buzgóssággal (értsd fanatismussal) az egyedül üdvözítő vallást a fiatal keblekben föléleszteni, miután ez — jegyzé meg csókolni való naivitással — az érettebb komáknál már úgyis nehezen sikerül!

Az ‚Országgyűlési álmánach‘-nak *czélja* — *mint szerkesztője Vachot Imre kijelenté* — az volt, hogy ‚irodalmunk szétágazó folyamát a nemzetileg nagyszerű országgyűlési élet forrásából öszpontosítva indítsa meg s ide vezérelje vissza.‘ Már hogy lehessen irodalmunk szétágazó folyamát az országgyűlési forrásból öszpontosítva egy almanachocskában megindítani s ezen szétágazó folyamat ismét oda visszavezetni? erre volt szerkesztő-társam tán még most huszonnégy év múlva sem tudna

megfelelni. — A zsebkönyv egyébíránt eleve-
 nen volt szerkesztve; kiválóbb cikkeit Szemere
 Bertalan 'Nemzetiségünk és szlávág' című
 értekezése (jó volna újjolag elolvasni), s Garay
 'Országgyűlési szózat'-a képezték. 'Szentelve'
 volt Kölcsey árnyának, 'ki a magasb, nemesb
 magyar műszónoklat megalapítója, s a nemzeti
 hazaiúi elemű magyar költészet egyik legha-
 talmasabb fölemelője volt (Kölcsey-e vagy
 árnya?!).'

A 'Szivárvány't bizonyos Halász József
 szerkesztette s Emich Gusztáv adta ki az
 1843-diki tűzvész által károsult miskolcziai
 fölsegélésére. Kevés fényoldala mellett annál
 több árnyat mutatott ki. Vachot Imre abban a
 magyar költőket három osztály szerint sorozta:
 tiszai, dunai és hegyi költőknek nevez-
 vén őket. S ez volt az almanach legmulatsá-
 gosabb cikkeje.

Több önálló munkán kívül, melyek közt
 Jósika 'Viszhang'-ja, Császár 'Olaszországi
 utazás'-a, Vajda, Dalhon'-a, Szigligeti drámái:

„Kinizsi” és „Róza”, s Nagy Ignác néhány vígjátéka, valamint Sujánszky „Vallási és hazafiúi költemény”-ei különös említést érdemelnek, legkiválóbb tünemény volt a Kisfaludy-társaság „Évlap”-jai negyedik kötete, mely legbecsesebb könyveink sorához tartozott. Schedel (kivel úgy mint társaival tökéletesen kibékültem, s kik ezentúl az „Életképek” legbuzgóbb pártolói lettek) bőven megismertette azt irodalmi leveleiben, melyeknek szívesen nyitottam meg lapomat, hogy olvasóim irodalmunk állapotja s termékei felől ily avatott toll által koronkint értesítve legyenek. — Szinte dicséretre méltó volt az ugyanezen társaság által ez évben kiadott, Nemzeti könyvtár* második folyama, mely főadatának, hogy mindazt, mit irodalmunk a XVI-dik század óta az új időkig általán becses, vagy szellemi állapotaink irányában jelest, vagy más tekinteteknél fogva nevezetést előmutat, magában öszsze-sítse, már kezdetben is oly emberül megfelelt, hogy — ideszámítván a szokatlan olcsóságot

is (két huszas egyegy füzet) — vétek lett volna kételkedni, hogy e vállalat, mely classicusait házi istenek gyanánti őrizet végett adta át a nemzetnek, sokat hánytorgatott hazafiságunk által kellőképen pártoltatni fog. — Bizony érdekes volna megtudni, szellemi dicsőségünk e pantheonja mennyire növelte a társasági pénztár — ‚deficit‘-jét?!

Ez évben tartotta meg a Kisfaludy-társaság hetedik közülését február 2-dikán a megyeház nagyobb teremében. — A gyűlést az elnök Jósika Miklós nyitotta meg egy jeles beszéddel, melyhez a titkári jelentés a pénzalap csekélységéről igen lehangoló ellentétet képezett. Az igazgató Schedel Ferencz által fölolvastott ‚Eszmék a magyar verstan átalakításához‘, melyek később az ‚Életképek‘ben megjelentek, sajtóságos új tannak alapvonalait fejtegették, melyek a költőket inkább érdekelték, mint a hölgyeket. — Becses közlemény volt Garaynak saját maga által olvasott cikke: ‚A magyar írók és irodalom Pesten ötven év

előtt és most,' valamint Jósika 'Tündérvár' című novellája. — Az aesthetikai kérdésre kitett tizenöt darab arany díjt Müller Godofréd, a kitűzött tankölteményre szinte tizenöt daraból álló díjt Ney Ferencz 'A féltés' című munkája nyerte el. A másodrangú pályaműnek ('Az életből') szerzője Tárkányi Béla volt.

Négy nap múlva reá, február 6-dikán, mint Kisfaludy Károly születése napján, a nemzeti színházban irodalmi ünnepélyt rendeztek, melynek fele jövedelmét Bartay igazgató a Kisfaludy-társaságnak ajánlá föl. Az előadás nagyobb-részt az ünnepelt költő műveiből állott. Az előadott zeneművek közül kiválóbbak voltak: Vörösmarty 'Szózat'-a Egressy Bénitől, s 'Hunyady László hattyúdala' Erkel Ferencztől. A 'Kisfaludy sírjára' című dal (nem tudom már, ki volt a szerzője?) Schodelné rögtöni elrekedése miatt elmaradt. Az említett 'hattyúdál' kísérete mellett legvégül Kisfaludy Károly emléksobrának képe tűnt föl. Az emléket kö-

rülállott múzsák, az áldozatfüst és ünnepélyes kivilágítás igen kellemes benyomást tettek a nézőre, ámbar a ‚hattyúdal’ ehhez nem igen illő kísérvény volt, s egy sajátlag e czélra készített zene sokkal inkább meghatotta volna a közönséget.

Újabb időkben az ily ünnepélyek rendezése igen ritka kezd lenni; pedig — eltekintve attól, hogy nem ártana néha egy kis áldozat az anyagi erő megszilárdítására, melytől a szellemi munkásság serkentése sok tekintetben függ — bizonyos, hogy a nagy tömegben misem gerjeszthet jeles elhunytaink iránt oly élénk méltánylást, mint emlékezetüknek minél nyilvánosabb megújítása.

Pár nappal az ünnepély előtt (január 27-dikén) került először színpadra Erkel Ferencz, nemzeti színházi karmesternek új daljátéka: ‚Hunyady László.’ — Szövege ellen (írta Egressy Béni) az a kifogás volt, hogy igen egyszerű, s hogy alig emelkedik a történeti

tényfolyam előadása fölé; de annál jobban tet-
szett a zene, s az akkori bírálók nem győzték
eléggé dicsérni a költészeti leleményességet,
érzelmi mélységet s a kiviteli ügyességet, me-
lyek — szerintük — e dalmút jellegezik, s
melyekben a fülhódító kellemmel szerkezeti
csin, elosztási arány s pontossági szigor karöltve
járnak. Csak a „hattyúdal”ra nézve volt egy
avatott zeneítésznek az az észrevétele, hogy
annak vége, tekintve a szerencsétlen hősnek
lelki állapotát s halálsejtelmeit, kissé nagyon
is vígszerű, s szinte tánczra emlékeztet. —
Az előadásban kitűntek: Schodelné (Hunyady
özvegye), Pecz (Hunyady László), Udvarhelyi
Miklós (Gara) s Havi (király). A többi szere-
plőre már nem emlékezem.

E nemzetiségi szempontból véve egészen
elzárt, saját körben mozgó, s annál fogva azon
hazának, mely azt szülé, tulajdonául maradó dal-
művön kívül különös figyelmet ébresztett még
Brand Mihálynak, egy honunkbeli fiatal mű-
vésznek nagy D-dur-simphoniája, mely már-

czius 3-dikán a pestbudai hangászegylet azon-
 évi utolsó zeneversenyén Schindelmeisser Lajos,
 a német színház karmesterének igazgatása alatt
 adatott elő, ugyanazon hóban közkívánatra
 ismételtetett s minden műértő osztatlan tetszé-
 sében részesült. Kitűnőleg tetszett a ‚scherzo‘
 s az utolsó darab, mely hangszerelési tekintet-
 ben leghatásosabb volt. Brand, kiben jelenleg
 derék Mosonyinkat tiszteljük, azóta sok szép
 és jeles szerzeménnyel gazdagította nemzeti
 zenénket; de legmaradandóbb érdeme marad e
 mellett, hogy — midőn sok jeles férfainkból
 az egyetemes nyereségen kívül, mely általok a
 tudomány vagy művészet világának jutott, saját
 nemzeties nyereségünk csak anynyi volt, hogy
 szomorúan büszkélkedve mutatónk a babérait
 k ü l f ö l d ö n szerző után: ez is a m i é n k volt,
 addig Mosonyi az ő jeles tehetségeit, miket a
 természettől nyert, melyek e hon ege alatt csí-
 ráztak s fejlődtek magasra, honának szenteli,
 s nem pazarolja el oda, hol már úgysis elég
 remekmű találtatik, meggondolván, miszerint a

jeles tehetségekre mindenek fölött a szülő, a kifejtő hon, a nemzet bír legtöbb igényyel. —

Különben Mosonyinak fönemlített műve német sztilben volt írva — mert akkor a magyar zene csak a megteremtés kezdetében volt. Sokan zenészeink s műértőink közül szóltak már nagy buzgalommal a felől, mi a mi nemzeti zenénk dús csirájából nevelni és alkotni lehetne; de Lisztnek szóbeli kecsegtetésein kívül, melyekkel akkor engem és másokat biztatott, egyedül Erkel kísérté meg ‚Hunyady‘-jában tettel valósítani eziránti reményeinket. Tessék zeneértőinknek hozzászólni, mennyire teljesültek eddig ezen reményeink; meg van-e már alapítva e zenesztil, s el van-e az ismerve a művészek által?!

A mondott hangversenyben előadásra került még Doppler Ferencz pályadíjt nyert magyar nyitánya s Volkmann Róbert ‚Tóbiás‘ című új oratóriumának néhány részlete, mely komoly higgadt egyszerűségével s megható erejével

szerző tehetsége iránt már akkor is szép vára-
kozást gerjesztett, melyet később oly fényesen
igazolt. — Bizony érdekes volna az említett
háromrendti zeneművet valamelyik philharmo-
niai hangversenyben előadva hallani. Sokkal
jelentéktelenebb darabokat adtak azokban már
elő, melyek pedig még azon előnnyel sem bír-
tak, hogy — honiak voltak.

Az akkori műélvek özönében csak Briccialdi,
a jelenkor legderekabb fuvolása, s Kellermann
szintoly világhírű gordonkásnak hangversenyei
bírtak kiválóbb érdekl. — Hát a vak hegedű-
művész Turanics Antal, a pesti vakok inté-
zetének volt növendéke, ki akkor szinte hang-
versenyt adott, hová lett?

E tájban volt Pesten Elssler Fanni is, a
táncművészet megtestesült költészeté — mint
nevezni szokták. Akkoriban körülbelül negy-
ven éves lehetett, s még mindig igen bájos
jelenség volt. Még gyermek voltam, midőn őt
először Kismartonban láttam, hol atyafiainál,
a híres vadászkürtös Prinstner testvéreknél

időzött, kiket apámmal gyakran meglátogattam. Egyszer ott maradtunk éjszaka náluk, s nekem, a nyolcz kilencz éves fiúnak az a szerencse jutott, hogy Fánnival egy szobában hálhattam, ki reggel az ő ágyából az enyémbe pirouettírozott s hófehér lábujjával orromat piszkálván fölébresztett. Hja, mit adott volna sok gazdag roué ily egyetlen pirouettért!

Az 'isteni' nyolcz nap alatt kilenczszer tánczolt: nyolczszor a német, egyszer a nemzeti színházban déli tizenkét órakor. Kegyelemfalat gyanánt vetette ennek oda művészetének egy két szikráját, s mégis fejedelmileg dicsőítő ünnepélyt rendezett számára a magyar igazgató, hogy megköszönje a — kegyelemfalatot. És ez Bartay uramtól, bár elvül tűzte is ki magának, Európa legjelesebb művészeit minden lehető áron megnyerni vendégszerepekre, hogy ez által az intézet erkölcsi tekintete növekedjék, kegyvadászó rimánkodási jellegénél fogva minden esetre nagy — gyöngeség volt.

Ugyanakkor mulatott a fővárosban Roth-

schild Salamon is, ki a testvérváros közintéze-
teinek nyolczezer pengő forintot ajándékozott
— azon időben, midőn néhány kékvérű uracs
ugyananynyi öszevet küldött külföldre —
kutyákért, s kifogta Elssler Fanni lovait el-
ismerésül a milliónyi virágokkal elhalmozott
,csudalény‘ azon nagylelkűségéért, hogy egyszer
sem fárasztá jótékony célra ,művészi lábacskaí
lebbenékeny újjainak kecssteljes csontocskáit’.
De mikor az ,isteni‘ oly szűkmarkú volt, hogy
rajongó tisztelőitől még egypár mérő — abra-
kot is sajnált! — —

Nemzeti színházunk — mint már fölebb
említém — Bartay Endre (előbb pestvárosi
tisztviselő s szenvedélyes zenész) igazgatása
alatt állott. Az igazgatóság kereskedési irányt
képviselt s iparkodott nyerni, a menyinyit lehe-
tett. S ezt — mint magánvállalkozónak nem
lehetett rász néven venni; mert sok szerencsét-
len táblabírói kísérlet után színházunk sorsa az
lett, hogy így kezeltessék. A hiba nem az
igazgatásban, hanem a dolgok lényegében fe-

küdt. S ennél fogva valami fonákabbat hasonló intézetek közt alig lehetett képzelni, mint e nemzeti intézetünk volt. Címe ‚nemzeti’ volt, de legkevesebb volt benne a nemzetiség. A honi termékek a külföldiek által háttérbe szorítottak, vagy pénztárdagasztó látványosságoknak estek martalékul. Négy-öt idegen darabot tanultak be addig, míg egy félévig heverni hagyott magyar műnek helyt engedtek. Tehetségesebb Íróink nem dolgoztak a színpad számára s így megszűnt az mind bensőleg nemesíteni, mind Mállására nézve gyámolítani. — Pedig a közönség nagy ragaszkodást tanúsított ahhoz, mi a színpadon úgy mint a színpadon kívül egyedül üdvös és célhoz vezető: a nemzeti! Ízlése romlatlan maradt az elibe talált német és francia ‚possé’-k és ‚vaudeville’-ek után; neki eredeti magyar színművek kellettek, ezeket kedvelte leginkább még hibáikkal s gyöngéikkel is! Innen volt megmagyarázható azon tartós részvét, melylyel Szigligeti ‚Két pisztoly’-a és ‚Szökött katoná’-ja, Nagy Ignác ‚Tisztújí-

tás'-a, Gaal „Peleskei nótárius”a s Vachot Imre „Országgyűlési szállás”a találkozott; s mondhatni, hogy e darabok, különösen az első három, új időszakot teremtettek nemzetiségünk s jelesen színházunkra nézve is, a menyinyiben eddig (kivált a drámánál) üres falai közé becsalta a német közönséget is. S e tekintetben ki lehetett menteni az igazgatót, hogy az operák (melyek hasonlóképen becsalták a sógorokat, főképp midőn a német opera mindinkább sülyedett) és idegen látványos darabokon kívül e színműveket is gyakrabban adatta; ámbár a kritika egyik része keményen neki esett, hogy a nép söpredékének bűneit, a durva és bárdolatlan népsalak egyéneinek félvad szokásait trágár jelenetekben, a magok egész meztelenségében állítá színpadra a művelődés s finomabb szokások és erkölcsök elfogadására anynyira képes magyar közönség elibe. — Könnyen beszélhettek — gondolta magában Bartay — mikor nekik nem kellett „gázsi”-t fizetni, s a színház roppant személyzetét a — drámák

jövedelméből eltartani. — Vörösmarty ‚Fátyol titkai‘ című drámája, mely május 7-dikén adott először Kovácsné jutalomjátékául, a páholyokat kivéve (melyek akkor is csak úgy buzogtak az eredeti darabok mellett mint most), szépszámú közönséget gyűjtött; másod ízben azonban már üres házat csinált, ámbár legjelesebb színészeink működtek benne. — A komoly vagy szomorújáték azért nem gyakorolt nagyobb hatást a közönségre, először mert ízlését a látványos komédiák elrontották, s másodsor mert nem volt oly szomorújátékunk, mely őt közelről s hatalmasan megragadta volna nemzeti érzelmeinél fogva. Csak Katona ‚Bánk-bán‘-ja képezett e részben kivételt, s még sokáig kellett később is e jeles műnek kivételt képezni a játékszíni repertoire-ban.

Színészeink megfordultak ez évben Pozsonyban is, hogy bemutassák tehetségüket az országgyűlésnek. Május 18-dikán ‚Lignerolles Luiza‘-t adták Lendvainéval, s utánna való napon Erkel ‚Bátori Máriá‘-ját Schodelnéval. Egressi Gábor

kétszer s mindannyiszor a ‚Két pisztoly’ban lépett föl. Nem tudni, mi célból mellőztetett s volt kénytelen erejét másodrendű szerepekre vesztegetni? Színésznőink közül legjobban tetszett Laborfalvi Róza, ki a közönség rokonszenvét nemcsak szép külseje s érczes hangja, hanem művész játéka által is megnyerte. Hangjában valami dallamszerű, valami olvadó volt, mely a szívhez szólt; játéka fesztelen, s inkább természetes, mint betanult volt. Érzé, a mit mondott. — Lendvai veszített, Szentpéterit dicsérték. Fürediről azt írta Vole: ‚Ő operánkra nézve nagy nyereség, s nem emlékezem, hogy valaha tisztább, erőteljesebb, csengőbb és kedvesebb baritont hallottam volna színpadunkon, mint az övé. Csakhogy aztán ne elégelje hangjának eddigi kifejlését; a közönség tetszése ösztön legyen a tökélyre, ne ok az önhittségre, mi anynyi tehetséget ölt már el kifejeletlenül s gyakran az ügy kárával’. —

Ki hiszi ma, ha elmondom neki, miszerint hazánk legjobb színészei az országgyűlés helyén,

hová a honatyák által meghívottak, többnyire üres házak előtt játszottak s hogy az igazgató tetemes veszteséget szenvedett? Pedig úgy volt. Némelyek a tapintatlanul fölemelt árakat okozták, a mi az ifjúság nagy részére visszariasztólag hatott. De hát hol maradt az az osztály, mely ezeket pazarol és áldoz az élet bohóságaira? nem tudott-e megtakarítani egypár Iliiért a honi művészet számára — már csak ritkaság okáért is?!

Bartay a pozsonyi németszínház bérlőjének — úgy gondolom Pokorninak hítták — k i l e n c z estére n y o l c z s z á z forintot fizetett; azonkívül pedig a városi termet színházzá alakító főuraknak azért, hogy az általok szerződöttet franczia társaságot pár nappal előbb elbocsássák, háromszáz forint kárpótlást adott.— íme egy fénylap a kilencz és hétgombos családok albumából!

Nagy sensációt okozott épen ezen időben Kossuthnak lemondása a ‚Pesti hírlap’ szer-

kesztéséről. Sokféle hírek forogtak akkor e lemondás titkos okairól. A többség úgy vélekedett, hogy e lemondás nem önkéntesen, hanem kényszerítve történt, s hogy a Metternich-kormánynak ebben nem a legkisebb része volt. — Kossuth a lap szellemi kiállításáért évenként tizennyolczezer forintot húzott; később — úgy mondák — húszezerét kért. A kiadók vonakodtak ez összeget fizetni, mire Kossuth nekik fölmondott, s ők e felmondást tüstént elfogadták. Eleinte ez mindnyájunknak hihetlennel tetszett; mert sem Kossuthról nem tehattük föl, hogy a lapnak szerkesztésével, mely nevének oly nagy tekintélyt s az általa képviselt elvnek oly hatalmas támaszt szerzett, egy aránylag csekély s kölcsönös egyetértés mellett könnyen kielégíthető differencia miatt oly hamar fölhagyjon, — sem a kiadókat nem ismertük oly szűkkeblűeknek, hogy a hírneves szerkesztőnek, ki vállalatukat oly fényes polczra emelé, a még folyvást szaporodott előfizetők roppant számához mérve épen nem

túlzott igényeit figyelembe ne vették, vagy legalább alkudozás tárgyává ne tették volna — ‚főkép’ miután visszalépésével attól tarthatnak, hogy e vállalatuk, ha egészen dugába dőlni nem is, de tekintély- és előfizetőkre nézve minden esetre nagyon csökkenni fog. — Lett légyen akárhogy: a gyanakodó nyelvek nem szűntek meg tarkábbnál tarkább híreket koholni, melyek utóbb oly nagy kiterjedést nyertek, hogy a bajnak valódi kútfejére bajos volt találni, annál kevésbé, mert Kossuth maga sem szeretett e dolgról világosan nyilatkozni, s nehezen vette, ha azt jelenlétében feszegetni kezdék. — Nekem még most is úgy tetszik, s ha a körülményeket, melyek akkor ez eseményt kísérték, öszszevetem, szinte bizonyosnak állíthatom, hogy Kossuthot nagyszerűen — dupírozták! Anynyit tudok, hogy, mielőtt a differenciák közte és a kiadók közt élesebb jelleget öltöttek. Kossuth — nem tudom miféle diabolus rotae tanácsára — Bécsbe ment Metternichhez, s ettől másfél órai conversatio után ‚határozott’

ígéretet nyert egy új hírlap kiadhatására nézve, melynek programját a minister Kossuthtól átvette, s mely másolatban nekem is megvolt, de 1848-ban — kimondhatatlan sajnálatomra — a bécsi katonai bíróság által confiscáltatott. Kossuth a legszebb biztatásokkal térvén vissza Bécsből, igen természetes, hogy a kiadók ellenében difficilisebb kezdett lenni; ezek meg nem akarván tágítani — az e l v á l á s megtörtént; de a hírlapi engedély Kossuth részére — Metternich asztalfiókjában maradt, ha ott volt!

A kiadók az akkor Pozsonyban volt Szalay Lászlót szólíták föl a szerkesztésre, ki a meghívásnak engedett is. Kossuth később a „Jelenkor” szerkesztését akarta átvenni. Helmeczy hajlandónak is mutatkozott reá; de háta mögött valaki állott, ki még magosabb volt, mint Mihály bácsi, s az alkudozást csakhamar félbeszakította.

X

Térjünk már most „a maiori ad minus”, az az: Kossuthnál s azon diplomaticus coup-ról, melyet őt a sok nagy és kis úrra nézve kellemtelenné lett újságszerkesztéstől kizárták, a magam csekély személyére; s hadd mondjam el, hogy akartak engem s szerény vállalatomat is tönkre tenni, s miután ez nem sikerült, minő metamorphosison kellett az „Életképek”-nek átesni, míg rendes lappá változott? —

Az „Életképek” megindításánál nemcsak az a szerencsém volt, hogy a haza legjobb költőit s íréit nyertem meg vállalatom barátiul, hanem az is, hogy ezeknek írói pályájukon minden gondolatát szintazon irány lengé át, melyet én is a magaménak vallottam.

Lapnak, szerkesztőnek elvrokonságban kell állni a dolgozótársakkal. Jó műnek kellett

lenni, melyet, elfogadtam, irányrokonság a műgyarlóságát ki nem pótolta; de ha írói becse még oly magas volt is, mihelyest lapom irányával meg nem egyezett, el nem fogadtam.

Ezen irányegység- s öszhangzásnak köszönhetem, hogy lapomban anynyi köztiszteletű írói név váltogatta egymást; valamint más részről őszinte örömmel utalhattam több kitűnő s valódi tehetséget tanúsító fiatal íróra, kiket az irodalomba bevezetni s rájuk a közfigyelmet fordítani n e k e m jutott a szerencse.

Nem is pártolt el egy sem közülök, hanem mindvégig lapomnak hű dolgozótársai maradtak. S ez föltehető volt oly íróktól, kiket nem a bér, hanem a közszellem isteni szikrája ébresztett cselekvőségre, s kiket egy-két forint fölülfizetéssel megszédíteni vagy eltántorítani nem lehetett.

Íróim sem a népkedély játéklapdái, sem a szerkesztő bérenczei nem voltak.

Ez szülte azt az örvendetes eseményt, hogy az 'Életképek' csakhamar oly méltánylásra ta-

lált, melyet megindításánál alig mertem remélni. De akadtak szintoly hamar ellenségei is; befolyással bíró ellenségek oly körökben, melyektől mostoha sorsom függővé tett, s melyeknek rokonszenvét oly elvek által, minőket tettben és írásban vallottam, alig lehetett megnyerni.

Legátalkodottabb elleneimhez tartozott azon magát ‚lovagias‘-nak nevező patschouliszagú cotteria, melyet már hónapok óta bántott, hogy az ‚Életképek‘ az ő kegyes engedelmé nélkül létezik s friss és jó egészségnek örvend, s hogy azon papirosgolyóknak, melyeket a sűrűből (miután a csalityétkedés sokkal kényelmesebb mint a nyílt teréni megtámadás) ellene lövöldöznek, nem sikerült azt íziben agyonsulykolni. Sajnos, hogy — ha egy kettőt kiugrasztottam néha közülök a bokorból — a haraszi hősök oly régiókba hátráltak, hol nem lehetett rózsa-színű körmeikre oly könnyen koppintani, mint a — papiroson.

Ez édes képet hazudó, s keblükben elsava-

nyúlt szívet tengető törpe nagyságok sok bajt szereztek nekem, s ha nem sikerült is nekik az ‚Életképek’et megbuktatni, elég sokszor használták az alkalmat, megboszulni magokat azon hallatlan vakmerőségemért, hogy proletáriusi jó kedvemben olvasóimat az ő rovásukra mulattatám; mintha ennél jobb mulatságot nem találhattam volna!

S ez alkalmat az ‚Életképek’, s igénytelen szerkesztője bőven szolgáltatva nekik.

Még büszke tudnék lenni — daczára parányiságom érzetének — ha visszazagondolok, mennyi figyelemmel lőnek első debutírozásaim az irodalmi s társadalmi téren méltatva azok részéről, kik socialis s hivatalos állásuknál fogva az oly magamszörűféle emberekre csak Frauendorfferi csővel szoktak lenézni, oly ropant nagynek képzelvén az űrt, mely köztem — a mélységben, s köztük — a magasban tátongott! Éreztették is velem, amikor csak lehetett, ezt a nagy különbséget, s nem bírták eltitkolni álmélkodásukat s boszújokat,

ha nem hason másztam le hozzájuk, hanem ,épkézláb' közelíték feléjük, s úgy viseltem magamat irányukban, mintha ők is csak oly közönséges emberek lettek volna mint én, ki proletáriusi együgyűségemben, akkor is úgy mint most, csak egyetlen ,nagy urat' ismertem és tiszteltem: az úristent!

Többféle vállalataim (1840-től 1847-ig) a pesti gyermekkórház javára gyakrabban hoztak érintkezésbe ez orthodox osztálylyal. Sok keserőséget kellett a jótékony cél tekintetéből elnyelnem, s csak egészséges gyomromnak tulajdonítható, hogy azokat testi baj nélkül megemésztettem, ámbár egyes rohamoktól nem menekültem meg, melyek azonban tenyerem megvizskettetésén túl nem terjeszkedtek.

A pesti gyermekkórház — mint mondám — jótékony előadásaim rendezésénél különös figyelmem tárgya volt. Az ennek javára évenként több ízben tartott tánczestélyek, zene- és színi előadások mindig az idény leglátogatottabb multságaihoz tartoztak s dús jövedelmeikkel e

jótevény intézet pénzalapját tetemesen szaporítottok. Egyedül az olasz operai előadásokból a német színházban, melyekben csupán műkedvelők számra közel kétszázán, vettek részt, kik közt Erba-Odescalchi marquisnő, Uffer Eliza kisaszszony, Beke, Korb és Pecz urak valódi művészi tökélyvel szerepeltek, nevezetesen Odescalchiné mint Norma, s Beke Kálmán mint Dulcamara a, Bájital'-ban, több mint hatezer forint tiszta haszon jutott az említett kórház javára. — A sikertől felbátorítva egyéb jótevény czélokra is igénybe próbáltam venni a budapesti közönség ismert adakozási készségét, így a fehérvári és miskolczi égettek részére a budai és nemzeti színpadon Nagy Ignác ,Tisztújítás'-át s Vachot Imre ,Országgyűlési szálás'-át hoztam előadásra. A közreműködők szinte műkedvellők voltak: kincstári s helytartósági hivatalnokok, kiket a czél szentsége s baráti ösztököléséimmél fogva vállalatomnak megnyerni sikerült. Becsületet is vallottam velök nemcsak pénz dolgában, hanem mű-

vészi tekintetben is. Nevezetesen kitettek magokért Somossy Lajos s Kakit a János barátim, kiknek jeles játéka az avatott műbíráknál is a közönséges elismerésnél nagyobb figyelmet költött. A műkedvelőnek közt legtöbb tetszést nyert csinos alakja s „degazsirt” játéka által Babiczky kisaszszony, reményteljes conservatoriumi növendékünk Csepcsányi kisaszszony édes anyja. —

Szabadjon ezen vállalatok közül a legjelentékenyebbet említenem, mely jövedelem tekintetében a többieket jóval fölülmúlta, s melynek a gyermekkórház biztos létejét köszöni. Egy nagyszerű sorsjáték volt ez, mely részint adakozások, részint bevásárlás által szerzett arany és ezüst nyereményekből állott, s melynek gazdag jövedelméből épült a mostani kórház az őszutczában. A körülmények, melyek e vállalat megindítását megelőzték s azt később követték, sokkal érdekesebbek s picántabbak, semhogy azokat említetlenül hagyhatnám; főkép miután alkalmam nyílik a nyájas olvasó-

nak egy díszpéldányát bemutatni azon méltóságos és exczellenciás uraknak, kik a mások érdemeit s az értök járó elismerést oly isteni ‚nonchalance‘-al monopolizálják részükre, mint-ha ez is azon gyönyörűséges szabadalmakhoz tartoznék, melyekkel a születés előítélete e kiváltságos osztályt — a dolgok természetes rendetlensége szerint — fölruházta.

A sorsjáték terve tőlem s az egylet egyik legbuzgóbb tagjától s akkori pénztárnokától, a derék Nádosy Istvántól eredt. Közöltük azt Kossuthal és Szentkirályival, mint az egylet választmányi tagjaival, s a legmelegebb részvétet találtuk náluk. Azonnal fölkarolták az ügyet, s az első az újságok útján, a másik, mint akkori megyei alispán, tekintélyes állásánál fogva ígérte annak minden lehető módoni terjesztését. — Mielőtt azonban annak kiviteléhez fogtunk volna, szükségesnek véltük, az egyesület egyik főemberét e vállalat leendő életbeléptetéséről értesíteni, s ennek részére hathatós pártfogását kikérni. — Az exczellenciás úr — várakozá-

sunk ellenére — a tervet „nagyon merész”nek találta, s minden felelősséget az előleges költségekre nézve, melyek a vállalat megindításánál netalán szükségeltetnének, magától határozottan elutasított. Óvatossága e tekintetben annyira ment, hogy, midőn később a sorsjátékot — az intézet minden legkisebb terhelteése nélkül — megindítottuk, s a százezer sorsjegyekből, melyeket Landerer ingyen nyomattott, ötvenet azon megkereséssel küldtünk át a nagylelkű (!) főúrnak, hogy azoknak eladását eszközölni kegyeskednék, az egyforintos jegyekből negyvenet azon kinyilatkoztatással „retournírozott”, miszerint azokra cotteriájában egyetlen vevő sem találkozott! — Mind a mellett a sorsjegyekből hihetetlen rövid idő alatt több mint hatvanezer kelt el, s az eredmény az lett: hogy a gyermekkórház húszezer pengő forint tiszta haszonban részesült! — Midőn aztán az egyleti közgyűlésen e kedvező eredményről jelentést tettem, az említett főúr (nem mesét mondok hanem száraz ténnyt) kezeit mor-

zsolva magos meglegedését fejezte ki a fölött, hogy sikerült erélyes buzgalmának, melyet ‚cekély személye’ e vállalat létesítése körül, kifejtett, e ‚fényes’ eredményt elérni. — ‚Obstupere omnes’ — s csak Nyáry Pál, egyesületi tag, szólalt föl szokott őszinteségével s férfias nyíltsággal: miszerint — a hogy ő tudja — a legnagyobb buzgalmat és kitartást ez ügyben az egyesület pénztárnoka és titkára fejtették ki, s hogy ő ‚ennekokáért’ azt indítványozza, hogy ezen uraknak ne csak a közgyűlés hálás elismerése szavazzassék meg, hanem arczképeik is az épülendő új kórház fogadó termében örök emlékül fölfüggesztessenek. — Természetes, hogy ezen kitüntetés ellen komolyan tiltakoztunk — s ő exczellenciája sietett a végzést kimondani: miszerint az érdekeltiek e megtiszteltetésről szerénységük érzetében⁴ lemondván, Nyáry úr indítványa magától megszűnik. — Néhány év múlva a gyermekkórház fölépült: a fogadóteremben ő exczellenciája arczképét a legföltűnőbb helyre

akasztották; ő maga pedig, ha az idegeneket az intézet helyiségeiben ‚leereszkedő’ nyájas-sággal körülvezette, magyarázás közben mindenkor e stereotyp phrasist szerette használni: ‚Alles mein Werk!’ — Akár megesküdt volna, hogy a gyermekkórház ama tíz forintból épült, melyet a sorsjegyekért (kénytelenségből) fizetett! A commentár — úgy hiszem — nem szükséges! — —

A budapesti hangászegyesület titkára is voltam egy ideig; később, midőn annak javára egy operai s több zenészeti előadást rendeztem, tiszteleti tagjává neveztettem ki, s e minőségben is iparkodtam csekély tehetségem szerint az intézet érdekeit előmozdítani. — Az egyesület elnöke akkoriban gróf Festetich Leó volt, s ezen időbe esnek ő méltósága zeneszerzeményeinek leggyakoribb előadásai is! —

Ha már Pesten nem volt szerencsém jóakarókat találni a magosabb körökben, még kevésbé kérkedhettem azokkal a budai várban. Igen vizásnak tettsett némely uraknak, hogy

mint, simplex' levéltári tisztviselő (a tizedik ,Diaetenclassis'-ban) a budai casino aligazgatójának megválasztattam, s mint ilyen szabadságot vettem magamnak a budai bureau poros társadalmi élet fölelevenítésére egypár tánczestélyt s hangászati ,matiné'-ket rendezni, melyek a casinónak egy fillér költséget sem okoztak (pedig az utóbbiakban a híres Wild, Schodelné, Schlesinger s Budapestnek több jeles zenenotabilitása szokott résztvenni), s legfőlebb csak anynyi áldozatába kerültek egypár casinói tagnak, hogy havonkint egyszer kétszer a reggeli órákban — nem billiárdozhattott. Akadt is köztük (még pedig olyan, a ki részvény-díjával mindig ,restáncziában' volt), ki neheztelését e tekintetben az egyesület panaszkönyvében ki is fejezte; de indítványával, hogy az efféle, mások kényelmetlenségével járó ,szükségtelen' multságok megszüntessenek, egyhangú ,fiascó'-t vallott.

Nagy hibául rótták föl azt is, hogy mint atéle petuláns újságíró a nemzetiségi kér-

désbe is beleavatkoztam s német ,Beamter'-társaim közt proselytákat csináltam. Hogy ez néha kis demonstrációval történt, arról nem tehettem. Így egyszer a Horváth-kertben, az akkori budai multságok mintegy ötven négy-szegöles virág- és káposztás terén, a féltuczat egész s két sor törpe akácok, a ribizlibokrok s macskaménta hűvös árnyai alatt, a budavárosi művelt és éhes közönség gyúpontján, a német színházi igazgatót — azt tartom Hubernak hitták — midőn ott egy ,Flóra'-ünnepélyt rendezett s ezen alkalommal az étakol fölött festett tulipánok s fagygyúval töltött üvegtégelyek közt a német, ,Willkommen'-t fehér vörös és zöld színekkel kivilágította, s azt ismételt fölhívásunkra, sőt a városkapitányi intervenczióra sem távolította el, az impertinens satira fölötti közindignácziónak kifejezést adván, hangosan kifütyültük s egypár üveglámpát az álványról leparittyáztunk. Persze, hogy e ,crawall' azon körökben, melyek a német elem conserválására a magyar fővárosban magokat különösen hí-

vatva érezék, nem jó vért csinált: a féltu-
 czat öszszeűzött ‚mécses’ elégtételt kívánt, s
 bűneim rovása egypár vastag vonással szapo-
 rodott. Ehhez járult még, hogy pár nap múlva
 a törtétek után mintegy hatvan fiatal tiszt-
 viselő, kikhez Döbrentey és Császár Ferencz is
 csatlakoztak, kirándultunk a zugligetbe s ott a
 disznófüi forrás fölötti német fölírást egy ma-
 gyar ‚Üdvözlégý’-gyel substituáltuk, mely még
 most is látható, világos jeléül az idegennyelvű
 kormány alárendelt hivatalnokai tiszta magyar
 szellemének! *)

*) Ez alkalommal történt, hogy Somossy Lajos ba-
 rátom, jelenleg ministeriális titkár, ki jeles emlékező te-
 hetségéről ismeretes volt, egy collegája, Rakitta János
 által ez ünnepélyre készített, Írásba foglalt ‚toast’-ját ennek
 zsebéből elcsente, azt betéve megtanulta, s ebéd fölött,
 midőn János barátunk annak előadására épen fölkelni
 akart, szóról szóra elmondta. Az egész társaság, mely ez
 ártatlan csinba be volt avatva, Rakittára nézett, ki a be-
 széd alatt egyre izzadott és hüledezett, s boszúságát elfoj-
 tani akarván arczának olyféle nyájas kifejezést erőlködött
 adni, melyből mindenki épen az ellenkező kedélyhangu-
 latot olvashatta ki. Somossy elvégezvén toastját, a társa-
 ság egyhangúlag kiáltott:, halljuk Rakittát!’ A fölszólí-

Mindezen, megvallom csekély mellékkörülmenyeket csak azon okból tartám szükségesnek megemlíteni, hogy a nyájas olvasó kelőleg tájékozhasa magát, ha t. i. érdemesnek találja, azon helyzetemről, melyet elveim s érzületemnél fogva azon urak irányában elfoglaltam, kik az, 'Életképek' sorsára ha mindenkor döntőleg nem is, de legtöbb esetben közvetőleg befolytak, s irántam a fölhozott előzményeknél fogva táplált ellenszenvüket lapomra is átvi-vőn, ennek haladási kerekét föltartani vagy legalább megkötni igen gyakran megkísérték.

Vole szellemdús levelein kívül, melyek a magát némi tüntetéssel, Wien's Vorstadt'-jának nevezni szerető magyar koronaváros el németesedését keményen ostromolták, s haza-

tott, renommée-ját mint híres toast-ivó kockáztatva látván, öszszeszedte magát s boszúságában oly jeles toastot hevenyészett, hogy mindnyájunkat zajos 'éljen'-ekre ragadott. — De azért Somossynak a rajta elkövetett csínt sokáig nem tudta megbocsátani.

fiatlan érzülete ellenében figyelmeztették azon kötelességekre, melyekkel az országgyűlés helyén — ha nem is a nemzet igényeire a kenyeret és jólétet adó hon iránt — de legalább az illem szabályaira, melyek a rokonszenvtelenségnek boszantó s botránkoztató módóni fitogtatását tiltják, lenni tartozik; nagy és tartós zajt okozott még S c h e d e l Ferencznek az,Életképek⁴ egyik áprilisi füzetében megjelent remek ismertetése Horváth Istvánnak „Horvátországról, mint meghódítás által szerzett magyar tartományról, s „Magyarország valóságos részéről” című közérdekű munkájának, melyben a derék ismertető szükségesnek látta egy, az ugyanakkori országgyűlésen (1844) keletkezett mozgalom ellen felszólalni, mely némi kétes hitelű, s mindenesetre magántudósításra épített tan ürügye alatt oly önbizalommal lépett a világ elibe, a milyen különben csak az igaz ügyé szokott lenni, s bátorságával (?), s a törvényhozás színe előtt is emlegetett „kölcsonös szerződésével” fogalomzavart

hozott elő, a legveszedelmesbet, mely közjogi kérdésben létezhetik; a ‚nemzet-‘ és ‚nép‘-fogalmak öszszeavartatását.

A ki az említett országgyűlésen jelen volt, emlékezni fog azon hoszszú és kellemetlen vitákra, melyeket’ az úgynevezett ‚horvát kérdés‘ előidézett. Azon maroknyi nép, mely a térkép egyszerű vonalai közt olvad föl, oly makacsul védte nemzetiségét, hogy majdnem megszégyenített bennünket, kik akkor (s tán később is) még oly — jó nép voltunk, hogy a világért sem mertünk volna a magyar korona-városban a benszülött német kalmártól papirost vagy spanyolviaszkat kérni magyar nyelven, — s nyugodtan néztük, hogy ugyanakkor, midőn a hon atyái e népnek jogai fölött tanácskoztak, ez — hála jeléül — boltja fölé német fölírásokat bigygyesztett.

Legyen szabad Sebedéinek jeles ismertetéséből néhány sort idézni, melyek az említett fogalomcserére vonatkozva, világosan kifejtik, mily két igen különböző dolog e kettő; ‚n é p‘

és ,n e m z e t‘, s mily kiszámíthatlan következtések törvénytelen anyja lehet azoknak fölváltása?

„A nép — mond Schedel — ethnologiai, a nemzet politicalai fogalom; amaz van ott is, a hol rendezett állapot nincs; ez csak oly népek, vagy népek öszszegét jelenti, melynek külön saját országa, szerkezete és igazgatása van. A magyar, az orosz, az északamerikai nemzet például több népekből áll öszsze, s csak öszszesen teszik a magyar, az orosz, az északamerikai nemzetet; az oroszországi finn, és szláv, és tatár stb. pedig mindannyi külön nép, de csak egy nemzet tagja: az oroszé. Avagy nem hallottátok-e e finom, e nem épen optima fide tett és csak félig helyes megkülönböztetést az, Ungar és, Magyaré’ közt, mely szerint Magyarország minden lakója ,Ungar‘, s csak a magyarajkú ,Magyar’; de nem fekszik-e ebben is elismerése annak, hogy valamely ország népei úgy vannak a nemzethez, mint rész az egészhez? s ki fogja megmutatni, hogy az ,Ungar’

név nem a magyar nép saját neve is, s épen azért minden magyarországi nép nem saját, hanem a honalkotó magyar nemzettől kölcsönzött nemzetiséggel bír? Nem hallottátok törvényhozásunk tiszteletreméltó Nesztora és félészázados elnöke ajkairól: hogy ő Magyarorszáiban csak magyarokat ismer? Örök emlékezetre méltó szavai egy már magas helyzete által is minden pártok fölött álló hazafinak! — De magyarázták ezt nektek philosophusaink (Szontágh Gusztáv a Kisfaludy-társaság évlapjai III-d. kötetében); magyarázták törvény- és történettudósaink; s nekünk mindennap azon szomorú tapasztalást kell tennünk, hogy szavaik nem hallva hangzanak el; különben mint lehetne, hogy magyar ajkokon és tollakon is mindig horvát nemzet forog? Mihelyt van horvát nemzet, azonnal megvallottátok, hogy őt mindaz illeti, mi nemzetet illet: külön szerkezet, törvény, igazgatás: s mit ez úton minden nemzet joggal követelhet: nemzeti nyelv, országoló nyelv, semmi más sem

elő, sem holt nyelvvel sem osztozó, még kevésbé annak felsőségét elismerni köteleles.'

Bizony nem ártana jeles történetbúvárunknak ez értekezését újólág elolvasni, s pedig nem egyedül a jogi kérdés tekintetéből, hanem azon számos kitűnő adatok végett is, melyek a nemzeti élet s műveltség ismerete végett abban elhintvék.

Nyolcz nap múlva a főnebbi czikk megjelenése után, úgy april vége felé, egy szép reggel nagyméltóságú Mérey Sándor, főtartományi biztos s helytartósági helyettes elnök úrhoz hívtam.

Ő exczellenciája meglehetősen mogorva képpel fogadott, s röviden tudtomra adván, hogy Vole pozsonyi levelei, de főképp Schedel 'inopportunos handabandái' a bécsi kormánykörökben (tán Budán is?) nagy botrányt okoztak, nem a legkíméletesebb módon kegyeskedett

szerkesztői tapintatlanságom s dolgozó társaim ,botor írmodor'-a ellen nyilatkozni.

Mint szerkesztő azon körülmény által, hogy a nevezett czikkek a censurán keresztülmentek, védve voltam a további felelősség ellen; ő exczellenciája azonban elég világosan tudtomra adá, hogy nemcsak szerkesztő, hanem — állam szolga is vagyok, s hogy ha az első ez egyszer büntetlen is marad, annál érzékenyebben lakolhat ,incorrect' viseletéért a — szolga.

Ez alkalommal aztán ő exczellenciája ,bűneim' egész lajstromát tartotta előmbé, melyben németellenes tüntetésem s tiszteletlen viseletem a magos aristocratia iránt a fő vádpontokat képezték.

Nem emlékszem már párbeszédünk egyes részleteire, anynyi bizonyos, hogy nem volt okom annak eredményével megelégedve lenni. Szerencse, hogy kincstári hivatalnok lévén kilátásba helyzeti elbocsátásomhoz Mérey Sándor úron kívül még másnak is szólója

volt. S ez közvetlen főnököm, báró Mednyánszky Alajos, akkori kincstári elnök volt, ki nemcsak személyem, hanem lapom iránt is különös jó indulattal viseltetett, s nem egyszer nyilatkoztató kivagy személyesen, vagy elnöki titkára Kálosy által e vagy ama czikk fölötti tetszését, melynek themáját közönségesen a „Honderű” által glorificált salonvilág ferdeségei képezték, melyek bő anyagot nyújtottak mindig a satírára, s a nevetőket többnyire részemre hódíták.

Balsorsom ez egyetlen jóakarómtól a magosabb körökben épen akkor fosztott meg, midőn az „Életképek” többféle viszontagságok után valahára szilárdabb alapot nyert. Azon évi junius hóban történt halálával az állam és az irodalom nagy veszteséget szenvedett; de érzékenyen sújtott az engemet is — mint ezt a kegyes olvasó, ha addig türelmét nem veszté, a még következő eseményekből megtudni fogja.

A budai conversatiónak híre csakhamar elterjedt a pesti körökben is. Egyik collegám

(nem szükség mondanom hogy a ‚Honderű’ volt), ki a mily magasztalója volt eleinte, oly dühös ellensége lett később az ‚Életképek’nek, főkép midőn ennek előfizetői két harmaddal múlták föl az övéit, élvén az alkalommal, nem tudom egyenes vagy görbe úton tudomására juttatá Mérey ő exczellenciájának, hogy — lapomra szabadalmat nem kaptam.

Magam is megemlítém ezt már többször barátim és ismerőseim körében, s szó volt egyszer róla tulajdon lapomban is, midőn egy Dunaföldvárról az ‚Életképekének minden héten kétszeri megjelenését óhajtó igen kedves hölgykezektől vett levélkére válaszólag kijelentém: miszerint lapom nem tartozván a bizonyos időben és napon megjelenni szokott folyóiratok sorába, annak rendes divatlappá átváltoztatása s hetenkénti rendes kiadása felsőbb engedelem nélkül nem eszközölhető; — s csak az volt különös, hogy ez egyenes nyilatkozatom sem a cenzurai hatóságnál, sem magasabb helyen

figyelmet, nem gerjesztett. Újabb bizonyosága a bürocraticus rendszer tökéletességének!

Történt tehát, hogy néhány nap múlva ismét volt szerencsém meghívást kapni Mérey úrhoz.

Beléptemkor ő exczellenciája e nem épen a legnagyobbasabb hangon tett kérdéssel fogadott:

— Ki adott az úrnak engedelmet újságkiadásra?

— Senki.

— Hogy meri tehát ön az ‚Életképek‘-et kiadni?

— Kegyelmes uram, az ‚Életképek‘ nem újság, hanem füzetenkint megjelenő mulattató olvasmány.

— Igen; de ön azt postán küldi szét, s ugyanezen úton előfizetéseket gyűjtet reá.

— Erre engedelmem van.

— Kitől?

— A nagyméltóságú magyar királyi helytartótanácsból.

— Nem igaz.

— Kegyelmes uram, én nem szoktam hazudni.

— Hol van az engedély?

— Író-asztalom fiókjában. Ha exczellenziád parancsolja, kész vagyok azt minden órában bemutatni.

— Mondom önnek, hogy lehetetlen.

— Exczellenziádtól függ, az ellenkezőről meggyőződni.

— Ki volt a referens?

— Sorsich ő nagysága.

— A — — (a többi ő exczellenziája szájpadlásán akadt): holnap elvárom önt az illető okirattal.

S ezzel vége volt az audienciának.

Másnap a kívánt helytartósági határozattal megjelentem Mérey úrnál.

Ő exczellenziája, ki az ügy állásáról azalatt már közelebb tudomást szerzett magának, az iratot átfutván e szavakkal adta vissza:

— Majd megvizsgáltatom a dolgot; téve-

désből történt az egész; a lapot önnek nem szabad többé kiadni.

— Exczellenciád hatalmában vagyok; válaszolók nyugodtan. Csak arra bátorkodom kegyelmességedet figyelmeztetni, hogy az „Életképek”nek mintegy ezerkétszáz előfizetője van, s ezeknek több mint fele egészsévi előfizető; ki fogja ezeket kielégíteni?

— Az nem az én gondom. Fizesse nekik vissza pénzüket.

— Már azt nem teszem, kegyelmes uram; én az engedély korlátain túl nem léptem, s ha az visszavonatik, a kárt nem én, hanem a kormány tartozik viselni.

— Majd meglássuk. E félévnel tovább semmi esetre sem szabad önnek az „Életképek”et kiadni. Á Dieu!

Vállat voníték s távoztam.

Hagytam a dolgot, a hogy ment. Az „Életképek” füzetei megjelentek mint eddig; de naponkint vártam, hogy beállítják.

Úgy május vége felé lehetett (már Budán

laktam a várban a Friczféle házban), midőn a censurae collegium alelnöke benyitott hozzám, s felsőbb meghagyás folytán fölszólított, folyamodjam az iránt, hogy az „Életképek“-et jövő félévtől kezdve rendes újság alakjában kiadhassam.

Azt feleltem, hogy ezt nem látom szükségesnek, miután nincs szándékomban lapomnak eddigi alakját megváltoztatni, s tökéletesen beérem a mostani engedélyvel.

— De ily botrányt a kormány nem tűrhet; veszedelmes „prius“ lenne, ha valakinek eszébe jutna, tulajdon markára újságot kiadni „programm“ és „cautio“ nélkül.

— Nem az én hibám; válaszoltam enyelegve: „ich bestehe auf meinem Schein!“ mint Shylok mondá.

— Tréfának jó; replikázott Havas úr: de komolyan szólva, a dolog nem maradhat így; ön ezer kellemetlenségnek lesz kitéve, ha tanácsomat nem követi; hisz’ tudja, hogy a nagy urakkal nem jó cseresnyét enni —

— S ha az engedélyt meg nem kapom, s két szék közt a földre csücsülök?

— Erre nézve nyugodt lehet ön; becsületemmel kezeskedem, hogy mához egy hétre meglesz a szabadalom.

— És a cautio?

— Annak teljes elengedése mellett.

Már így okosan beszélt a helytartótanácsos úr, s nekem, mihelyest lekötötte becsületét, nem volt többé szabad, szavaiban kétkedni. — Leültem tehát, mert addig ki sem ment a szobából, s úgy, a mint dictálta, megírtam az illető folyamodványt — Havas úrnak közbeszórt nyilatkozataiból meggyőződve lévén, hogy ugyancsak felsőbb meghagyás következtében sietteti a dolognak ily gyors útoni elintézését.

Folyamodványom még az nap postára tétett s útját Pozsonyon át Bécsbe vévé. Magam is utána mentem, hogy valahogy el ne tévedjen.

A mint Pozsonyba érkeztem, azonnal elnökömhöz s pártfogómhoz báró, Mednyánszkyhoz

siettem, hogy őt ügyem legújabb phásisáról, s az ezt megelőző eseményekről tudósítsam.

A báró már mindenről értesítve volt, s azon finom, sarcasticus mosoly, mely ajkai körül lebegett, midőn a történeteket neki egész őszinteséggel elmondtam, szó nélkül is kifejezte véleményét e helytartósági baklövés fölött.

Még az nap este be lettem mutatva ő excellenciája köztiszteletű családjánál, s ez alkalommal szerencsém volt a bárónőnek, született Majláth grófnénak, egy szintoly magos míveltségű, mint gazdag női erényekkel tündöklő úrhölgynek engedelmét megnyerni, hogy első novelláimat, a két kötetben megjelenendő 'Estikék'-et neki ajánlhassam. — Férje halála után irt későbbi levele, melyben engem munkám kézhezvételéről tudósít s figyelmemet megköszöni, egyik legbecsesebb darabja autograph-gyűjteményemnek.

Másnap meglátogattam Károlyi László nádori titkár urat (utóbb magyar alcancellárt). ki főnökének teljes bizalmát birta s nyájas elő-

zékenysége által, mely később is sajátja maradt, mindenkit lekötöztetett, ki valamely ügyben hozzá fordult. Szíves értesítése folytán, hogy folyamodványom még a z nap délután fog Bécsbe küldetni, magam is azonnal oda indultam.

Midőn következő nap délután három órakor Szögyényi László udvari tanácsos úrnál bekopogtattam, ő méltósága e szavakkal fogadott:

— Önnek ügye a mai ülésben kedvcsőleg döntetett el: a szabadalom az „Életképek”re megadatott. Gratulálok önnek!

E szerint három nap sikerült kieszközölni azt, mire többi collegáim legszerencsésebb esetben egész évig várahoztak.

Történt-e volna e kivétel nálam, ha bizonyos előzmények a bureaucraticus botlás sürgős reparációját nem követelik? nem merem állítani: a kormány akkor még minutiosus dolgokban is restelte magát compromittálni. Azóta már e tekintetben is sokat haladtunk!

Az „Életképek” tehát „legfelsőbb engedelménél fogva”, azonévi júliustól kezdve minden

héten egyszer rendszeren, s oly költséges kiállítással jelent meg, hogy az év végén ezerkét-száz előfizető után nem maradt anynyi, hogy tulajdon lapomra előfizethettem volna.

De az a megnyugvásom volt, hogy elleneim ez oldalról nem férhettek többé hozzám, s így más utat kellett választaniok — elnémításomra!

Nem is rakták e tekintetben ölbe kezüket — mint azt bebizonyítani bő alkalmam leend.

Vége a második kötetnek.